

למעשה

מאמרים על פסח

דברי ברכה

שמחתי שמחה גדולה בראותי ראשית עמך
המשובח והנאמן של האברך החשוב והמתמיד,
וירא שמים מרבים, פה מפיך מרגליות, מלומדי הכולל
הכולל, מוסד תורה וחסד, ומג"ש במרכז התורני לב יצחק הרה"ג פנחס
זרביב שליט"א אשר יקרא בשם למעשה על
עברתי על מקצת הספר ומצאתי בו קורת
רוח ודברים נפלאים המרוויים את צימאוננו
משאר לי אלא לברך שעוד יפוצו מעינותיך חוצה ותזכה להגדיל תורה ולהאדירה, לזכות את הרבים הן בתורה
שבכתב הן בתורה שבע"פ. ויבורכו כל העוזרים והמסייעים בכל הברכות שבתורה בני חיי ומזוני רווחי.
החותם לכבוד תורה ולומדיה

הרב יצחק אברג'יל

ג"ש כולל תורה וחסד

המלצת הגאון האדיר מרן הרב יצחק אברג'יל שליט"א בעל הברכת יצחק

דברי ברכה

שמחתי שמחה גדולה בראותי ראשית עמך המשובח והנאמן של האברך החשוב והמתמיד, וירא שמים מרבים, פה מפיך מרגליות, מלומדי הכולל "מוסד תורה וחסד", ומג"ש במרכז התורני לב יצחק הרה"ג פנחס זרביב שליט"א אשר יקרא בשם למעשה על מגילת אסתר ועה"ת והמועדים.

עברתי על מקצת הספר ומצאתי בו קורת רוח ודברים נפלאים המרוויים את צימאוננו של המבקש. לא נשאר לי אלא לברך שעוד יפוצו מעינותיך חוצה ותזכה להגדיל תורה ולהאדירה, לזכות את הרבים הן בתורה שבכתב הן בתורה שבע"פ. ויבורכו כל העוזרים והמסייעים בכל הברכות שבתורה בני חיי ומזוני רווחי.

החותם לכבוד תורה ולומדיה

יצחק אברג'יל

הקדמה

אודה ה' שזיכני לעסוק בתורה ולחדש בה חידושים ולהוציאם לאור

תודות להורי היקרים שלא חסכו מעצמם עמל וטורח כדי שנגדל בתורה ויראת שמים טהורה ולמור אבי הרב יצחק זרביב שליט"א שהוא משל ונמשל לאהבת תורה ומרגלה בפומיה תמיד תורה. תורה. תורה. ויראת שמים טהורה. ואם הבנים שמחה הרבנית מרגלית תליט"א. וכן לחמי הרב משה חיים טוטיאן שליט"א וחמותי ולסב רעיתי הר' יוסף טוטיאן שליט"א ולסב השני המשגיח הרב יעקב אקוקה שליט"א ואחרון חביב מקים עולה של תורה לשם שמים במסירות נפש סבי פה מפיק מרגליות הגאון האדיר ר' פנחס קריספין שליט"א ראש מוסדות 'מורשה' ועימו הרבנית הדגולה הרבנית אביבה קריספין תליט"א על כל עזרתה המרובה לכלל ישראל ולנו בפרט.

אודה לגאון האדיר מרן הרב יצחק אברג'ל שליט"א ראש כולל תורה וחסד בעל הברכת יצחק על כל מה שנעזרתי בו עצה ותושיה.

וכן להרב ישראל אברהם קלאר שליט"א על הבימה החשובה שנותן לי בכל שבוע בקונטרס המפואר שמוציא לאור מידי שבוע 'אספקלרייא' ומופץ בכמאה אלף עותקים (להשיג במייל 9797@okmail.co.il) יזכה ה' להפיץ מעיינותיו הוצה ולהמשיך לזכות את הרבים.

וכן להרב מאיר שלום וקנין שליט"א ראש המרכז התורני 'לב יצחק' על עזרתו המרובה. וזיכוי הרבים העצום. שבין כותלי בית מדרשם וכן לגבאי בית מדרשינו הבה"ח ברוך חיון נר"ו.

שלי ושלכם שלה הוא רעיתי היקרה מנשים באהל תבורך על יום יום שעה, שעה, שניה, שניה, שבגודל האהבת התורה שלה שאין לה אה וריע היא מסירה ממנני את טירדות הזמן והכל מתוך מאור פנים ושמחה ואהבת חסד.

כמו כן אודה למועצה הדתית אשדוד על עזרתם האדיבה בהוצאת ספר זה והכל כדי להגדיל תורה ולהאדירה ולעומד בראשה הרב עובדיה דהן שליט"א שנודע בנועם הליכותיו ומידותיו ואהבת התורה שיוקדת בליבו, בבחינת 'טוב שכן קרוב מאח רחוק' וכן לרב חיים בן חמו שליט"א ראש כולל מושב עוצם מנהל מחלקת תרבות תורנית שנודע בנועם הליכותיו ומידותיו ואהבת התורה שיוקדת בליבו ואף כיבד את הספר במאמר מכובד. ולרב יעקב נחמני שליט"א ראש כולל 'ברכי יוסף' ור"מ בישיבת 'בית הלוי' על כל העזרה וההכוונה.

למעשה מאמרים על פסח

כמו אודה לגיסי היקרים הרב יוסף ילוז שליט"א בעל ה'ביכורי יוסף'. והרב אברהם דהן שליט"א בעל ה'ברכת אברהם' וראש מכון 'ליבנו בתורתו' על שמאפשר לנו בנדיבות ליבו להביא מקושיותיו הנפלאות. והרב שמעון בדרה שליט"א בעל ה'שבע ביום הללתיך' על עזרתם המרובה. ולאחי וראש הגה"צ והמתמיד ר' יונתן זרביב שליט"א ולאחי ר' מרדכי זרביב שליט"א על עצותיו העמוקות והנפלאות. ולגיסי היקר יניק וחכים טובא הרב יעקב חי טוטיאן שליט"א והרב יהודה טוטיאן שליט"א. על עזרתו בהגהת הספר יה"ר שזכות זו תעמוד להצלחתו בלימוד

וכן לכולל ערב שבו אני חוסה 'אליבא דהילכתא' שבנשיאות הגאון הגדול הרב יעקב הלל שליט"א ולבנו יד ימינו הרה"ג יהודה הלל שליט"א ראש הכוללים מדין ועד באר שבע

למעשה מאמרים על פסח

ברכת הרב עובדיה דהן שליט"א יו"ר המועצה הדתית אשדוד

בניסן נגאלו ובניסן עתידים להיגאל

לכבוד ועונג הוא לנו, במועצה הדתית להיות שותפים בהפצת חיבורו המיוחד של פה מפיך מרגליות מג"ש במרכז התורני 'לב יצחק' הרה"ג פנחס זרביב שליט"א אשר מלבד התמדתו הנפלאה ויראת חטאו שקודמת לחוכמתו, ונועם מידותיו. נתן אל ליבו על המחסור שיש בהגדה שיצאו בה יד"ח מצות והגדת לבנך דרך שאלה ותשובה. שמבואר שעיקר המצוה היא לשאול את השאלות שכואכות בהגדה ולענות עליהם תשובות שמניחות את דעת השואל כמדומני שחיבור זה עונה על השאלה.

יותר ממה שחשב המחבר מזה לכתוב, חשב המחבר מזה לא לכתוב, ומצאתי שיפה עשה ולא נשאר לי אלא לברכו שעוד יפוצו מעיינותיו חוצה

החותם בידידות הרב עובדיה דהן יו"ר המועצה הדתית אשדוד

מאמר פתיחה מהרב עובדיה דהן שליט"א

יו"ר המועצה הדתית אשדוד

ורב בית הכנסת חניכי הישיבות – "בית יוסף"

קרית פוניבז'

חשיבות רגע של אמונה

מה גדלו מעשי האמונה, עד שכל רגע ורגע של אמונת האדם בעולם הזה, חשוב וחביב מאד בעיני הבורא יתב"ש. וכן מצינו ב'אבן עזרא' (פירוש הארוך) על הפסוק בפרשתן (י"ד, ד): "וידעו מצרים כי אני ה'", דלכאורה צ"ב, והרי 'מצרים' הללו עומדים כעת לטבוע בים, ומהו 'וידעו מצרים'? אלא דקאי על המצריים שנתרו במצרים, וגם על אלו הנמצאים בים קודם מותם, גם הם "וידעו מצרים כי אני ה'" – באותם הרגעים קודם שימותו. פוק חזי כמה שידד הבורא מערכות שמים וארץ, שהרי הוצרך ה' להשאירם בחיים שלא ימות עד שידעו שאני ה' והוי כעין שבור את החבית ושמור את יינה שציוה ה' את השטן וגדול היה צערו של השטן על זה יותר מכל יסורי איוב (ב"ב מז.). והכל בכדי להחדיר אמונה בה' באותם כופרים נאלחים אף לרגע אחד!

מסופר על הגאון הצדיק ר' ליב חסמן זצ"ל שביוהכ"פ האחרון לחייו ירד אחר תפילת נעילה לביתו כי נחלש הרבה מהתענית וירדו עמו מנין בחורים, וכשהמתינו לתפילת ערבית אמר להם בהפטרות מנחה קראנו שיונה הנביא אמר לאנשי הים (האוניה) שאוני והטלוני אל הים ולמה אמר שאוני היה די לומר הטלוני לים וזהו?

למעשה מאמרים על פסח

אלא י"ל שדקדק והאריך במילה זו להרויח עוד רגע של חיים. ואותו דבר אמר ר' לייב עוד רגע של קדושת יוהכ"פ זה מרגלית יקרה.

בשביל זה כדאי לחיות!

בירושלים של מעלה, התגוררה אשה אלמנה ומבוגרת, שהייתה בעלת ייסורים ומכאובים קשים. בגילה המתקדם כבר סבלה ממספר מחלות בעת ובעונה אחת, ובכל עת הייתה מתייסרת וכאובה... המהרי"ל דיסקין זצ"ל, שהתגורר באותה עת בירושלים, נהג לעלות לביתה מדי ערב חג, לברכה בברכת החג בפנים מאירות ומלבבות ולשמח את לבו. קבלת פני הרב גרמה לה להתרגשות ולשמחה, והיא התאמצה לקבל את פני הרב בכבוד ככל יכולתה, ולהשתדל להיראות בצורה מכובדת, למרות מצבה הלא נעים... באחד החגים, בעלות המהרי"ל דיסקין לבקרה, הופתע לשמוע את בקשתה: "יברכני נא הרב בברכה לאריכות ימים ושנים" ... לא הצליח הרב לכבוש את הפתעתו, ושאל בקול: "לו היית מבקשת ברכה לרפואה, כי אז ניחא. לו היית מבקשת ברכה להטבה במצבך - גם ניחא. אך ברכה לאריכות ימים? בשביל מה? הן כבר זכית לחיים ארוכים, יש לך דור ישרים מבורך, ואת סובלת ומסובבת בייסורים קשים. לשם מה ברכה לאריכות ימים?!". חייכה האשה חיוך נוגה, והשיבה: "יאמין לי כבוד הרב כי הצדק אתו. בגילי, קשה להאמין כי חיי ישתפרו, ובכל זאת, אני מבקשת עוד שנות חיים... אסביר לכבודו: פעם בשבוע, מגיעה האחות הסועדת אותי, רוחצת אותי, מנקה את סביבתי, ומזכה אותי בכמה דקות של נקיות. באותם רגעים אני יכולה לזכות לברך ברכה אחת או שתיים, ואכן, אני ממחרת לנצל את ההזדמנות ולברך... "בשביל ברכה אחת, אפילו בשביל ברכה אחת! כדאי לי לסבול עוד שבוע שלם של צרות ומכאובים בחיי, כדי שבסוף השבוע אוכל לברך עוד ברכה אחת, לומר עוד פעם אחת 'ברוך אתה השם אלוקינו... שהכל נהיה בדברו!'", סיימה האשה בהתרגשות... בשביל ברכה אחת כדאי לחיות, בשביל ברכה אחת כדאי לסבול, בשביל ברכה אחת כדאי לחכות שבוע ימים! אם זכינו ביכולת לברך, לא ברכה אחת, לא פעם בשבוע - מדי יום! יותר ממאה פעמים! - כמה נודה בהתרגשות על כי זכינו לכך, נעריך את הזכות הזו, ונברך את הברכות בכוונה ובצורה הראויה!

למעשה מאמרים על פסח

הגלות נוצרה מחוסר אחדות והגאולה הגיעה ע"י האחדות

למה גלו חסרון באמונה ובן אדם לחבירו

ולמה גלו?

אלא אומרת הגמרא (נדריים לב, א) - אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים מפני שעשה אנגרייא בת"ח שנאמר (בראשית יד -יד) וירק את חניכיו ילידי ביתו. ושמואל אמר מפני שהפריז על על מדותיו של הקב"ה שנא' (בראשית טו-ח) במה אדע כי אירשנה ורבי יוחנן אמר שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה שנאמר (בראשית יד -כא) תן לי הנפש והרכוש קח לך.

וצ"ב שמשמע שבגלל שאברהם אבינו אמר "כמה אדע כי אירשנה", בגלל זה ירדנו למצריים! משמע מכאן, שעל כל מילה של אברהם, ירדנו למאה שנה. ד' תיבות -ד' מאות שנה. והרי מבואר גמרא (מסכת שבת י, ב) - אמר רב חמא בר גוריא אמר רב לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים.

וזה סותר למה שמבואר שהסיבה שירדו היא מפני שאברהם שאל במה אידע כי אירשנה (טו, ח) וכאן הגמרא אומרת משום שיעקב נתן שני סלעים מילת.

אלא מבאר התוספות - נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. ויא"ע דבלאו הכי נגזר דכתיב (בראשית טו) ועבדום וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עיני כ"כ אלא ע"י זה שהרי ארבע מאות שנה התחילו קודם שנולד יצחק ל' שנים יוצא, שאם לא היה מתגלגל הדבר ויוסף לא היה נמכר למצרים, לא היה את ועבדום וענו אותם.

הגלות התחילה עוד הרבה לפני שירדו למצרים. למה? כי הגלות התחילה עוד מלידת יצחק, שהיה "בארץ לא להם". כל זמן שהארץ לא שלנו, אנחנו נקראים גרים. הירידה למצרים היתה שלב נוסף. חוץ מהגלות היה עוד עניין של 'בין אדם לחבירו'. - יוצא, שהגלות מחולקת לשנים החלק הראשון הוא 'חיווק האמונה' והחלק השני הוא 'בין אדם לחבירו'. אם ככה, נוכל להבין עכשיו יסוד נפלא: "פקד יפקד". פקידה אחת לא מספיקה! פקד אחד מדבר על אמונה, ו-פקד שני מדבר על בין אדם לחבירו. אנחנו מתחילים את הגלות עם שני יסודות: יעקב אמר פקד ענייני בין אדם - ענייני אמונה. יוסף אמר פקוד יפקוד. - יפקד לחברו. אומרת התורה ואלה שמות בני' הבאים מצרימה - ו' מוסיף על הראשונים. צריכים להמשיך את מה שקראנו בפרשת שבוע שעבר, כדי להבין מה הולכים לקרוא בשבוע הזה! אני אגיד לך מה הולך (שמות א, א) - באה התורה ואומרת ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו. עם אמונה! - בני ישראל יורדים עם הציווי שציוה אותם יעקב אבל הם יורדים עם דבר נוסף, שנאמר ויוסף היה במצרים הוא הכין את התיקון של בין אדם לחברו. - במצרים זה התיקון שתיקן משה רבינו. אם ככה, נוכל להבין עכשיו טוב מאוד: תשמעו רבותי, הם ירדו למצרים בשביל שני דברים.

למעשה מאמרים על פסח

ויש להוסיף מש"כ הרב יהושפט שרגא רבינוביץ שליט"א (הו"ד באספקלריא שמיני תשע"ט במדור הקירה בפרשה)

הקשר בין חטא "מכירת יוסף ל"חטא העגל"

ויאמר אל אהרן קח לך עגל (ט, ב)

בדברי הכתוב נאמר שהוצרך אהרן הכהן להביא קרבן חטאת. ומאידך גם עם ישראל נצטוו להביא קרבן חטאת (ויקרא ט ג): ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת ועגל וכבש בני שנה תמימים לעלה: ומבואר שהוצרכו בני ישראל לשתי קורבנות אחד לחטאת ואחד לעולה.

על חטאתו של אהרן כתב רש"י (שם פסוק ב): קח לך עגל - להודיע שמכפר לו הקדוש ברוך הוא ע"י עגל זה על מעשה העגל שעשה: אכן, עם ישראל הוצרכו להביא שתי קרבנות, ויש לדון על שום מה הוצרכו לשתי קרבנות.

ובתורת כהנים (מכילתא דמילואים ג): מלמד שאמר לו משה לאהרן אחי אף על פי שנתרצה המקום לכפר על עונותיך צריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן שלח דורון לפניך עד שלא תיכנס למקדש שמא ישנאך בביאתך למקדש ושמא תאמר אין צריך כפרה אלא אני, והלא אף ישראל צריכים כפרה שנאמר ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת וכי מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן, אלא אמר להם אתם יש בידכם בתחילה ויש בידכם בסוף, יש בידכם בתחילה וישחטו שעיר עזים, ויש בידכם בסוף עשו להם עגל מסכה, יבא שעיר עזים ויכפר על מעשה עזים, יבא עגל ויכפר על מעשה עגל.

ומבואר שישאל הוצרכו שתי כפרות אחד יותר מאהרן הכהן! אחת על חטא מכירת יוסף ואחד על מעשה העגל. ודברי המכילתא צ"ב, שמבואר שיש שייכות בין חטא מכירת יוסף לבין חטא העגל. וצריך ביאור קשר זה.

ובמושך חכמה בפרשתנו ביאר, שעל מכירת יוסף יש להם לשבטים קצת אמתלא על מעשיהם, שעל יוסף היה טענה עליו בכך שהביא "דבתם רעה" ליעקב אביהם, והיה צריך בעצמו להוכיח. אמנם עתה אחר שחור הוכיח אותם בחטא העגל והרגו אותו, שוב נתעורר עליהם חטא מכירת יוסף שאינם מקבלים תוכחה. ומשום כך הוצרכו להביא אף כפרה על מכירתו של יוסף.

אמנם יש לבאר עוד על פי דברי המושך חכמה במקום אחר. שהנה הוא ביאר (ויקרא טז): במה שאומרים בתפילת ימים נוראים אומרים "כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישורון בכל דור". והקשה שבכל תפילה לא מצינו הביטוי הנזכר "שבטי ישורון" - הלא דבר הוא!, וכמו"כ יש להבין הכפלות "שבטי ישורון" ו"סלחן לישראל".

¹ הגם שבלשון הכתוב נאמר שעגל בני ישראל היה לעולה.

למעשה מאמרים על פסח

וביאר, ששני חטאים אין עליהם כפרה מוחלטת. והם חטא העגל. שנאמר (שמות לב, לד) "וביום פקדי ופקדתי", ובגמרא נאמר (סנהדרין קב ע"א) "אין לך כל דור שאינו נוטל אונקיא אחת מחטא העגל. וכן אמרו במדרש במדרש (משלי שוחר טוב סימן א): ר' אבין אומר, בכל דור עדיין חטא של מכירת יוסף קיים. וכתב "דנמצא, שהכפרה על כלל ישראל לפני ולפנים עדיין שם רושם החטאים הללו".

וכתב ששורש חטאי בין אדם לחבירו היה בחטא מכירת יוסף, ושורש חטא בין אדם למקום הוא חטא העגל, וכישראל חוטאים בדברים שבין אדם למקום, אז פוקד עליהם חטא העגל. ואם ישראל חוטאים בדברים שבין אדם לחבירו אז פוקד עליהם חטא מכירת יוסף.

ולזה ביאר שהואיל ושורש חטאי בין אדם לחבירו הינו חטא מכירת יוסף, ושורש חטא העגל הוא חטא בין אדם למקום, לכך בתפילת ימים נוראים מבקשים שישלח הקב"ה הן על החטאים ששורשם בבין אדם למקום, והן לחטאים ששורשם בבין אדם לחבירו.

ומעתה יש לומר, שלפי שתכלית המשכן נועד למקום כפרה לעם ישראל. מעתה בהתיסדות המשכן הביא כל אחד כפרה כפי ענינו, שאהרן הביא על חטא העגל, אכן, בני ישראל הביאו קרבנות למקום התיסדות הכפרה המשכן, על שורשי כל החטאים כולם, הן על החטאים של בין אדם למקום של בין אדם לחבירו.

מצוות שבין אדם לחבירו, הינם הכשרה לקבל עול מלכות שמים

אמנם נראה שעוד עומק ישנו כאן, שהנה ידועים דבריו של מרן הגרש"ש זצ"ל, שביאר דברי המדרש המוקשים קדושים תהיו "קדושים יכול כמוני", והקשו וכי יש צד שישראל יהיו קדושים כה'. וביאר שבורא כל עולמים כל מעשיו ועניניו הם אך הטבה לבריותיו ולכך ביאר וז"ל: "כל יסוד ושורש מוגמת תכלית חיינו, שיהיו כל עבודתנו ועמלנו תמיד מוקדשים לטובת הכלל, ושם כתב עוד "והאיש ההולך על פי דרכי התורה, ה"אני" שלו כולל את כל עם ישראל, שבאמת כל איש ישראל הוא רק כאבר מוגף האומה הישראלית. ועוד יש בזה מעלות של איש השלם ראוי להשריש בנפשו להרגיש שכל העולמות כולם הוא ה"אני" שלו, והוא בעצמו רק כאבר קטן בתוך הבריאה כולה, ואז גם רגש אהבת עצמו עוזר לו לאהוב את כל עם ישראל, ואת כל הבריאה כולה". ובזה ביאר ההו"מ שקדושים תהיו ענינו שישים כל אדם את מוגמתו להטיב לשני וככל שמועט הנאת עצמו כך ייטיב לחבירו.

אמנם נראה שעומק הדבר שיש, שככל שמבטל אדם את האני שלו, כך הוא יכול להטיב לשני. ונראה שיסוד קבלת עול מלכותו הוא ביטול עצמו של אדם אליו אל הקב"ה, ונמצא שמצוות של בן אדם לחבירו הם שורש והכנה כדי לקבל מלכותו יתברך, שאחר שמבטל את העצמיות שלו כדי להטיב, שוב יוכל לקיים מצות של בן אדם למקום.

ומעתה יש לומר שלשון המדרש על כפרת בני ישראל "יש בידכם בתחילה" "ויש בידכם בסוף". ומבואר שחטא מכירת יוסף הוא "התחלה" וחטא העגל הוא "סוף". ומעתה הואיל וחטא מכירת יוסף היה שורשו

למעשה מאמרים על פסח

בחטא של בין אדם לחבירו, וממילא הוא נקרא "תחילה", אחר שראו השבטים טובת עצמם שוב קשה להם לקבל עול מלכות שמים, והוא הוא הסיבה של "סוף", שבסופו הגיעו לחטא של חטא העגל שהיה שורשו במרידתם במלכות שמים.

ולפי"ז יש קשר הדוק בין שתי הקרבנות שהביאו היו שעיר עיזים ועגל. ששורש חטא העגל היה בתחילתו בחטא מכירת יוסף, ומשום כך שהוקם המשכן, הקרבנות הראשונים שהביאו כלל ישראל היו שעיר על מכירת יוסף, ועגל על חטא העגל שכאמור ששורשן היה בחטא מכירת יוסף.

כשעם ישראל באחדות מוחלטת הוא תריס למנוע חטאים

עוד ראיתי על הקשר בין חטא מכירת יוסף לחטא העגל, בשם משמואל. וביאר, וכתב שכעם ישראל באגודה אחת כאיש אחד בלב אחד הם כמוחצה של בני אדם וכחומה בצורה לעומת הכחות הרעים המתאמצים להבקיע אל מחנה ישראל להממם ולאבדם ח"ו, הן ברוחניות והן בגשמיות.

ולזה ביאר שלולא חטא מכירת יוסף, שעדיין לא נטהרנו ממנו עד התיקון הכללי, היו כל ישראל תמיד כאיש אחד חברים, ולא היה שייך שיבוא השטן בתוכם להטעותם ולהראות להם דמות משה מוטל במטה לומר מת משה, ולהביאם לידי טעות העגל, אלא שלפי שלא היו מאוחדים מחמת חטא מכירת יוסף משום הגיעו לחטא זה.

ובזה ביאר שהמשכן נועד לכפר על חטא העגל. והיה המשכן המאחד את כלל ישראל לפי שבא מנדבת כולם, והיה פועל לכל רצונות של בני ישראל לעשותם אגודה אחת לעשות רצון אבינו שבשמים, ומשום כך היה המשכן לכפרה על חטא העגל שיצא לפועל מחמת העדר התאחדות ישראל.

אך חטא מכירת יוסף שכאמור אין עליו מחילה מוחלטת, הוא היה השורש שעמד לשטן עלי דרכם ולא היה מניח אותם להתאגד ולהתאחד. ומשום כך היו צריכים להביא אף על שורש והסיבה לחטא העגל הוא חטא מכירת יוסף.

יעקב אבינו מגלה לבניו ששורש הגלות היא בגלל חוסר אחדות

כתב הרב ראובן אלבז שליט"א בספרו משכני אחריק (פרשת ויחי) ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים (בראשית מט, א). יעקב אבינו הורה לבניו הוראה נצחית, שכדי להישאר ניצבים ועומדים לעד ולעולמי עולמים, ועל מנת ששום אומה ולשון לא תוכל לנצחם - עליהם להיות מאוגדים ומאוחדים באחדות שלמה. אם תהיו תמיד מאוחדים באסיפה אחת - כך אמר להם - אף אחד לא יוכל לגבור עליכם!

להמחשת העניין, מובא בספרים מעשה באדם זקן שלפני פטירתו כינס את עשרת ילדיו וביקש מכל אחד מהם להביא לו קנה סוף. הזדרזו הבנים למלא את רצון אביהם, וכל אחד בתורו הגיש קנה סוף לאביו. נטל האב את כל הקנים, העמידם יחדיו, קשר אותם היטב וניסה לשוברם, אך הדבר לא עלה בידו.

למעשה מאמרים על פסח

קרא האב לבנו הבכור וביקש ממנו לנסות לשוב את אגודת הקנים, אך למרות כל מאמצי הבן, הקנים נותרו בשלמותם. כך ניסו כל הבנים בזה אחר זה לשוב את אגודת הקנים ולא הצליחו.

לאחר שכל ניסיונות הבנים עלו בתוהו, התיר האב הזקן את אגודת הקנים, לקח קנה סוף בודד, הגיש אותו לבנו הבכור וביקש ממנו לשובו. נטל הבן לידי את קנה הסוף והצליח לשובו בקלות רבה. לאחר מכן הגיש האב קנה סוף לבנו השני וביקש גם ממנו לשובו אותו. הבן נטל אף הוא את הקנה ושב אתו בלא מאמץ. וכך כל אחד מהבנים בתורו הצליח לשוב את קנה הסוף הבודד בין רגע.

הבנים לא הבינו את פשר מעשיו של אביהם וחשבו שדעתו השתבשה עליו לעת זקנה. אך האב הסביר את כוונתו ולימד את בניו לקח גדול: "כל עוד הקנים היו מחוברים ומאוגדים באגודה אחת, איש מכם לא הצליח לשוב. אך כאשר הקנים נפרדו זה מזה ועמדו כל אחד בפני עצמו, ניתן היה לשוב כל קנה וקנה בהרף עין!"

"והמסר הוא, בני יקירי!" המשיך האב בדבריו, "שכל זמן שכולכם תהיו מאוגדים באגודה אחת, אף אחד לא יצליח לשוב אתכם ולהרע לכם. אך אם תיפרדו חלילה איש מעל אחיו וכל אחד ילך לדרכו - יצליחו לשוב אתכם ולהרע לכם בנקל. לכן עצתי לכם בנקל. שתישארו תמיד מאוגדים ומאוחדים, וכך תצליחו תמיד לשרוד ולהצליח בכל!"

בתפילות הימים הנוראים אנו מבקשים: "וייעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם". וזאת כיון שעל מנת לשרוד ולעמוד איתנים בתלאות ובקשיים של אחרית הימים - ימי עיקבתא דמשיחא - עלינו להתאסף כולנו יחד באחדות שלמה, באהבה ואחוה, שלום ורעות.

"ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים", הקב"ה רוצה לגלות לנו הקץ ולגאול אותנו גאולת עולמים, אך אנו עדיין לא מאוגדים ומאוחדים. ולכן כאשר ביקש יעקב אבינו לגלות לבניו את הקץ, נסתלקה ממנו השכינה, כיון שמשוהו היה חסר באחדות השלמה.

וכפי שכותב השל"ה הקדוש (פרשת ויחי כד) וזו לשונו: "ביקש לגלות להם את הקץ, על כן אמר לשון 'האספו' כי אי אפשר להקץ שיבוא כשיש ביניכם שנאת חנם, רק צריכים אתם להיות כולכם באסיפה אחת וכאגודה אחת.

פרעה גרם למחלוקתם ע"י ששם עליהם שרי מיסים

פרעה אמר למצרים: "הבה נתחכמה לו" (שמות א, י), מבארת הגמרא (סוטה יא ע"א): "הבה נתחכמה לו, להם מיבעי ליה! אמר רב חמא ברבי חנינא, באו ונתחכם למושיעין של ישראל."

מבאר רבי נתנאל בן יחיאל הכהן זצ"ל בפירושו "פני מבין", כי גם הגויים יודעים שתשועת ישראל עתידה לבוא. וכיצד בכל אופן הם יכולים להתחכם ולגרום לישועה שחלילה לא תבוא? על ידי שגורמים שיהיו בעם ישראל פירוד, לשון הרע ודילטוריא.

למעשה מאמרים על פסח

לכן פרעה לא אמר לעמו: "הבא נתחכמה להם", אלא "הבה נתחכמה לו", כלומר שהם לא יהיו כאחד שעליו אומרים 'לו' בלשון יחיד, אלא יהיו כרבים המפורדים וחלוקים ביניהם, שעליהם יש לומר 'להם' בלשון רבים. וזאת על ידי שנשים עליהם שרי מיסים, ניתן לזה שר ולזה שר, וכך הם יתחילו להתקוטט איש עם רעהו ויתעוררו ביניהם פירוד ומחלוקת שימנעו חלילה ממושיען של ישראל לבוא.

עלינו להשתדל שתהיה בינינו אחדות ועל ידי כן נעשה אגודה אחת לעשות רצון אבינו שבשמים. כי כל פירוד הלבבות הוא רק מפני שאין מאמינים בהשגחת הבורא יתברך. אבל אם מאמינים כי הכל מאת ה', יש בעם ישראל אחדות שלמה המביאה את הגאולה.

וכפי שמרן החיד"א מביא על הפסוק: "למען אחי ורעי אדרברה נא שלום בך" (תהלים קכב, ח), שתיבת "למען" שקולה בגימטריה לתיבת "קץ", ומכאן שהשלום מביא את קץ הגלות. עכ"ד הרב אלבו.

וכן על הפסוק 'לא תאספון לתת תבן' (לקמן ה, ז), וכתב הגאון רבי מערבי הכהן זצ"ל (רב בית הכנסת "בן ציון" באשדוד) בספרו "נר המערבי", שבכוונה בחר פרעה בעונש כזה, שעל ידי שיצטרפו לקושיש להם תבן, יבואו לידי ריב ביניהם, שעד שימצאו תבן, יאמר כל אחד "אני מצאתיו, שלי הוא", ויבואו לידי שנאה. ע"ש.

ועוד יש להוסיף מה שהביא הגאון רבי רפאל הצרפתי זצ"ל (מחכמי מרוקו) בספרו "מנחת פתים" בשם רבני אשכנז, שציוה פרעה לשוטרים "לא תאספון", שידאגו שעם ישראל לא יתאספו, כי האסיפה מביאה אחדות, והאחדות פתח תקוה לגאולה. עכ"ד הרב ראובן אלבו שליט"א.

ויש להוסיף משה שכתב הרב ישראל חיים בלומנטל שליט"א (הו"ד באספקלריא במדור פרחים לתורה וארא ובא תשעו)

אחדותנו – סוד גאולתנו

המהר"ל כותב ש"גאולת מצרים היא שורש הגאולה העתידה". יש לעמוד אם כן על שורש וסיבת הגלות, ועל ידי כך נדע במה תלויה הגאולה.

האדמו"ר מטאלנא שליט"א מעיר, שרדיפת פרעה את בני ישראל, לא היתה רק למטרת שיעבוד גרידא. מטרתו היתה לעקור את שורש קיומם, שלא תהיה להם תקומה עולמית!

דבר זה עולה מתוך דברי רש"י על הפסוק "הבה נתחכמה לו" (א, י), שכותב: "נתחכם למושיען של ישראל לדונם במים, שכבר נשבע שלא יביא מבויל לעולם"...

עוד יותר רואים זאת בדברי הרמב"ן (בראשית טו, יד) שכותב: "ודבר ברור הוא כי השלכת בניהם ליאור אינה בכלל 'ועבדום וענו אותם', אבל היא עקירתם לגמרי".

וביתר שאת, כותב זאת הרמב"ן בחומש שמות (יה, יא): "אבל היזידו עליהם וחשבו להכרית אותם מן העולם".

איך תכנן פרעה לעשות זאת?

למעשה מאמרים על פסח

את הפסוק "וירעו אותנו המצרים" (דברים כו, ו), מפרש השל"ה הקדוש – שהמצרים עשו אותנו רעים וחטאים.

מבאר האדמו"ר מטאלנא שליט"א, שהמצרים רצו ליטול מעם ישראל את טוב הלב ואהבת האחים שהיתה ביניהם!

כתף אחת

בפסיקתא דרב כהנא (פרשה יד) כתוב: רבי אחא בשם רבי יהושע בן לוי אומר, קרוב לשמונה פעמים נעשו ישראל כתף אחת במצרים, ומתוך כך קפץ עליהם וגאלם.

"כתף אחת" זו אחדות מוחלטת! כביכול כל אחד חש ומרגיש את כתף חברו. כוונת פרעה היתה להזיק לאחדות שהיתה בכלל ישראל, וכדלהלן.

פרעה העמיד שוטרים מבני ישראל – כדי לפקח על בני ישראל העובדים, ולהכריחם לבנות כפי המכסה שבנו ביום הראשון. דבר זה מביא באופן טבעי מריבות ומתיחות בין הממונה לבין העובד...

הוא מינה את המיילדות העבריות להרוג את כל הבנים שיולדו לבני ישראל...

לכן, כשפרעה דן עם יועציו, הוא אומר "הבה נתחכמה לוי", ולא אמר "להם". כוונתו היתה לפגוע באחדות המאפיינת את עם ישראל.

הקדושה – יונקת את כוחה מהאחדות. לעומתה הקליפה יונקת את כוחה מהפירוד.

פרעה היה שורש הקליפה – ולכן התנגד באופן נחרץ לאחדות עם ישראל. ההצלה שלנו היא רק כאשר נשמור על אחדותנו בכל מחיר! עכ"ד הרב בלומנטל שליט"א.

ויש להוסיף בזה מש"כ הרב דומב בספרו (להעיר להורות ולהשכיל ח"א עמ' רסט)

הגדה של פסח – "וירעו אותנו המצרים" (דברים כו ו) ככה שנאמר (שמות א' י) הבה נתחכמה לוי, פן ירבה, והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו, ונלחם בנו, ועלה מן הארץ.

א. יש להתבונן בדבר הכתוב 'הבה נתחכמה לוי פן ירבה' מה היה ההתחכמות הלוה. וביותר יש להתבונן בדברי המגיד באמרו "וירעו אותנו המצרים", כמה שנאמר, 'הבה נתחכמה לוי, מה מצא במקרא הזה יותר כתוב ומפורש ענין הרעה, עד כי שמנוהו לפרש את הפסוק "וירעו". ולפי הנדמה, נהפוך הוא, כי שם נאמר בביאור כי הרעו אותנו. ופה לא נאמר זולת ההתחכמות. ותלי תניא בדלא תניא. (דרשות בית דוד לבעל הנחלת דוד דרוש י"ב עמ' ס').

שמעתי מהחכם השלם החסיד המקובל כמהר"ר שלמה אלקאביץ הלוי ז"ל, במה שנאמר בפסוק "וירעו אותנו המצרים ויעננו". שהיה לו לומר - וירעו לנו המצרים. מאי אותנו, המורה על עצם הפעולה (כלי חמדה, לרבי שמואל לנייאדו - רבה של ארם צובה. דרוש ראשון על פרשת שמות, ודרוש ראשון על פרשת בא).

למעשה מאמרים על פסח

ב. 'דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו וגו'' (שמות יא ב) וקשה, הרי איתא (ב"ק לו ב) שור של ישראל ששח שור של מצרי פטור, דכתיב (שמות כא לה) 'כי יגח שור איש את שור רעהו ומצרי אינו רעהו. עי"ש. וא"כ איך אמר כאן לשאול כלי כסף ובגדים מרעהו והרי מצרי אינו רעהו (קול אליהו סוף פרשת בא). וכדי לישב ההערות דלעיל. נפתח בפירושו של הר"ש אלקאבץ - דכוונת הפסוק 'זירעו אותנו' - היינו שעשו אותנו רעים. ובאמצעות זה שעשו אותנו רעים, הצליחו להגיע לזיוענונו. כי אין פרעה ממית, אלא באמצעות החטא ממית. שההתחממות היתה להחטיאם, כי אז יוכלו לענותם, והוא מעין עצת בלעם לבלק בבנות מואב.² (כלי המדה - פרשת בא דרוש א)

ומה שהדגישה התורה 'זירעו' שעשו אותנו אנשים רעים יש להסביר על פי דברי הגר"א (משלי ד יד) 'רשעים' הם בין אדם למקום. ורעים' הם בין אדם לחבירו. ע"ש. והיינו - דעצת בלעם כאן אל פרעה - היתה להחטיא את בני ישראל בעבירות שבין אדם לחבירו [ואילו עצתו לבלק היתה בתחום של בין אדם למקום, שאולוקיהם של אלו שונא זימה].

וזהו 'הבה נתחכמה לו' - לשון יחיד. כי היו עם אחד ובאחדות אחת. ורצה פרעה להתחכם לאחדות זו. ולעשות פירוד ביניהם.

וכיצד התחכם עליהם

א. 'וישימו עליו שרי מיסים' (שמות א יא) 'בהיות ענייני המיסים מקור הסיבה ורבת העילה לכל ריב ומצה כאשר הוא בין האנשים עד היום זה כי יריבו בשער על עסקי המיסים ובזה ינתק הקשר שבין איש לרעהו' (בית דוד שם עמ' ס"א).

ב. וביתר תחכום - כמו שהסביר 'באור החיים', ששם על ישראל שרי מיסים מתוך היהודים עצמם. ומיד נוצרו בעם, דרגת עבד ודרגת משעבד. ואין לך פירוד גדול מזה.

ג. 'ויבן את פיתום ואת רעמסס' (שמות א יא) וכמו שאמרו חז"ל (שמו"ר א י) שראשון ראשון היה פי תהום בולעו, והכל נופל ומתרוסס. עבודה בלי שום תוצאות. והכל רק למען אכזריות לשמה. וכאשר מתייחסים כך אל בני אדם, מאבדים המה צלם אנוש וחודרת היא מידת האכזריות אל תוכם. ופוגעת בכל המערכת של בין אדם לחבירו.

ד. 'ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך' (שם פסוק י"ג) שהיו מחליפין מלאכת אנשים לנשים (כגון חרישה ובנין) ומלאכת נשים לאנשים (כגון אפיה וטויה) (שמו"ר א יא) ואף כאן מלמד הוא פרעה שיעוד בהשפלת הנפש, ובחוסר הצדק. ואין לך מפרך את הגוף יותר מהידיעה שהוא עובד לא בשביל תוצאות העבודה [שהרי למען תוצאות טובות יותר - היה לו להעביד בבנין את הגברים ולא את הנשים] אלא בשביל לשבור את רוח העם.

² וכמה מדויקים דברי חז"ל סוטה יא א האף עיצה זו בלעם הוא שנתן לפרעה

למעשה מאמרים על פסח

ה. 'אתם לכו קחו לכם תבן מאשר תמצאו' (שמות ה יא) היו יוצאים בני ישראל לחפש תבן כדי לכלות את סכום וכמות עבודתם היומית. ומה 'יוצא' מחיפוש כזה? שאם ימצאו שני יהודים תבן - מיד יריבו עליו, וירצה כל אחד ליטלו לעצמו, כדי לגמור עבודת יומו.

וכל זה מונח בעצתו המתוחכמת של בלעם לפרעה - כדי להפוך את בני ישראל לרעים - ביחסים של בין אדם לחבירו.

והצליחה עצתו זאת - כמו שאמרו חז"ל (שמו"ר א ל הובא ברש"י ב יד) שראה משה שיש בישראל דילטורין ומלשינין זה על זה.

ברם, הצלחה זו היתה מזערית מאוד. כי כיון שראו ישראל שהם מתחילים להתדרדר לתהום הרוע שבינם לבין עצמם, 'מיד נתקבצו כולם... וכרתו ברית יחד שיעשו גמילות חסדים זה עם זה... ומלין את בניהם' (תנא דבי אליהו רבא פרק כ"ג).

ובמה באה לידי ביטוי אותה גמילות חסדים זה עם זה. כתב הש"ך על התורה (על הפסוק וירא אלוקים) 'שמעתי שנמצא במדרש, מה ראה, ראה שהיו מרחמים זה על זה. כשהיה אחד מהם משלים סכום הלבנים קודם חבירו, היה בא ומסייע עם חבירו. כשראה הקב"ה שהיו מרחמים זה על זה, אמר - ראויים אלו לרחם עליהם. כל המרחם מרחמים עליו. עכ"ל.'

ברם - הבליתו חז"ל בתדא"ר, שכדי להלחם נגד עצת פרעה ובלעם - לא הספיק להם לכרות ברית בינם לבין עצמם ולגמול חסד זה עם זה. אלא שמסרו את הנפש גם על קיום ברית מילה. ואף ענין זה צד הוא באותה מטבע.

עכ"ד הרב דומב בספרו להעיר ולהורות ולהשכיל. ועוד ראיתי (עלון השגחה פרטית 35) שכתוב אלוקי העבריים נקרה עלינו (ג יח) ופעם שני כתוב אלוקי העברים נקרא עלינו (ה ג) אלא כאשר כתוב בשני יודים זה מורה על מחלוקת וכאשר כתוב ביד אחת זה רומז לאחדות ולכן נקרא באלף לשון חשיבות שזה לשון קריאה וחביבות.

משה רבינו בדווקא הוא הגואל כי היה מושלם בבן אדם לחבירו

צ"ב למה הגואל הוא דווקא משה רבינו? בוחר הקב"ה גואל, שכשהוא רואה את השני נמצא במצוקה, לא משנה אם זה יהודי או גוי או בעל חיים, הוא מטפל בו. למה??? כי אם אתה הולך לגאול את ישראל בזכות המידות הטובות שלהם, אז הגואל צריך להיות בעל מידות כאלה, ומיהו?! משה רבינו! נגלה הקב"ה למשה רבינו בסנה, ואומר לו ללכת לגאול את ישראל. אמר לו משה - "מה פתאום לגאול אותם?! אתה יודע למה אני פה במדין?! כי הם הלשינו עלי!"

[ויש להרחיב בזה ממוש"כ בלמעשה (פרשת שמות)]

למעשה מאמרים על פסח

מושה אמת וצדק בכל מחיר למען שני

וישמע פרעה... ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מדין וישב על הבאר (ב טו)

בין תחילת פסוק זה המספר על בריחתו של משה מפני פרעה לבין סופו המתאר את בואו למדין, אומר הגר"ש שבדרון זצ"ל בספרו 'לב שלום', (הו"ד בילקוט יוסף לקח) מפרידות כשישים שנה, לדעת הרמב"ן!

עובדה יוצאת מן הכלל זו, בודאי ללמדנו באה. אכן יסוד גדול וחשוב טמון כאן בין מלות הפסוק.

מן הראוי להקדים ולומר, כי התורה כולה 'תורת משה' היא, כלומר, כל מה שיוזכר מפרשת שמות ואילך הוא דבר ה' אל משה רבינו. אמנם שונים הם פסוקים אחדים בפרק זה, שבהם התורה מתארת את מעשי משה רבינו עצמו, בטרם נגלה אליו ה'. בזה אומרת לנו התורה, ראו נא את קצות דרכיו, התבוננו כיצד היה נראה בצמיחתו ובגדילתו וכזה ראה וקדש!

התבוננות בפסוקים ספורים, אלה מאירה לנו שני דברים עיקריים: הראשון - טוב מידותיו ומעשי החסד בעזרה לאחיו, לבנות יתרו ולצאן. השני - עמידה נחרצת על דרך האמת והצדק, ללא מורא וללא כל חשבון! דבר המתגלה בהריגת המצרי, בגערה ברשע וכן בהצלת בנות יתרו מיד הרועים.

עתה, נסורה נא ונוכחה מה גדולים היו מעשיו. הוא נאלץ לברוח ממצרים, מאימת חרב פרעה המאיימת על חייו, כל זאת בגלל שפעם אחת קינא את קנאת היהודי המוכה, בראותו שנעשה לו עוול. בפעם השניה, למחרת כאשר ניסה להציל נרדף מיד רודפו, מיד הלשינו עליו בעקבות זה הוא נתפס נידון למוות וברח בדרך נס. כאשר אנו מנסים לחשוב אלו מסקנות היינו מסיקים לעצמו אילו הינו במקומו, מסתבר שהינו לומדים לקח ומחליטים שלהבא לא נכניס את ראשנו למריבות של אחרים גישה זו היתה מתחזקת בקרבנו אילו היינו סובלים סבל מתמשך כתוצאה מהתערבותנו במריבות בגין כך היינו מייסרים את עצמנו מדוע התערבנו על ריב לא לנו והחרטה היתה אוכלת את לבנו כך היא על כל פנים הרוח הנושבת כיום עצום עיניך אל תתערב!!

על רקע דברים אלה מתנשא לפנינו משה רבינו במלוא יפיו והדרו. התורה מלמדת אותנו ומספרת לנו על סבלו של משה רבינו ממעשיו, סבל שנמשך כשישים שנה שהן כמחצית שנות חייו, ואף על פי כן הוא לא התחרט. עשרות שנים הוא גלה גלות אחר גלות כדי שלא ייתפס. הוא שילם מחיר כבד על זעקת האמת וההתערבות למניעת עוול, אך לא התחרט לרגע קט! כל זאת מנין לנו?

את התשובה לשאלה זו מספקת לנו, המחצית השניה של הפסוק המספר לנו על בריחתו ועל ראשית נדודיו, הוא מגיע למדין אחרי שישים שנות נדודים, וחושב לקבוע שם את מושבו (ראה, רמב"ן) אך מיד בהגיעו לשם הוא רואה עוול הוא אינו מכיר שם איש, עדיין אינו יודע היכן יאכל והיכן יישן. גם טיבם של אנשי המקום אינו ידוע לו, אולי הם אנשי רשע שיש להישמר מפניהם, אבל הוא רואה לפניו עוול בנות באות להשקות את צאן אביהן, והרועים מגרשים אותן.

למעשה מאמרים על פסח

אנו היינו זועקים לעברו של משה: אל תחזור על שגיאותיך מן העבר! על התערבותך למניעת עוול כבר שילמת מחיר כבד! וכי ששים שנה לא לימדוך לקח, לא להתעבר על ריב לא לך?! תשובתו של משה לעצותינו הטובות: 'ויקם משה ויושיען'. מעשה זה מלמדנו למפרע מה היו הרהורי לבו של משה, באשר להתערבותו במריבות בעבר. במשך ששים שנה הוא היה שלם עם מעשיו, אמנם נדד ואמנם סבל במשך שנים ארוכות אבל מדרך האמת הוא לא זו אפילו כמלא נימה! אפשר לומר ששישים שנות שינון וחזרה בסוגית האמת, הולידו פעילות נוספת למען האמת.

זאת למדנו מקיפול מאורעות ששים שנה בתוך פסוק אחד. פסוק זה מהווה עטרה לראש משה מקבל התורה, ואישיותו מכריזה קבל עם ועדה: ראו נא בריה שבראתי בעולמי! לעולם לא התחרט ובמדין הוא נכנס שוב לסיכון, כי לאמת אין גבול ואין מחיר משה אמת ותורתו אמת. עכ"ד.

נוסיף בזה דברים ויגדל משה ויצא אל אחיו, וירא בסבלותם, וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו [ב', י"א] ופרש"י, 'וירא בסבלותם' - נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם, עכ"ל.

והנה בפשוטו היה אפשר לפרש דכיון שיצא משה רבנו אל אחיו, ראה ממילא סבלותם, אמנם ברש"י כאן מבואר דראיה זו לא היתה ראיה דממילא גרידא, אלא שהביט בכוננה בסבלותם, וזהו שפירש שנתן עיניו להיות מיצר עליהם.

ומבואר יותר מזה שלא שראה ולא יכל להתעלם אלא חיפש מעיקרא את הצדק והאמת.

וכידוע מה שאדם רוצה לראות הוא רואה

ונוסיף בזה דברים ומשה בן שמונים שנה ואהרן בן שלש ושמנים שנה בדברם אל פרעה (שמות ז ז) לכאורה עלינו להבין, מה מקום מצאה התורה לציין כאן את גילם של משה ואהרן?

אומנם מדברי הפסוק משמע, שנקודת הציין אשר בהקשר אליה ביקשה התורה להזכיר את גיל המנהיגים הייתה הופעתם לפני פרעה מלך מצרים.

אולם עדיין צריך לבאר: מדוע מציינת זאת התורה דווקא כאן, בהקשר לאותה פגישה?

וביאר הרב 'מקדש הלוי' על פי דברי דוד המלך בתהילים (צ, ז): 'ימי שנותינו שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה'

דרך העולם היא, שככל שהאדם מזדקן יותר כך הוא מסיר עול מעל צווארו, פורש מתפקידים לוחצים, ומשתדל להעביר את ימי זקנתו בשלווה ונחת. ברור שאנשים זקנים אינם מעוניינים לקבל על עצמם תפקידים חדשים, בפרט כאשר מדובר בתפקידים הכרוכים בעול כבד ומשמעותי.

אך הנה לפנינו, שני קשישים, האחד בן שמונים שנה ואילו השני בן שמונים ושלוש, ושניהם מקבלים על עצמם בגילם המופלג- את עול הנהגת כל עם ישראל! ולא זו בלבד שהתפקיד שהם מקבלים על עצמם כרוך בעול כבד מנשוא, אלא שהוא אף רצוף סיכונים!

למעשה מאמרים על פסח

הלא ידוע, כי כאשר משה ואהרן הודיעו כי הגיע הזמן להיגאל, התקבצו ובאו איתם וקני ישראל. אולם כל אותם זקנים שיצאו איתם, בדרכם אל פרעה- נשטמו והלכו להם.

וזאת אנו רואים בדברי רש"י הקדוש המבאר את הפסוק: "ואחר באו משה ואהרן" (שמות ה, א). הם נשטמו אחד אחד מאחר והם פחדו מפני תגובתו של פרעה, המלך המצרי לדרישתו של משה רבינו כי ישלח את ישראל מארצו.

אך הנה, מי הם שני הנציגים שנותרו והופיעו בפני פרעה בלא חת? משה ואהרן בני השמונים ומעלה. הנה כי כן נראים זקני תלמידי חכמים, זקני מנהיגי העדה!. ככל שהם מזדקנים יותר- כך הם מוסיפים לעשות חיל יותר ויותר בעבודת בוראם!

[ואף אנו, מן הראוי שנלמד מדרכיהם ונדבק בהנהגתם. ככל שמתבגר האדם, וקרוב היום בו עתיד הוא לעלות וליתן דין וחשבון על מעשיו לפני שופט כל הארץ מתחייב הוא שמאמציו ועבודתו הרוחנית יתגברו בכפל כפליים, בהשתדלות אחרונה לחטוף עוד ועוד כל זמן שיכול עדיין לעשות זאת, בטרם יהיה מאוחר מדי!] ונוסף בזה "כי תשא את ראש בני ישראל" (ל' - י"ב) כותב האלשיך, כשאתה בא למנות ראש ומנהיג על בני ישראל, "ונתנו איש", ונתנו איש כזה "כפר נפשו", שמוכן למסור נפשו עבור עם ישראל.

משה רבנו היה הראשון שהראה דוגמא אישית של מנהיגות אמיתית, כשאמר [ל"ב - ל"ב] "ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת".

מסירות נפש כזאת מצאנו גם אצל מרדכי היהודי. [ברוב השנים שאינן מעוברות פורים חל בשבוע של פרשת כי תשא]. מרדכי היהודי לא כרע ולא השתחוה להמן בשושן הברדה. מדוע היה צריך להפגין כך במפגיע לעיני כל, היה מספיק שהיה יושב בביתו וממילא היה מונע מעצמו את הצורך לכרוע ולהשתחוות אומר ר' שלמה לוינשטיין, מרדכי ידע שהמן שונא יהודים, וכל מטרתו היא להרוג אותם, לכן בכוונה תחילה נמנע מרדכי לכרוע ולהשתחוות לו, וחשב, אולי כשהמן יראה שאני לא משתחוה, יתרגז, ואז הוא יהרוג אותי, וכשיגיע למלך עם תכנית להרוג את היהודים, הדבר יראה מוזר בעיני המלך, האם מידי יום יהרגו יהודים בממלכתו? וא"כ, מרדכי התכוון למסור את עצמו על כלל ישראל כדי להצילם, אלא שהמן הבין שמרדכי טומן לו פח, הוא ביקש "להשמיד את כל היהודים עם מרדכי". המן הבין שרק אם ישאף להרוג את כולם יחד ולא בשלבים, אז יש לו סיכוי להוציא לפועל את זממו. וכמו מרדכי, גם אסתר פעלה במסירות נפש ממש למען עם ישראל, כשנכנסה למלך בלי שהוזמנה, ידעה שהיא מסתכנת בנפשה. ואמנם, מובא במדרש, שכשבאי הארמון ראו את אסתר נכנסת למלך, החלו לחלק את הירושה שלה - "יחלקו בגדי ועל לבושי יפילו גורל" [תהילים כ"ב - י"ט].

אלו דוגמאות של מנהיגים אמיתיים, שמוכנים למסור את נפשם על כלל ישראל.].

למעשה מאמרים על פסח

הגאולה היתה ע"י שתיקנו את החסרון באמונה ובבין אדם לחבירו

– אמר לו הקב"ה - "לך תגאל אותם, ותאמר להם פקד פקדתי תוקן גם הענין של בין אדם לחברו וגם ענין האמונה, של בין אדם למקום. ואיך זה תוקן? התשובה היא! לפני שעם ישראל יוצאים ממצרים, מצוה משה רבינו לקחת שם ולקשור לכרעי המיטה.

"מה זה???" – באים המצרים ושואלים "עוד ארבעה ימים... שוחטים אותו" "את האלהים שלנו אתם שוחטים?!?" "כן!" נשאלת השאלה - איך אפשר לשחוט קרבן פסח במצרים, שזה האלהים שלהם?! הרי משה אמר הן נזבח את תועבת מצריים לעיניהם ולא יסקולונו?! (כ"ה) איך – אנחנו ניקח את השם במצרים, ונשחט אותו במצרים יכול להיות דבר כזה?! למה לשחוט את האלהים שלהם מול עיניהם?! אם אתם מאמינים בי, – אמר הקב"ה אתם תקחו את האלהים שלהם ותשחטו אותו מול עיניהם של המצרים! זה שיא האמונה! נשאלת השאלה - איך אוכלים קרבן פסח??? מזמינים את השכן – ולקח הוא ושכנו הקרוב אל ביתו ("ב ד") ואוכלים קרבן פסח! שמעתם פעם דבר כזה?! אם היו אומרים לנו היום שבשביל לאכול קרבן פסח, צריך להזמין את השכנים. עם כמה שכנים הייתם מסוגלים לאכול קרבן פסח? "אני יאכל את ההכשר שלו! אני איתו ביחד?! מה פתאום!" אומר המשך חכמה (פרשת בא) - אמר הקב"ה ולקח הוא ושכנו הקרוב אל ביתו ("ב ד")... למה???" – משום שירדתם למצרים כדי לתקן שני דברים פקד יפקוד בין אדם למקום - התיקון הראשון הוא 'אמונה' קחו את האלהים של מצרים ותשחטו אותו לעיניהם! התיקון השני הוא בין אדם לחברו - תשבו ביחד עם השכנים, ותאכלו קרבן פסח!. (כלי -חמדה).

סודו של קרבן פסח - האחדות

ויש להוסיף מה שכתב הרב ישראל חיים בלומנטל שליט"א (הו"ד באספקלריא כמדוד פרחים לתורה וארא ובא תשעו)

האדמו"ר מטולנא שליט"א מאיר את עינינו, ואומר שכאשר נלמד את הלכות חג הפסח, נמצא את רעיון האחדות שזור בהן לכל אורך הדרך.

הגמרא (פסחים צא, א) אומרת: אין שוחטין את הפסח על היחיד, דברי רבי יהודה, ורבי יוסי מתיר. בגמרא שם מבואר שגם לפי רבי יוסי, משותדלים לכתחילה שתהיה חבורה של כמה בני אדם על קרבן הפסח, וכן פוסק הרמב"ם (הלכות קרבן פסח, פרק ב הלכה ב), ולומד זאת מהאמור בקרבן פסח "יעשו אותו" (שמות יב, מז), בלשון רבים.

שורש הענין הוא, שמצד פריעה, כל המערכה היתה נטושה לפרק את האחדות בכלל ישראל, ולגרום לפירוד לבבות בעם, וכפי שהארכנו לכאר בשבוע שעבר. כנגד זה – עבודת עם ישראל היא לשמר את האחדות, לכן לא ישחט על היחיד, כי אז מפסיד את מעלת ההתאחדות עם אחרים.

למעשה מאמרים על פסח

שה לבית אבות

במקום אחר בגמרא (פח, א) מבואר שמון התורה צריך כל אחד לקנות את חלקו בבשר שאוכל בקרבן הפסח, שנאמר "שה לבית אבות". מכל מקום יש מי שסובר (שם) שמדין תורה אין הבנים צריכים לקנות חלקם בקרבן של אביהם.

שואלים שם בעלי התוספות, אם כן אסור לבן זה לאכול מקרבן אביו? ומתצים – שיאכל כדי להתחנך במצות קרבן פסח ואכילתו.

נמצא שמשום מצות חינוך – מבטלים דין תורה!!! אם הבן לא יקבל חלק מקרבן הפסח מאביו, יחסר חלק מחינוכו!!!

הריטב"א כותב זאת (שם) במפורש, שבטלו דין תורה שהפסח אינו נאכל אלא למנויו, משום מצות חינוך! והדבר תמוה – למה עושים זאת? אלא ללמדך שבשביל שיתופו של הילד באחדות – בטלו איסור תורה.

שלא יהא מניח אוהביו ושכניו

ראיה נוספת לדבר, ניתן למצוא במכילתא דרשב"י (שמות יב, ד) האומרת: "ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרוב אל ביתו", רבי אומר, "שכנו" זה שכנו שבשדות ושכנו שבגנות, "הקרוב" זה הקרוב אל ביתו סמוך לפתח. רבי שמעון אומר, אף פסח דורות שכניו הקרוב אל ביתו, וכל כך לא דברה תורה אלא מפני דרכי שלום, שלא יהא אדם מניח אוהביו, שכניו, מכיריו ומיודעיו ואחד מבני עירו, והולך ועושה פסח אצל אחרים...

בחומש "תורה שלימה" מביא בשם מדרש אבכיר שרצון התורה שהאדם יבקש וידרוש משכניו שיתמנו איתו על הפסח. הרי שמונח כאן היסוד של אחדות ביחסי שכנות.

מצות קרבן פסח היא היחידה, בה לא רק על בעל הקרבן להיות נימול, אלא גם מילת בניו הזכרים ועבדיו מעכבים אותו מלעשות את הקרבן אם לא נימולו.

במסכת יבמות (מה, ב) מבואר שאין איסור לקנות עבד מהעובד כוכבים, ואם לא רצה למוול, מגלגל עמו עד י"ב חודש, ואם לא מל – חוזר ומוכרו לעובד כוכבים.

נמצא אם כן שמותר להחזיק עבד לא מהול, אך את קרבן הפסח לא יוכל להקריב. הרי לנו שחייב אדם בפסח לדאוג גם לסמוכים על שולחנו להכניסם תחת כנפי השכינה, ואם לאו – לא יוכל להקריב את קרבן הפסח!

המסר כאן הוא ברור: מדוע באת לבדך, והשאר את בניך וידידיך ועבדיך מאחור?... למרות שבכל השנה אין הדבר מפריע, בפסח מתעורר מחדש ענין האחדות והערבות בעם ישראל – על האדם לקבץ עמו את

ידידיו שכניו וקרוביו, ואם לאו – לא יאכל קרבן פסח!

למעשה מאמרים על פסח

המהר"ל כותב ש"גאולת מצרים היא שורש הגאולה העתידה!" עמדנו אם כן על שורש וסיבת הגלות, ואנו יודעים במה תלויה הגאולה. עכ"ד הרב בלומנטל שליט"א.

תחילת תיקון הגאולה ריבוי אהבת חיים

וכן רואים כאן בדברי הגר"א שמבאר על הפסוק: "ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות" (שמות יב, ה) ופירש רש"י: "עשו כדבר משה שאמר להם במצרים (לעיל יא, ב) וישאלו איש מאת רעהו". לכאורה יש לברר, הרי זה מה שכתוב בפסוק במפורש ומה בא רש"י הקדוש להוסיף בפירושו? ואומר הגאון מווילנא זי"ע, פלאי פלאים ממש: משה רבנו אומר לכלל ישראל בשם הקב"ה שישאלו "איש מאת רעהו" כלי כסף וכלי זהב. וכי לזאת יקרא "רעהו" - המצרי הזה הוא חברו של הישראלי? אלא מה שנאמר: "דבר נא באוזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף" אין הכוונה שאת הכלים ישאל היהודי מהמצרי, אלא מחברו היהודי. "רעהו" אכן הכוונה ליהודי ולא למצרי! שכן אם רוצים היהודים שהגוי ישאל להם את כליו - קודם עליהם לעשות חסד זה עם זה. מעשי החסד הללו יביאו שפע של חסד לעולם, וכך גם המצרי ישאל ליהודי. ולפי זה אכן "ובני ישראל עשו כדבר משה" - "שאמר להם במצרים וישאלו איש מאת רעהו" - הם השאלו לחבריהם היהודים ששאלו מהם, וזה הביא ל"וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב" - מעשי החסד הביאו להשפעה של נתינה ושל שפע.

מנין היו עמ"י חמושים במצוות ומעשים טובים

"וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים" (י"ג - י"ח) בתרגום ירושלמי מובא, שהיו חמושים במצוות ובמעשים טובים. שואל ה"באר יוסף", מאיפה היה להם מצוות ומעשים טובים, הלא כתוב (יחזקאל ט"ז ז) "ואת ערום ועריה", וא"כ לא היה להם מצוות ומעשים טובים.

אלא מתרץ הבאר יוסף, בתרגום יונתן בן עוזיאל מובא, שכל אחד עלה ממצרים עם חמישה טפלין - ילדים. מה הכוונה חמישה טפלין? אומר ה"באר יוסף" ממצרים עלו רק אחד מחמישה, שהרי ארבע חמישיות מתו במכת חושך, א"כ, על כל משפחה שנשארה שלמה, נשארו ארבע משפחות של יתומים שנלקחו ואומצו ע"י הנותרים, שהרי הילדים לא היו רשעים ולא מתו. נמצא, שכל אחד עלה עם חמשה ילדים - חמש משפחות של ילדים, אחד שלו ועוד ארבע משפחות ילדים של אלו שמתו בימי החושך, נמצא עוד, שאלו שלקחו את היתומים עשו בכך חסד, ונמצא שהם עלו חמושים במצוות וגם בילדים.

ולפי פירוש זה, נקבל הבנה מיוחדת בפסוק (ירמיהו ב' - ד) "זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה", שהקב"ה זוכר לעם ישראל "זכרתי לך חסד נעוריך", את החסד שלקחו את היתומים מהמשפחות שראשיהן מתו במכת חושך, את החסד עם "נעוריך" את זה הקב"ה זוכר לדורות.

למעשה מאמרים על פסח

ויש להוסיף שרואים שמיד שלא היה שלום ביניהם בים סוף חזר הקטרוג וכמו שכתב הרב ישראל חיים בלומנטל (הו"ד באספקלריא פסח תשע"ו מדור פרחים לתורה)

אי קיום המצוות הנימוסיות – מביא קטרוג גם על ציבור שלם!

והמים להם חומה מימינם ומשמאלם (שמות יד, כב)

חכמינו (ילקוט שמעוני בשלח רלד) מספרים שבשעה שעברו ישראל בים סוף, בא השטן וקטרג עליהם, ושאל מדוע ישראל עוברים והמצרים טובעים, הרי הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה? שואל המשך חכמה (שמות יד, טו) מדוע לא טען זאת קודם לכן, כשבאו עשרת המכות על המצרים, למה "והפילתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב" (שמות ח, יח), או "והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא ימות מכל לבני ישראל דבר" (שם ט, ד), או "רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד" (שם ט, כו), הרי הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה?

הבדל בין יחיד לציבור

נמצא שכאשר 'ציבור' חוטאים, אינם נענשים במלוא חומר הדין על חטאי עבודה זרה ועריות וכדו' החמורים, אלא אם כן פגמו בקיום המצוות שבין אדם לחבירו³, דוגמת לשון הרע, שאז ישנה עליהם הקפדה יתירה.

וראיה לדבר, מדברי חכמינו (ירושלמי פאה א, א): דורו של דוד צדיקים היו, ועל ידי שהיו בהם דוברי לשון הרע היו נופלים במלחמה, אבל דורו של אחאב היו עובדי עבודה זרה, ועל ידי שלא היו בהם דוברי לשון הרע, היו ניצחים במלחמה!

גדולה מזו אמרו (יומא ט.), בית המקדש הראשון חרב בעוון גילוי עריות, שפיכות דמים ועבודה זרה, אך לאחר שבעים שנות גלות בבל, זכו לבנין בית שני. לעומת זאת בית שני שחרב בעוון שנאת חנם – לרוב אבלנו לא חזר ונבנה עד עצם היום הזה... הרי לך חומרת עוון זה!

"חומה" לעומת "חימה"

מעתה יבואר הענין היטב. כאשר היו ישראל במצרים, לא היה ביניהם לשון הרע, והיו אוהבין זה את זה! כמבואר במכילתא (בא, פרשה ה), באותה שעה הם נידונים כ"ציבור" בגלל האחדות שביניהם. אם כן למרות שהם עבדו עבודה זרה, אין עליהם קטרוג!

אבל משהגיעו לשפת ים סוף, נחלקו ישראל לארבע כיתות, כמבואר במכילתא (בשלח, פרשה ב), אלו אומרים ליפול אל הים, אלו אומרים לשוב למצרים, אלו אומרים להלחם נגד המצרים, ואלו אומרים לצווח כנגדן. מעתה כשבטלה האחדות שביניהם, הם נידונים כ"יחידים", ואז מתעורר הקטרוג הנורא "הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה!"

³ ומה שאין עליהם כרת וסקילה הוא מפני שנתנו לתשלומין.

למעשה מאמרים על פסח

עכ"ד הרב בלומנטל שליט"א

הקשר בין הצגת לחם העוני להזמנת האורחים

ויש להוסיף מש"כ הרב יוסף צברי שליט"א הו"ד באספקלריא שמיני (הו"ד באספקלריא שמיני תשע"ט במדור ויצבור יוסף)

הא לחמא עניא די אכלנו אבהתנא בארעא דמצרים – כלל דכפין ייתי ויכול וכל דצריך ייתי ויפסח (מתוך ההגדה)

יש להבין, הרי כאן פתחנו והצגנו את המצה, לחם העוני ואמרנו: "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא", זהו לחם העוני שאותו אכלו אבותינו במצרים. וא"כ, מדוע כעת ממשיכים אנו בדיבורי הכנסת אורחים: "כל דכפין ייתי ויכול" וכו', מה הקשר בין הצגת לחם העוני שהיה במצרים, לבין הזמנת האורחים לסעודת ליל הסדר בפסח.

ועוד יש להבין, מה השייכות בין כל זה, הצגת לחם העוני והזמנת האורחים, לדיבורי האמונה שמסיימים בהם: "שתא הכא, לשנה הבאה בארעא דישראל, לשתא הכא עבדי, לשתא דאתיא בני חוריי" ובהם מצפים אנו לגאולה השלימה והאמתית.

ועוד יש לתת טעם והבנה במילים: "לשנה הבאה בארעא דישראל". בשלמא כאשר חגגו אבותינו את ליל הסדר בחוץ לארץ, מובנות מילים אלו כיון שבהם הם ציפו לגאולה. אבל כיום, כאשר כולנו בארץ ישראל, מדוע ג"כ ממשיכים לומר ששנה הבאה נהיה בארץ ישראל, הלא כבר כעת אנו בארץ.

וליישב את כל זה, נקדים את המובא בספ"ק, כי עם ישראל כולו, מורכב משישים ריבוא כוחות רוחניים עליונים. גם כאשר ימנו היהודים בכל העולם מליונים, עדין חלוקתם והתפצלותם הרוחנית בשמים, תהיה בחלוקה של שישים ריבוא. אותם שישים ריבוא, רמוזים ג"כ באותיות התורה המונות שש מאות אלף. וכאשר נרמז הדבר בשם "ישראל" עצמו שהוא ראשי תיבות: יש שישים ריבוא אותיות לתורה".

אותה אחדות רוחנית מיוחדת בין כל חלקי עם ישראל, נעשתה לראשונה ביציאת מצרים, כאשר יצאו ישראל במנין גברים של שש מאות אלף, "היום הזה נהיית לעם", היינו במובן הרוחני של העם, באחדותו המיוחדת העליונה.

כעת נוכל לתרץ את השאלה הראשונה, בקשר שבין הצגת לחם העוני להזמנת האורחים. שכיון שכעת אמרנו: "הא לחמא עניא", זה לחם העוני שאכלו אבותינו בצאתם ממצרים, הזכרנו את אותן זמן מיוחד ונפלא, בו התאחדו לראשונה כל כוחותיהם הרוחניים של עם ישראל בשישים ריבוא כוחות, וא"כ אין יותר מתאים דווקא כעת, בלילה מיוחד זה, להמשיך ולקרוא את קריאת האחדות בהזמנת האורחים מבני ישראל: "כל דכפין ייתי ויכול", שכן כולנו עם אחד, ללא מחיצות, ולכן כל אחד יכול להזמין כל יהודי להתאחד עימו על שולחן ליל הסדר, ולהנציח אחדות רוחנית מיוחדת זו, הקיימת בעם ישראל מאז ומעולם מדורי דורות.

למעשה מאמרים על פסח

לאחר הבנה נפלאה זו, נוכל לתרץ את שתי השאלות הנוספות, את הקשר בין הציפיה לגאולה, ואת הקריאה להיות בארץ ישראל. שכן דווקא כעת, לאחר שהבנו את האחדות הרוחנית המיוחדת שיש בין כל חלקי העם היהודי, אנו מבינים שאע"פ שכבר כיום עלינו לארץ, מ"מ עדין מליוני יהודים נמצאים אי שם בניכר, מרוחקים מאיתנו ריחוק רוחני וגשמי. האיחוד המופלא של כל שישים ריבוא הכוחות, לא יהיה אלא רק כאשר יתאחדו כל היהודים בארץ ישראל. תהליך זה יהיה רק בעת הגאולה, כאשר יקבץ השי"ת את כל גליותינו בכל מקומות פזורים.

לפיכך, כאשר מזכירים אנו את מעלתם אחדותם המיוחדת של כל ישראל, מוסיפים אנו לה מיד תפילה ובקשה, כי אחדות רוחנית זו תתקיים במלוואה בקרוב, כאשר תגיע הגאולה השלימה, ויקדם לה קיבוץ כל גליות ישראל, או אז יתאחדו ויושלמו כל אותם שישים ריבוא כוחות רוחניים. (ובזה תורצה השאלה השנייה). איחוד זה, יתקיים כאמור רק כאשר כל בני ישראל יגיעו ויתישבו בארץ ישראל, ולפיכך אומרים אנו: "לשנה הבאה בארעא דישראל", כלומר, אע"פ שגם כעת מקומינו וישובינו בארץ ישראל הוא, מ"מ אין זה מספק אותנו, כח עוד אחינו הרבים, עצם מעצמינו ובשר מבשרינו, מתבללים בניכר ובגולה, וישנו בזה חיסרון רוחני של כל אחדות ישראל. לכן מייחלים אנו לאותה גאולה שלימה שתהיה לשנה הבאה, ואז כולם יהיו "בארעא דישראל", מאחדים יחד ומיוחדים במעלתם.

ויש לבאר יותר בפשטות שהיות והגאולה תלויה באהבה ואחוה לכן אנו מתפללים שהיות ואנו מכנסים את כל דכפין וזה נובע מאהבה ואחוה ותיקנו את החטא של שנאת חנם לכו אנו מתפללים שיבוא גואל. ויש להוסיף שהרי מטרת יצי"מ היא כדי לקבל את התורה ובירושלמי (ברכות ה, א) מבואר שישאל ניתנה תורה לישראל אלא כדי שלא ידברו לשון הרע:

א"כ מבואר שעיקר מטרת התורה זה אחדות.

ויש להוסיף מש"כ הבר מאיר חדש בספרו מאיר נתיבות (עמ' רצב)

כיון שיצאו ישראל ממצרים היו ראויים לקבל את התורה והיו בהם בעלי מומים משעיבוד טיט ולבנים אמר הקב"ה עדיין לא בא זיון של בני והן מקבלין את התורה, אלא יתעדנו בני שנים שלושה חודשים ואחר כך מקבלין את התורה. (ילקוט שמוות רנב) מהו המום שדבק בהם, ולאזיה רפואה נצרכים.

ויחן שם ישראל - כל מקום הוא אומר: ויסעו ויחנו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת אבל כאן לב אחד לכך נאמר: ויחן. (מכילתא יתרו א)

⁴ וכן הוא במדרש שו"ט (מזמור לט). עיי"ש מפסוק 'מרפא לשון עין חיים' (משלי טו, ד) ועוד פסוקים.

למעשה מאמרים על פסח

עבודת הטיט והלבנים הטביעה בהם את המום של מחלוקת יצר בהם מציאותות שמונעת מאתם להיות מאוחדים, חסר היה להם הרגשת הזולת שיהיה כמוך ממש, קהו הרגשות ויותר חשו בצער עצמם ופחות בצערו של השני, זה כבר נקרא פירוד, ולגבי התורה הם בעלי מומים וצריכים רפואה. במשך שבעה שבועות יום אחר יום הוסיפו דרגה אחר דרגה עד שהזדככו להיות 'כאיש אחד בלב אחד' (שם). הגיע הזמן שהם מעודנים ויכולים להתקשר לתורה להיות קודשא בריך הוא ואורייתא וישראל חד (זוהר). כשמרגישים את הזולת כבר לא נפרדים מהקב"ה ואפשר לקבל את התורה. וע"ש מש"כ בזה.

הפסח נאכל בחבורה – להראות שכל אחד ישמור על מנהגיו

אך בד בבד עם האחדות צריך להיזהר לשמור כל אחד את מנהגיו המיוחדים וכמו שכתב לנכון הרב ישראל אברהם קלאר שליט"א (הו"ד באספקלריא פסח תשעט מדור אשרי האישי).

באכילת הפסח מצאנו שני דינים (שמות יב, מז), שנראים לכאורה כסותרים במהותם, מצד אחד דינו של הפסח להיות נאכל "בחבורה", לפסח לא ניגש לבד, נבקש לנו חברים מקשיבים רעים אהובים שנצמד יחד עמם אל תוך הלילה אשר כיום יאיר, נתקשר בקשר אמיץ לאגודה אחת לעשות רצונו בלבב שלם, לחוות יחד את קדושת הלילה.

– ומאיך, אסור להוציא את בשר הפסח מחבורה אחת לחברתה. ולכאורה מדוע? אדרבה, יוסרו המחיצות בין החבורות, יהיו כולם אגודה אחת ממש! מה גרוע בכך?

מבאר מהרצ"א מדינוב, ה"בני יששכר", בספרו 'דרך פקודיך' על תרי"ג מצוות (ל"ת טז):

לכל חבורה יש לה דרך משלה בעבודת השי"ת, זהו לא מצב של דיעבד, כך נאה וכך יאה! לכל שבט ושבט, כל קהילה וכל מנחה – ייחודיות משלו. משל למה הדבר דומה, פוגש אדם בצייר הפורק את מזוודת-העבודה שלו ושוטח את תכולתה על גבי דוכנו, פחי צבע חמשה עשר במספר, ולוח ציור גדול. גל של רחמים עולה בלבו של הצופה מיודענו, שואל הוא את הצייר בחמלה: "מדוע תביא באמתחתך את כל מזוודת הצבעים, מדוע לא תסתפק בכל פעם בצבע אחד בלבד?! הן כל פח צבע מכיל כמות שתספיק לך בלי ספק!". הצייר הסבילני מבליע את חיוכו לשמע השאלה המוזרה, ומספק מענה: "היופי של הציור מתקבל כתוצאה משילובם של הגוונים זה בזה, תמונה בת צבע אחד תהיה משעממת למדי..."

"אה", הפליט הלה הברה של הבנה, אך הצייר הבחין כי ידידו עוד לא רגוע, מצחו מכווץ והוא שקוע במחשבתו. לפתע התנער באחת וכשאור בעיניו קורא אל הצייר: "שמע נא ידידי, כך זה לא 'תכלית', להיסחב כל יום עם כל הפחים, יש לי בשבילך פיתרון חדש!", "מהו הפתרון?" נדרך הצייר, הוא צודק, זה כבוד! – כך חשב לעצמו, "קח פח אחד, ותשלב בו עצמו מעט מכל צבע!". כעת כבר פקעה סבלנותו של הצייר, "במטותא ומך, אל נא תפריעני בעבודתי"...

למעשה מאמרים על פסח

מתחת מכחול-העם יוצאים יצירות אמון, עשירי גוון, אי אפשר לוותר על שום גוון, אך גם אי אפשר לוותר על ייחודיותו של כל גוון, ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר' (במדבר לו, ז עפ"י מהרצ"א באגרא דכלה שם), דווקא כך – כשכל 'חבורה' שומרת על מקורייתה, מנהגיה ומסורתה הקדושה, שואבת מימיה מן האפיק אשר סללו אבותיהם במחוקק במשענותם – נוצר הציור המרהיב: "עם ישראל".

אילו ייפרדו הצבעים זה מעל פני זה, כל אחד ירצה לצייר ציור נפרד – לא יצלה, רק כולם יחד, כל אחד שומר על ייחודיותו ומעניק את תרומתו ליצירה הכללית, כשכל אלו האפיקים כולם מובילים בסופו של מסלול לאותה נקודה, כל הנחלים הולכים אל הים (קהלת א, ז).

פסיפס מושלם

לא תתגדרו – לא תיעשו אגודות אגודות (דברים יד, א), ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך, אלו גוונים שונים של עשיית רצון ה' דיקא, ולכן התוצאה מרהיבה כל כך. אם בצבע האדום יצייר את הגוון האדום שמתוך תמונת בית, ובצבע הכחול את הכחול שמתמונת ספר – הן לא יתקבל לא בית ולא ספר! הצבעים יבואו להשלים את אותה התמונה, וכך תאיר ההצלחה פנים.

גפן ממצרים תסיע (תהלים פ, ט), כל אחד מישראל נדבק בחבורתו בעת צאתם ממצרים, וענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל, גפנים שלמים המתאחדים יחד. גם בקריעת ים סוף נפתח לכל שבט שביל נפרד – לסמל את זה עצמו, קוים מקבילים שאין פתחיהם מכוונים זה כנגד זה, ומכולם יחד פרצה השירה "אשירה לה' כי גאה גאה", אשירה בלשון יחיד – כאיש אחד בלב אחד, כשכל קבוצה מכבדת את חברתה, "ולא מפני שיש לכל אחד דרך אחרת יבואו הנהגת רב אחר וחבורתו, שבכך נראה כאילו ח"ו נחלקה התורה לכמה תורות" (לשון המהרצ"א שם).

אשרי האיש אשר וגו' ובמושב "לצים" לא ישב, הם המתלווצים מכל אדם שאינו עמהם בחבורתם (אא"ז בעבודת הלויים⁵), ולפי ש"בתורת ה' חפצו", לכוונה הפנימית לשם ה', לכן ב"תורתו" שלו, חלק התורה והעבודה השייך לו ולחבורתו – יהגה יומם וליילה, והיה כעץ שתול על פלגי מים שכל פלגיו מובילים למטרה אחת: שהעץ יתן פריו בעתו⁶, ועלהו לא יבול, וכל אשר יעשה יצליח⁷.

⁵ ולפי זה יבוארו דברי המשנה באבות ג, ב, בדומה למבואר במדרש שמואל לר"ש די אוזידא: שנים שיושבים ואין דברי התורה "ביניהם" אלא כשתי תורות כנ"ל, הרי זה "מושב לצים", שכל אחד מהם מתלווצץ בלבו על התורה שביד חבירו שכביכול אינה אמת. ⁶ פרו – "פרי וא"ו", וא"ו בגימטריא (13) "אחד", יתנו כולם יחד פרי אחד (ע"י עץ החיים לר"י בן חנין, מצוה קלט, דף פו:), בעתו – "בעת וא"ו", וא"ו בגימטריא "אחד" כנ"ל, בעת התאחדות הפלגים, אז יצליח העץ לתת פרי (ע"י תפארת מנחם באיאן-טשרנוביץ, ט"ו בשבט תרפ"א). ו"ג שהן אחד דיקא, שכל שבט מ"ג השבטים עומד בפני עצמו [גם יוסף שני שבטים] וכולם נעשים "אחד", אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם.

⁷ לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח – אבל הרשעים אינם כן, שבשונה מהצדיקים שתרומתם במעשיהם הטובים היא כתרומת פלגי המים לעץ, שעל ידי המים גדל כח העץ לעשות פרי וכדומה, לא כן הרשעים שתרומתם במעשיהם הטובים היא כתרומת הרוח למוץ, שאף שמרמים אותו גבוה מכל מקום אינו לתועלת המוץ כלל, ואין רואים בכך את כוחו של המוץ רק את כח הרוח עצמה שהגביהתו, ואדרבה הוא גנאי למוץ שלרוב קלותו יכולה הרוח לעשות בו כרצונה, כך הרשעים אף כשעושים מצוות

למעשה מאמרים על פסח

כי יודע ה' דרך צדיקים – מפרש האוהב ישראל מאפסא: לכל חבורה דרך משלה בעבודת ה', אבל השי"ת מחבר⁸ את כל הדרכים הללו וכולן אצלו כדרך אחת. כי הכוונה הפנימית של כולם אחת היא! עכ"ד הרב ישראל אברהם קלאר שליט"א.

ויש להוסיף על דבריו שחזו"ל מספרים במדרש אודות שתים-עשרה הדרכים שנבקעו לשנים-עשר השבטים בעת קריעת ים סוף: "והנה הכתלים שבין דרך לדרך היו כמו אבני ספיר ויהלומים זכים מאוד, והיו כמו חלונות כדכוד. וכל שבט הלך לדרכו והיו רואים זה את זה, כי עמוד האש שהלך לפניהם היה מאיר להם, ואורו השתקף באותם הכתלים, והיו דומים כאילו נמצאים בתוך חדרים מלאים נרות ואורות. וזהו שאומר הכתוב: 'חשרת מים עבי שחקים', כי אותם מצבורי המים שהיו בין דרך לדרך היו מאירים וזכים כמו העבים הזכים הנמצאים ברקיע, שעל ידי אור החמה שמאחוריהם מאיר עולם" (י"לקוט מעם לועז' ע"פ מכילתא). הרבי מויז'ניץ, האמרי חיים זי"ע, הקשה מינה וביה: "אם שתים-עשרה הדרכים נבקעו כדי שכל שבט יצעד לבדו, לשם מה היו זקוקים לראות זה את זה? ואם היו זקוקים לראות זה את זה, מדוע לא נבקעה דרך אחת בלבד שבה יצעדו כל השבטים יחדיו?"

"אלא מאי?", הסיק הרבי מויז'ניץ, "לימוד גדול למדנו פה: עם ישראל יכול לצעוד איש על מחנהו ואיש על דגלו, נהרא נהרא ופשטיה, ועם זאת לחיות בשלום איש עם רעהו ולהיות בגדר 'רואים זה את זה'. "כאשר הכל צועדים בדרך אחת ונוהגים במנהג אחד אין בכך כל תמיהה שהשלום שרוי ביניהם; אבל דווקא כשכל אחד מעם ישראל צועד בדרך אבותיו ונוהג במנהגו, אז הם נבדקים ונבחנים האם הם עדיין בבחינת 'רואים זה את זה' ונוהגים איש עם אחיו בשלום, אחזה ורעות!".

הוספה

בליל יציאת מצרים החובה היא לספר ביציאת מצרים ובהצלה מפרעה. בא בעל ההגדה ומספר לנו שפרעה בעצם לא היה כזה רשע, כי פרעה לא גזר אלא על הזכרים, ולכן ביקש לעקור את הכל... בכך מקטינים את גם יציאת מצרים לכאורה.

ומעשים טובים הכל להראות כוחם שלהם, וגנאי הוא כלפי מעלה, ולפיכך אכן קשר רשעים אינו מן המניין אף במעשים הטובים שלהם, כי אין להם לב אחד לאביהם שבשמים רק כל אחד מהם כוונתו להראות את כוחו ולהגדיל את כבודו ושאר פניות. ובאופן נוסף: לא כן הרשעים כי אם כמוין אשר תדפנו רוח שנראה כמכונס אבל כאשר הרוח באה מתגלה שלא היה לכינוסו שום משמעות, שמתפזר לכל העברים, והנמשל שאף כשעושים הרשעים מעשה טוב, ולו יהי שעושים זאת באופן שווה וביחד, מכל מקום אין שום חיבור למעשה הרשע האחד עם מעשה הרשע השני, כי אין להם לב אחד לאביהם שבמים אלא כל אחד עשה כן מחמת נטיית לבבו הנובעת מנגיעותיו שלו שאותן אין לחיבורו, על כן לא יקומו רשעים במשפט ואפילו בעדת צדיקים, כאשר התחברו יחד לעדה אחת לעשות איזו מצוה, כי יודע וגו' ודרך וגו' – כדברי האוהב ישראל הנ"ל.

⁸ יודע לשון חיבור.

⁹ ודרך רשעים תאבד מבאר מהרצ"א (שם, מעצמו): אבל הרשעים "הגם שהולכים בדרך אחד ביהדו יאבדו דרכם ויתעם בתהו ילל בישמון דרך וכו'".

למעשה מאמרים על פסח

אלא יש לבאר שהיות וידעו כולם שכאשר עמ"י הם באחדות יש לנו הבטחה שכלל ישראל יתקיים לעד. ממילא כאשר מגיע איננו מתייראים כלל. הוא – מאן דהו עם הבטחות להשמיד את העם היהודי בוודאי לא יצליח! (וכמו בימי אחאב שהיו הולכים למלחמה ומנצחים כי היו באחדות).

אבל כאשר מגיע צורך שרוצה להשמיד רק חלק מעם ישראל, זה כבר מסוכן, כאן אין לנו הבטחה. כי יתכן והאחדות תפגע בהם ולכן מזכירים שפרעה היה גרוע יותר מלבן שביקש לעקור את הכל.

לפי האמור הוא מבאר באופן נפלא את מחלוקת יהודה ויוסף בעת שנתפס הגביע באמתחת בנימין: יהודה אומר שכולם מוכנים להיות עבדים ליוסף, ויוסף טוען חלילה לי מעשות זאת, זה שנתפס הגביע באמתחתו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם. יהודה כועס עליו "ויגש אליו יהודה", אומר רש"י שניגש למלחמה. ולכאורה, גם כאן יש לתמוה, יוסף מדבר לפי ההגייון ושורת הדין ויהודה הוא זה שמציע הצעות שאין בהן טעם. על מה הוא כועס? אלא שידע יהודה את הסוד שכלל ישראל תמיד יתקיים, והסכנה הקיימת לעם היהודי היא רק כאשר מחלקים ומבדילים ומפרידים אחד מחברו. ולכן לא הסכים שיישאר בנימין לבד. ולפי האמור מדייק ב"פניני יחזקאל": יהודה גוער ביוסף "כי כמוך כפרעה" אתה רוצה לבודד אותנו כפי שפרעה לא גזר אלא על הזכרים... והוא נפלא! כציצים ופרחים על דבריו חשבת לרמוז בנוסח "מה נשתנה": שבכל הקושיות אנו מסבירים את החילוק בין ימות השנה לליל הסדר. בכל השנה אפשר שחלק יעשו כך וחלק יעשו כך, שהאדם עצמו ינהג פעם כך ופעם כך. אבל בלילה הזה "כולנו" מסובין, הלילה הזה "כולו" מצה. כי כשכלל ישראל ביחד בוודאי לא יוכלו להם.

ולפי"ז אפשר לבאר את הסיבה שפרעה לא גזר על שבט לוי ומפני שרצה לגורם איבה ושנאה ביניהם אבל הוא לא הצליח.

לקחי יצי"מ כוחה של התגברות קטנה

מלמד שהיו ישראל מצוינים שם

מה המעלה שהיו נבדלים בזמן שהיו משוקעים במ"ט שערי טומאה

כתב הרב גואל אלקריף שליט"א (הו"ד בהגדה של פסח 'דורש טוב') "מצויינים" כלומר: בולטים בשוני, נבדלים. כולם ראו שהם עם אחר, שאינם ככל המצרים. הלבוש שלהם היה לבוש יהודי.

שואל על כך רבי יעקב גלינסקי זצ"ל: כידוע, בני ישראל עבדו במצרים עבודה זרה, ושקעו במ"ט שערי טומאה. הבה נתאר לעצמנו בחור עם כובע וחליפה, שעובד ר"ל עבודה זרה ומחלל שבת. מה היינו אומרים

למעשה מאמרים על פסח

לאותו בחור ישיבה? מן הסתם היינו אומרים: "אתה מבייש את הכובע ואת החליפה! תזרוק אותם, מושחת וצבוע שכמותך! עושה את כל העברות שבעולם, והולך עם כובע וחליפה?!".

בני ישראל חטאו בעברות חמורות, ובכל זאת התורה אומרת, בזכות שלא שינו לבושם, נגאלו.

מדוע אין התורה מכנה אותם 'צבועים'?

מדוע יש מעלה בשמירה על הלבוש, על אף החטאים החמורים?

יש כאן יסוד חשוב: התגברות!

בעת שרבים נסחפים אחר היצר, ומנסים להידמות לגויים – אם אדם מנסה להילחם נגד הסחף, אפילו בפרט אחד קטן, יש לו זכות גדולה.

גם להתגברות אחת יש חשיבות עצומה, והיא עשויה להביא גאולה.

עצם מהותו של חג הפסח היא – התגברות. התגברות על היצר ועל התאוות. אתה לא יכול לאכול מה שאתה רוצה, וגם לא בקצב שאתה רוצה... את ה'כזית' צריך, הרי, לאכול בתוך פרק זמן מוגבל. עד שאתה מתחיל לאכול, מזרזים אותך: "נו נו... שלא יעבור הזמן".

זהו חלק מעבודת ליל הסדר – שבירת התאוות.

בתנא דבי אליהו מובא, שאחת המעלות של הקב"ה היא, שהוא "שמח בחלקו".

אנחנו יכולים להבין מהו אדם ששמח בחלקו – יש לו דירה קטנה, באזור לא מוצלח, והוא שמח ומודה על מה שיש לו. אבל הקב"ה, שכל העולם שלו – מהו "חלקו" שהוא שמח בו?

כידוע, "הכל בידי שמיים חוץ מיראת שמיים". הקב"ה השאיר לאדם בחירה. יראת שמיים, עבודת המידות ועמידה בניסיונות – נתונים בידי היהודי. הקב"ה אומר, כביכול: זה לא שלי, זה שלכם. נתתי את זה לכם.

הקב"ה נתן לאדם בחירה, והקב"ה שמח בכל 'חלק' שאדם עושה כראוי, לשם שמיים. כל מאמץ קטן וכל מצוה 'קטנה' שיהודי עושה, גורמים לקב"ה שמחה עצומה, עד אין קץ.

מעשה על כוחה של ההתגברות

סיפור מופלא על כוחה של התגברות אחת מול סחף, על שמירת הלבוש היהודי – מגיע אלינו מוונצואלה הרחוקה. בוונצואלה אין, כמעט, בחורי ישיבה, ונדיר לראות שם יהודי במראה חרדי. בחור ישיבה אחד שישהה שם, הקפיד ללכת עם כובע וחליפה ברחוב. הוא לא שינה לבושו, וקידש בכך שם שמיים. יום אחד כשהלך ברחוב, פגש אותו סטודנט יהודי, ושאל אותו לפשר מראהו החרגי. הבחור הסביר לו שהוא לומד בישיבה, וזהו הלבוש של יהודים בני תורה. הסטודנט לא הכיר את המושג ישיבה, ואפילו לא ידע מהי התורה. במשך שעה וחצי דברו השניים. בחור הישיבה הסביר, שהלבוש יוצא הדופן הוא לבוש מכובד, כמו שמתאים לבן של מלך, והרי כל יהודי הוא בן של מלך מלכי המלכים. "נשיא ארצות הברית", הוא שיבר את

למעשה מאמרים על פסח

אזנו של הסטודנט, "לא ילבש בגדים מוזנחים ועלובים, נכון? אתה רואה אותו מופיע תמיד עם מלבוש מכובד. גם אני, כבן ישיבה, הולך עם בגדים מכובדים – עם חולצה לבנה, חליפה וכובע".

"איפה נמצאת הישיבה?", שאל הסטודנט.

"בליקווד".

לא עבר זמן רב, עד שהסטודנט החליט לנסוע לליקווד, לבדוק מקרוב את הישיבה המסקרנת הזאת. אזרח של ונצואלה שבדרום אמריקה, זקוק לויזיה כדי להיכנס לארצות הברית. לאותו סטודנט היתה ויזה, והוא הגיע למעבר הגבול, אבל לא שם לב שפג תקפה של הויזיה שלו. השוטרים בצד האמריקני של הגבול התייחסו אליו בחומרה, כאילו רצה להיכנס לארצות הברית במרמה.

הגיע שוטר כושי עם ניידת, הורה לו להיכנס, והתחיל לנסוע. עמדו לגרש אותו בחזרה לאמריקה הדרומית.

בדרך פנה אליו השוטר, ושאל: "למה באת לארצות הברית?"

אמר לו: "באתי ללמוד בישיבה".

"באת לישיבה??", משהו בלתי ברור השתנה, פתאום. עצר השוטר את הניידת לרגע, ואחר כך התחיל לנסוע לכיוון ההפוך. "היי, לאן אתה לוקח אותי?", הסטודנט נבהל פניו של השוטר הכושי משדרות אהדה. למרבה ההפתעה, הוא אומר: "אני לוקח אותך לעורך דין אחד מסוים. תשלם לו אלף דולר, והוא יוכל לארגן לך ויזה באופן מידי, במקום".

עלה הסטודנט לעורך הדין, שילם לו, וקיבל ויזה. השוטר בינתיים חיכה לו למטה בניידת.

"בוא חביבי", אמר השוטר, "אני עכשיו מונית ספיישל בשבילך, אני אסיע אותך בניידת עד תחנת הרכבת. אביא אותך לרכבת שתיקח אותך לליקווד".

הסטודנט היה מלא הכרת הטוב, אבל גם מבולבל מאד. "אני מודה לך מאד על כל העזרה, אבל אפשר לשאול משהו? מה קרה שהחלטת, פתאום, לא לגרש אותי, ועוד לעזור לי כל כך הרבה?"

"תשמע סיפור, אבל סיפור חזק", אומר השוטר. הוא סיפר על תיק שיתפרו' לאשתו. העלילו עליה עלילה, וחייבו אותה לשלם אלפיים דולר. מאחר שלא היה באפשרותם לשלם את הסכום הזה, הכניסו אותה לכלא.

זמן מה אחר כך, הלך אותו שוטר ברחוב, וראה חסיד סטאמאר יוצא מחנות עם תיק. פתאום הגיע בסערה בריון, ומול עיניו של השוטר, התנפל על החסיד וחתף ממנו את התיק. החסיד התחיל לצעוק, ולרדוף אחרי השודד, אבל השודד היה הרבה יותר מהיר ממנו. לא היה לו סיכוי מולו. השוטר, לעומת זאת, היה בכושר טוב. הוא רדף אחרי השודד, תפס אותו, השכיב אותו על המדרכה והזמין ניידת. הוא החזיר את התיק לחסיד.

החסיד היה נרגש. הוא הודה לשוטר במילים חמות, וסיפר לו שבתיק היה סכום כסף גדול מאד.

למעשה מאמרים על פסח

"אין צורך להודות לי", אמר השוטר. "רק עשיתי את העבודה שלי". "הצלת אותי", אמר החסיד, "ואני רוצה להכיר לך טובה. לא רק בדיבורים" מכיון שכך סיפר לו השוטר: "אשתי בכלא בגלל אלפיים דולר שחסרים לי"

מיד הוציא את הכסף, ונתן לו.

שאל השוטר: "איך אחזיר לך טובה על שהצלת את אשתי?"

אמר לו: "אתה לא צריך להחזיר טובה, שהרי כבר עשית לי טובה גדולה. עם זאת, אני מבקש ממך, שאם תראה פעם יהודי בצרה - תעזור לו".

"ואיך אדע למי צריך לעזור?"

"אם תראה יהודי שרוצה ללכת לשיבה, תעזור לו".

סיים השוטר, ואמר לסטודנט: "כבר עשר שנים אני מחפש יהודי, שיגיד לי שהוא מחפש ישיבה, ואתה הראשון שאמרת לי. אני כבר עשר שנים רוצה להחזיר טובה למי שעזר לי, ובגלל זה אני ממש שמח לעזור לך להגיע לשיבה!".

הסטודנט כמעט לא האמין למושמע אזניו. הרצון שלו להגיע לשיבה ולעמוד על טיבה, התחזק פי כמה וכמה. הוא נסע לליקווד לברדוק את הענין, ונשאר שם. היום הוא אברך בירושלים, יש לו ב"ה אישה וילדים שהולכים בדרך התורה.

וממה התחיל הכל?

מהלבוש של בן הישיבה, שהלך עם כובע וחליפה בוונצואלה. "שהיו מצוינים שם...". עכ"ד הרב גואל אלקריף שליט"א

ולהשלמת המאמר יש להוסיף שכן רואים עוד במצרים אצל בת פרעה וכמו שכתב בזה הרב ישראל חיים בלומנטל שליט"א (הו"ד באספקלריא שמות תש"פ מדור פרחים לתורה)

עשה ככל יכולתך!

ותשלח את אמתה ותקחהו (ב, ה)

הגמרא (מגילה טו): אומרת שאמתה של בת פרעה התארכה בשתיים עשרה אמות, ויש אומרים שש עשרה, ויש אומרים עשרים וארבע, ובמתניתא תנא ששים אמה. לפי זה יוצא שבת פרעה היתה במרחק גדול מאוד מן התיבה, ומכל מקום הושיטה ידה בנסיון להגיע אליה, אף שהסיכוי הוא אפסי!

הלקח הנלמד מכך, מובא בשפתי צדיק, שבת פרעה ניסתה ככל יכולתה, ומכיון שכך, נעשה לה נס שלא כדרך הטבע! ואכן בספר חלב ודבש מביא שאמר על כך רבי שמחה בונים מפרשיסחא שיש ללמוד מכאן שלא להמנע מלעשות שום מעשה הישר והטוב אף שיראה מראש שלא יעלה בידו להגיע עד תכליתו, כי אם יעשה בכל לבו ונפשו, אין שום דבר בעולם עומד נגדו!

למעשה מאמרים על פסח

תפילה בציבור במסירות נפש

באחד הימים מרן הרב שך זצ"ל לא חש בטוב. למרות זאת התעקש לעלות לשיבה ולהתפלל מנחה בציבור. כל הנסיונות להניאו מכך נדחו בתוקף. הוא היה נחוש בדעתו, אף שמיד לאחר תפילת לחש פנה לשוב לביתו מרוב חולשה.

בתום התפלה נכנסו מקורביו לביתו לדרוש בשלומו, ונדהמו למצוא אותו בשמחה מיוחדת ובהתרוממות הרוח. לשאלתם 'לשמחה מה זו עושה?' ענה הרב זצ"ל שלפני התפילה נשאל שאלה על ידי מאן דהו, ולא היתה בידו תשובה. ואכן עתה לאחר שהתאמץ ועלה לשיבה לתפילה בציבור, האירו עיניו מן השמים, ונמצא מענה לשאלה... "דעו לכם כי בזכות התפילה בציבור האיר ה' עיני לראות את התשובה הנכונה", הטעים רבנו. כמובן לא היתה כוונתו רק לעצם התפלה, אלא למסירות נפשו לתפלה זו מעל ומעבר לכוחותיו.

הרב הולך לתלמידו...

והביא רבנו ראייה לכך מדברי הגמרא (מנחות ז). שאבימי שכח את תלמודו, והלך לתלמידו רב חסדא שיזכירנו מה שהוא עצמו לימדו בעבר. שואלת הגמרא מדוע לא ביקש אבימי מרב חסדא שיבוא אליו, ומתצת שסבר שאם יעשה מעשה מצידו ויטרח ויתאמץ, יזכה לסייעתא דשמיא מיוחדת שלא יזכה לה אם רב חסדא יבא אליו.

הסביר רבנו שאבימי ידע שבכדי ליזכות לסייעתא דשמיא ולשחזר את כל התורה ששכח, זקוק הוא לישועה שלא בדרך הרגילה, לפיכך החליט לעשות מעשה החורג משורת הדין – לגשת בעצמו אל תלמידו תוך מחילה על כבודו, במקום לקרא לו שיבא אל ביתו, כדי שבזכות מעשה זה שהוא מעל לשורת הדין, יזכה לסייעתא דשמיא המיוחדת ליזכור את תלמודו שנשכח ממנו. עכ"ד הרב ישראל בלומנטל שליט"א.

ולהשלמת המאמר יש להוסיף שכן רואים עוד אצל פרעה עד כמה גדול השכר של מעשה אחד, וכמו שכתב בזה הרב ישראל חיים בלומנטל שליט"א (הו"ד באספקלריא פורים תשע"ו מדור פרחים לתורה) הגמרא (גיטין נז): מספרת: "מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק". והוא פלא, מדוע עשה ה' ככה שיזכה המן הרשע שבני בניו יתגיירו וילמדו תורה?

חכמינו הורו (מגילה ז): "מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי". וגם זה תמוה, כי איזה שיכור בעולם לא יוכל להבחין בין ארור המן לברוך מרדכי?

פרעה שב בתשובה

על הפסוק " וישבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים לא נשאר בהם עד אחד" (שמות יד, כח), דרשו חכמינו (פסיקתא זוטרתיא, בשלח) שלא כל המצרים טבעו, אלא נשאר מהם אחד, והוא פרעה, כדעת רבי נחמיה במכילתא (בשלח, פרשה ו). ובפרקי רבי אליעזר (פרק מג) כתוב

למעשה מאמרים על פסח

שפרעה יצא מן הים והלך לנינוה ומלך שם, וכאשר שלח הקדוש ברוך הוא את יונה הנביא לנינוה, שב פרעה בתשובה שלימה וקרע בגדיו ולבש שק ואפר, וציוה לכל בני נינוה שיצומו וישובו אל ה'. בספר שפתי כהן (על התורה, פרשת כי תצא) כתוב שבסוף ימיו זכה פרעה להתגייר ולהחסות תחת כנפי השכינה.

והדבר תמוה, על מה ולמה זכה פרעה המופלג בעוצם רשעתו, לכל זה?

לפעמים גם לרשע מגיע שכר

חכמינו לימדונו (פסחים קיח.) שאין הקדוש ברוך הוא מקפח אפילו שכר שיחה נאה. והרי מצינו שפרעה גמל חסד עם משה רבינו בילדותו, מאחר שבתיה בתו גידלתו בביתו. יותר מזה כתב רש"י בפסוק "ויגדל משה" (שמות ב, י), שפרעה העלהו לגדולה ומינהו על ביתו, וזאת למרות שפרעה ידע ש"מילדי העברים זה" [כמבואר במדרש שמות רבה א, כו].

אומר האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל (שיחה לפרשת בשלח, תשל"ה), שזו הסיבה שזכה פרעה להינצל בים סוף, ואף להתגייר בסוף ימיו. הקדוש ברוך הוא נאמן לשלם שכר לכל אדם על פי פעלו, ואינו מקפח שכר כל בריה!

כיוצא בזה מצינו אצל בתיה בת פרעה (ילקוט שמעוני בראשית, מב) שמכיון שנתעסקה בהצלת משה רבינו, זכתה ונכנסה בחייה לגן עדן.

שכרו של הגורם לקידוש שם שמים!

מוסיף האדמו"ר מקלויזנבורג, שעל ידי פרעה נגרם קידוש שם שמים עצום בכל העולם, בגללו נגרמו ניסים יציאת מצרים וקריעת הים, ומחמתו אנו זוכים כל יום לאמירת שירת הים, ולקיום מצוות רבות אשר כל עניינם הוא "זכר ליציאת מצרים". כל מצוות חג הפסח – הן בעקבות מעשיו.

בדרך זו, יובן למה זכה המן שבני בניו ילמדו תורה. הן אמת שהוא היה רשע גדול, אבל לצד זה הוא גם גרם שהיהודים באותו דור יקבלו את התורה מרצון [כמבואר בגמרא, שבת פח.], ואף לדורות עולם קוראים את המגילה ומקיימים את מצוות הפורים מחמתו. לכן הוא זכה שבני בניו ילמדו תורה בבני ברק. ומסיים האדמו"ר זצ"ל "ביאור זה הוא אמת גמור!"

על פי זה מיישב האדמו"ר זצ"ל את הקושי שהזכרנו בביאור המאמר "מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי". כל יהודי צריך להתעלות בפורים לדרגה שכל מעייניו יהיו נתונים רק למען כבוד שמים! כל כך ירצה לקדש שם שמים בעולם, עד שלא יהיה אצלו חילוק אם כבוד שמים יצמח על ידי "ברוך מרדכי" או אם כבוד שמים יוצא מחמת "ארור המן"! לא יהיה לו אכפת אם הרשעים יגזרו גזירות רעות, ובלבד שבסופו של דבר יצא מזה כבוד שמים! עכ"ד הרב ישראל בלומנטל שליט"א.

למעשה מאמרים על פסח

גם מפרעה נדרש רק דבר קטן

ויש להוסיף שלא רק אצל עמ"י נדרשו רק לדבר קטן אלא אפילו פרעה נדרש רק לדבר קטן וכמו שכתב הרב אהרן בר"ש ליפשיץ שליט"א (הו"ד באספקלריא וארא תשע"ו)

עה"פ דרך שלושת ימים נלך במדבר וזבחנו לה' אלוקינו כאשר יאמר אלינו (ה, כג)

פעמי הגאולה מתקרבים, חצוצרות התרועה משמיעים קול. הנה זה בא הגאולה מעבודת הפרך ומהשעבוד הנורא.

פרעה נדרש לשלח את בני ישראל לשלושת ימים, ומשלא מסכים לכך הריהו מקבל מכות בזה אחר זה מכות קשות וכואבות עד שאמרו לו חרטומיו: 'הטרם תדע כי אבדה מצרים?!'.

אמנם מרוב הרגלנו מגיל ינקות באלו הפרשיות כבר איננו שמים לב אך אחר ההתבוננות תעלה תמיהה רבת:

משה רבינו מנהל משא ומתן עם פרעה בשם אלוקי העברים שישלח את בני ישראל מארצו, אך לכמה זמן ישלח? לאיזו מטרה? האם לצמיתות?

חלילה וחס!

דרך שלשת ימים נלך וזבחנו לאלקינו, משה רבינו נצמד לטיעון הראשי שכל רצונם הוא אך לעבוד את הבורא, וכאשר אומר לו פרעה לכו זבחו בארץ מצרים, עונה לו משה כי אין נכון לזבוח את תועבת מצרים לעיניהם. אף מילה אחת לא על זמן פקידה, על כך שהגיע שעת גאולתם, על כך שהקב"ה מקיים כאן ברית היסטורית עם האבות.

על מה ולמה? הכי היד ה' תקצר שצריך לסבב את פרעה בכחש?

רבינו ניסים בספרו דרשות הר"ן (סוף דרוש י"א) מחדד היטב את השאלה: "מאי טעמא לגנוב דעתו של פרעה כלל, שיאמרו לו אלוקי העברים נקרא עלינו נלכה נא דרך שלשת ימים? והנה זה דרך העבדים שאין ידם תקיפה שרוצים לברוח ומתנכלים על אדוניהם לברוח, ולמה משה ואהרן שהיו שלוחי ה' לא יאמרו אל פרעה ביד רמה שהגיע קצם של ישראל ליגאל, ושלא ישתעבד בהם עוד, היד ה' תקצר מהכניע לבו של פרעה להודות הדבר, גם כי יאמרו אליו בפירוש, הלא אם לא יספיקו בזה עשר מכות שהביא עליו, יוסיף עוד עליהם כהנה?"

חזק לבו וקושי עורפו

באברבנאל מביא פירוש שלישי לעניין, וזה לשונו: "ועשה הקדוש ברוך הוא כן, כדי להראות לבני אדם חזק לב פרעה וקושי ערפו, ושעליו יצדקו משפטיו ודיניו ומדותיו על פרעה ועל מצרים. יען וביען לא בקשו

למעשה מאמרים על פסח

ממנו ללכת כי אם דרך שלשת ימים לזבוח לאלקיהם, ומסתמא יובן מדבריהם שאחר כך ישובו, ולא שמע אל תפלתם ואל תחנתם. וכל שכן אם יאמרו לו לשלחם כלם, שבלי ספק לא יאבה להם ולא ישמע להם. הנה מפני זה צוה למשה רבינו ע"ה שתהיה בראשונה שאלתו ובקשתו דבר מועט דרך שלשת ימים, להבחין בו ערפו ומצחו הקשה", עכ"ל. עכ"ד הרב אהרן בר"ש ליפשיץ שליט"א.

לדתן ואבירים נקרע הים בגלל ההתגברות

וכן אצל דתן ואבירים ראו עד כמה חשובה שכרה של כל התגברות וכמו שביאר הרב שבתי יודלביץ זצ"ל.

וקרע לנו את הים חז"ל מספרים, שבזמן שעם ישראל יצאו ממצרים, כלם יצאו - חוץ מדתן ואבירים. הם, הלוחמים נגד משה רבנו, השונאים המושבעים שלו לא רצו לצאת.

לאמתו של דבר, כל הרשעים שלא רצו לצאת ממצרים, מתו בשלשת ימי האפלה, אבל דתן ואבירים לא מתו, נשארו בחיים.

והנה שבוע לאחר מכן מתרחש נס קריעת ים סוף. כל העולם שמעו על הנס המופלא הזה, כיון שלא רק ים סוף נבקע, אלא כל מימות שבעולם נחצו. מי המים שבכוס נחלקו לשני חצאים, וזאת כדי שכל - שהחזיק בידו כוס מים העולם ידעו על הנס שעשה הקב"ה לישראל.

דתן ואבירים, שהיו עדין במצרים, שמעו שיש קריעת ים סוף, ומיד התחילו לרוץ. גם הם רצו להיות נוכחים במעמד המפעים. אבל כשהגיעו לשם - הים כבר חזר למקומו, אחרו את המועד. אמר הקב"ה: דתן ואבירים עוד לא ראו את הנס! קרע פעם נוספת את ים סוף, פלאי פלאים.

זהו שכתוב בפרשת קרח, שכשהיו דתן ואבירים מריבים עם משה רבנו אמרו לו: "כלום רק לך קרע את הים? הלא אף לנו קרע את הים!" הים נקרע שוב, במיוחד בשבילם!

למה זה קרה? במה זכו דתן ואבירים לקריעת ים סוף פרטית?

מפני שכתוב בתורה: "ויכו שוטרי בני ישראל" (שמות ה, יד). המצרים מנו שוטרים מעם ישראל, ועליהם היו נוגשים מצרים. תפקיד השוטרים היה לעמוד עם שוט ביד, ופועל שמתעצל בעבודתו - להצליף בו עם השוט! אבל שוטרי בני ישראל היו רחמנים, לא רצו להצליף באחיהם היהודים, ואף שוטר לא הוריד את השוט על גב יהודי.

לפנות ערב, כשנערכה ספירת מלאי, התברר למצרים כי חסרים לבנים לבנין. לקחו הנוגשים את השוטרים וצעקו עליהם: "למה לא השגחתם? למה לא הצלפתם בשוט?" השכיבו את השוטרים והצליפו בהם. השוטרים הללו קבלו מכות רצח כל יום, ואף על פי כן לא שנו את דרכם. אף פעם לא הורידו את השוט

למעשה מאמרים על פסח

על גבו של פועל יהודי! מחמת הנהגה זו, זכו השוטרים שלאחר מכן אמר הקב"ה למשה: "אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושמריו" (במדבר יא, טז) " שוטרי ישראל, הם היו הסמל, כיון שלא הרימו יד על יהודי, וספגו בגופם את הצלפות השוט של הנוגשים. גם דתן ואבירם, אף על פי שרשעים היו, ובעלי מריבה, בכל זאת לא מתו בשלשת ימי אפלה, וה' קרע את הים במיוחד עבורם, כי הם לא הרביצו ליהודים וקבלו במקומם את המכות. זהו הסמל של שוטרי בני ישראל. עכ"ד הרב שבתי יודלביץ זצ"ל.

החשיבות של כל רגע של התגברות גם אם לבסוף נכשל

ונוסיף מש"כ בזה בלמעשה (פרשת בהעלותך) כתוב במדרש (רו"ב, ב, כ) ותשנה קולן ותבכינה (רות א, יד), חסר אל"ף, תשש כחן, שהן מהלכות ובוכות. רבי ברכיה בשם רבי יצחק ארבעים פסיעות הלכה ערפה עם חמותה, ונתלה לבנה ארבעים יום, שנאמר (שמואל א יז, טז): ויגש הפלשתי השכם והערב. רבי יודן בשם רבי יצחק ארבעה מילין הלכה ערפה עם חמותה, ועמדו ממנה ארבעה גבורים, שנאמר (שמואל ב כא, כב): ארבעת אלה ילדו להרפה. וצ"ב מה השבח הגדול הרי לבסוף היא חזרה בה ולמה זכתה לכך שיהיה לו כח לאחר מערכות אלוקים במשך ארבעים יום.

אלא רואים מכאן את החשיבות שבכל רגע של התגברות גם אם לבסוף נכשל.

לשיטות שיתרו חזר לסורו א"כ מה שבחו הגדול

וכן ראינו ביתרו שטרח ובא אל המדבר ודיבר הכתוב בשבחו שעזב מקום יישוב ובא אל המדבר כדי לשמוע דברי תורה בתמורה לזה קיבל שבע שמות וזכה שיתרו פרשה על שמו מה שלא זכו האבות הקדושים ולא משה רבינו, וקשה מה שאומר האור החיים הקדוש (במדבר יל, ב) בשם המכילתא וז"ל 'מתוך דבריהם משמע שרבי יהושע סובר שיתרו לא נתגייר ושלחו משה מכבודו של עולם. ולר' אליעזר נתגייר וכו' וביאר שמושה רבינו משכנע את יתרו שלא לעזובם כי יש בזה חילול ה' כי אמרו שעמד על אמונתם והחשיבוהו כל כך (שהרי קיבל עצתו לשים שרי עשרות וכו') ועזב אותם אין זה אלא שלא הוצדק אצלו מופתי האמונה ואין נכון עשות כן וכשלא קיבל גירשו משה מכבודו של עולם' עכ"ל. וצ"ב לפי ר' יהושע א"כ למה התייתרה פרשה על שמו, ולמה נקרא חובב, הרי בסוף הוא חזר לסורו.

אלא התשובה היא עצם מה שהיה איכפת לו לשמוע ולברר מה היה בכלל ולא התעצל ללכת למדבר מקום תוהו על זה לכד מגיע לו והראיה שזה כל כך קשה שהרי כל שאר המיליארים של אומות העולם אפ"י את זה לא עשו לפיכך הוציא בנותיו שירעו את צאנו עד כדי כך הוא הפסיד בשביל האמת לכן הוא היחיד שהבין את המסר מקריעת ים סוף.

וכן אומר ר' אליהו וינטרו (הובאו דבריו בספר והאר ענינו עמוד עה) אין לך מושג כמה שכר האדם מקבל על כל רגע ורגע של מלחמה שהיתה לו עם היצר אע"פ שבסוף התגבר עליו ונכשל וכ"כ הגר"א והדבר יובן לפי מש"כ החפץ חיים באחד מספריו שאע"פ שבעולמנו מי שרצה להיות המחוחת של הגביר אין

למעשה מאמרים על פסח

הרצון הופך אותו למחותן, לא כן כשרוצים להיות כביכול המחותרן של הקב"ה, שע"י הרצון לבד כבר נהיים מחותרים. על עצם הרצון ישנה בידינו הבטחה מהקב"ה ש"ישמח לב מבקשי ה'" (תהלים קה)! ויחזק הרצון הזה יותר ויותר, וזה תכלית בפנ"ע, וזה יוסיף לו כח להוציא את הרצון אל הפועל.

וראה עוד דבר נפלא ונורא בביאור הגר"א (שיר השירים ו יב) שמבאר הפסוק "מקימי מעפר דל מאשפות רים אביון להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו" וז"ל בקיצור "הדל אין לו כלום והאביון תאב לכל דבר ואין לו מה שתאב, ולכן אמר - מי שאין לו כלום ומי שהוא ממונה בעבירות ותאב לעמוד ממוקם טינפו ובוכה לעלות מהן, הוא רים להושיבי עם נדיבים הם האבות, עם נדיבי עמו הם הנביאים". ומבאר שעל ידי עצם הרצון בלבד לצאת ושבוכה לצאת מהם יצא ויגיע לדרגת הנביאים.

[וראה עוד מש"כ בנפש החיים (פרקים פ"ח) "ועתה הראיתך קצות דרכי היצר המתחפש בכל מיני תחבולות, כמו שארז"ל (קידושין ל:): א"ר יצחק יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום שנאמר רק רע כל היום, שלא די לו שמתגבר בתחבולותיו שהתנכל על האדם מתמול שלשום אלא שעוד מתחדש כל יום בחדשות, וכאילו אינו מסיתו לרע כלל ואדרבא מראה לאדם שכל מה שלמד תורה או מעל מצוות עדיין לא היה בהם שום טוב, והוא רק רע כל היום, ובה הוא מתגבר על האדם וכו" עכ"ל].

על הכל יבוא בחשבון

ויש להוסיף מש"כ הרב יעקב חיים סופר (מוגיד דבריו ליעקב ויחי תש"פ גליון 7 הו"ד באוסף גליונות ויחי תש"פ) הרמב"ם באגרת תימן (ובמאמר קידוש ה') כותב שאת ירבעם בן נבט, שהוא היה גדול הפושעים שהחטיא את ישראל, שגרם החטאה לעשרה שבטים מכלל ישראל, (רבבות נפשות, מי יודע כמה היו), הוא גרם להם שעזבו אלהים חיים והלכו אחר ה'הבל' אחר ה'תועבה' אחר ה'עבודה זרה', הדבר החמור ביותר, מי יודע איזה עונש נמרץ יש לו, איזה עונש חמור יש לו. ואומר הרמב"ם: אל יעלה בדעתך שלא יתבעו אותו גם על 'עירוב תבשילין' דרבנן והדומים לו, אם ירבעם בן נבט לא נטל ידיו לסעודה, תאמר 'קים ליה בדרבה מיניה', סך הכל, לא נטל ידיו, זה כאין וכאפס בייחס למעשיו.. אף על פי כן, על הכל יבוא בחשבון.

החשבון הוא אף לטובה על כל פרט ופרט

והחשבון לעתיד לבוא שיהיה על הכל, הוא הן לטוב והן למוטב, גם על העונש על כל עוון וחטא, וכמו שראינו אצל החשמונאים, אבל כנגד זה גם השכר על כל מעשה מצוה, אפילו 'מצוה קלה', וימרובה מדה טובה, השכר פי חמש מאות (תוספתא סוטה פ"ד ה"א). אם אדם טורח ומשתדל באיזה מצוה, אי אפשר לשער רום ערכה ומעלתה ושכרה לעתיד לבוא. בסוף הפרשה שלנו (בראשית נ ז), אחרי שהביאו את יעקב אבינו ע"ה ממצרים לקבורה בארץ ישראל כבקשתו (בראשית מט כט), 'ויהי המחנה כבוד מאד' (בראשית נ ט), כל הכתרי מלוכה שהניחו סביבו (רש"י שם י, מטוטה יג.), הם, מלכי כנען, לא השתתפו במסע הלוויה,

למעשה מאמרים על פסח

הם נשאר במקומות שלהם, בעסקיהם שלהם, אבל הם הצביעו באצבע שלהם: 'ויאמרו אבל כבוד זה למצרים' (שם יא). והרמת אצבע הזו, הייתה להם לזכות גדולה, כמו שאמרו במדרש (ובירושלמי סוטה פ"א ה"י), שזכות זו עמדה להם שלא ייכנסו ישראל לארץ ישראל עד שיקבלו בשיבתם זו השכר כנגד מה שהושיטו את האצבע!.

ה'מצוה' של 'עגלון' שזכה שיצא ממנו זרע המלוכה

אותו דבר מצינו אצל 'עגלון' מלך מואב, שזכה שממנו יצאה 'רות המואביה', שהיא 'אמא של מלכות' (ב"ב צא:), ה'סבתא' של דוד המלך ע"ה, של שלמה המלך ע"ה, של 'מלך המשיח'. אם היו שואלים אחד מאיתנו: 'מה אתה מוכן לתת בכדי שהינך' שלך יהיה 'מלך המשיח'?', מסכימים להכלל.. מה שאתה רוצה. קח גם אותי.. זכות כזו שמנכדיו יהיה מלך המשיח. ו'עגלון' זכה בזה. בזכות מה? לימדו אותנו רבותינו (רש"י שופטים ג, מרות רבה פר' ב סי' ט ותנחומא פר' ויחי סי' יד): באותו זמן שעגלון מלך מואב מלך, והוא שלט גם על כלל ישראל, ביד חזקה, והם היו נכנעים תחת ידיו (שופטים ג יד), ראה 'אהוד בן גרא' שהיה שופט כי הלחץ על ישראל כבד מאד, צריך לבער אותו מן העולם, אין ברירה אחרת. מתואר בספר שופטים (ג טז) איך שהוא הכין את ה'חרב' ונכנס אצל 'עגלון', אמר לו: 'דבר אלהים לי אליך!' (שם ט), 'אדוני המלך, אני בא בשליחות, ואני רוצה למסור לך צו אלוהי', והפסוק אומר ש'עגלון' עמד ו'יקם מעל הכסא' (שם). ובזכות זה שעמד - זכה שתצא ממנו מלכות בית דוד. אמר לו הקב"ה אתה עמדת מכסאך לכבודי - חייך הריני מעמיד ממך בן יושב על כסא ה'. זו ה'זכות' הגדולה שהייתה לו. כי הוא, אפילו שהיה עובד עבודה זרה, אבל אם מישהו בא אליו בשליחות של הבורא יתברך, הוא מבין משכלו שצריכים לכבד, לכן הוא עמד. ובשביל זה הוא זכה שיצאה ממנו רות המואביה. אבל מי שילמד גם את דברי רש"י בספר שופטים (שם) יראה חידוש גדול מזה, רש"י מביא בשם רבותינו (וע"ע בדברי רבינו שליט"א בס' מנוח ת שלום חלק יא סי' פב) 'דבר אלהים לי אליך - וצריך אתה לעמוד'. כלומר: מה ש'עגלון' עמד, הוא לא עמד מדעתו, אלא 'אהוד' ביקש ממנו שיעמוד, ורק אחרי שביקש ממנו הוא עמד. זה לא מדיליה ולא מדעתיה. ואף על פי כן הקב"ה לא קיפח את שכרו, ונתן לו 'מרגלית' כזו, את 'רות המואביה'. ללמדנו גודל השכר של כל מצוה. עכ"ד הרב יעקב חיים סופר שליט"א.

ויש להוסיף מש"כ בזה הרב מנשה ריזמן (גיליון ממשקה ישראל בשלח תשפ) 'דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירות בין מגדול ובין הים לפני בעל צפן נכחו תחנו על הים': (יד. ב), ופרש"י להגיד שבחן של ישראל ששמעו לקול משה ולא אמרו האיך נתקרב לצד רודפינו, אנו צריכים לברוח, אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם.

ולכאורה צריך להבין מה מקום לשבח זה, והרי מכיון שבאמת חזרו כדבר משה, החלו לצעוק 'המבלי אין קברים במצרים, לקחחנו למוות במדבר', ג' כתות היו שם, וחלק מהם דברו דיבורים אשר לא כדת, איך משבחים האדם על שבח שהלך כדברי משה, כשתיכף לאחר מכן הוא נופל מכל מדרגתו וצועק על משה,

למעשה מאמרים על פסח

וכי יכולים לשבח אדם שהיה לו אמונה כמה דקות ואמר: אין לנו אלא דברי בן עמרם: ואחר כמה דקות הוא חוזר בו ומתלונן מה זאת עשינו שהלכנו אחרי בן עמרם, לכאור צריך למחוק ולהשמיט השבח הזה, מכיון שזה לא החזיק זמן רב?

וכן בפרשת בא מסופר שבח נורא על כלל ישראל, יצאו מליוני אנשים ממצרים, וגם צדה לא עשו להם, ופרש"י מגיד שבחן של ישראל שלא שאלו מה נאכל במדבר, אלא האמינו והלכנו, הוא שנאמר (ירמיהו ב, ב) 'זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולתיך לכתך אחר במדבר בארץ לא זרועה והשכר מפורש אחריו 'קודש ישראל לה' כל אוכליו יאשמו'

פלא גדול, לאחר שיצאו באמונה גדולה בלי צדה, כיון שחסר להם לחם ומים, צעקו קולות ודברו בזמן נסיון דיבורים אשר לא כדת, למה זה יצאנו ממצרים, והרי בסוף הפרשה כבר הרגיש משה יעוד מעט וסקלוגו: לא לחינם אומר משה רבינו כדברים הללו, א"כ איך משבחים את ישראל לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה?

וכן לגבי המצריים כתוב 'טית ימויך תבלעמו ארץ: פרש"י שזכו לקבורה, בשכר שאמר ה' הצדיק, וקשה שהרי היה אז בשעת מכת ברד, כל ארץ מצרים התהפכה מקולות אלקים וברד. אז אמרו 'השם הצדיק: מי לא ידבר כך כשמפחד על החיים שלו, הרי מאותה שעה שסרה המכה 'חזר הש"ק', פרעה שכח שאמר אי פעם ה' הצדיק: ולא שילח את ישראל, איך נותנים שכר על מיישהו שתתם ש"ק שלא כיבד אותו בזמן? אם לאחר סילוק המכה, חוזר פרעה לסורו, 'וירא פרעה כי חדלו הברד והקולות ויוסף לחטוא: ויחזק לב פרעה ולא שילח את בני ישראל', א"כ אין לדבריו שום השפעה, איך יש לו זכות להקבר? ובפיוט דשביעי של פסח כתוב שהארץ לא הסכימה לבלוע את מחנה המצריים, שזכרה מה שאמרו עליה כשלקחה את דמי הבל, ארורה האדמה אשר פצתה את פיה, לכן הראה לה הקב"ה את יד ימינו כביכול והסכימה לקבור את כל המצריים, [הטפשים הארכיאולוגים טוענים שהם צללו בצוללת בעמקי הים סוף, ולא מצאו שם שרידי עצמות המצריים, טפשים בהמיים שכחו את הפסוק 'תבלעמו ארץ'],

ותירץ הרה"ק רבי לייבלע אייגר זצוק"ל יסוד גדול, שהנהגת הקב"ה אינו כמו מעשי האדם, אנו עמלים ומקבלים שכר, הם עמלים ואינם מקבלים שכר, אם יש לאדם קבלה ברוחניות אפילו רק לשעה אחת, גם שלא קיים את הקבלה שקיבל על עצמו, יש לו שכר על שקיבל על עצמו באמת להיות איש כשר מעתה ועד עולם, אלא שאח"כ חזרו השאור שבעיסה ושעבוד מלכויות ובלבוהו, הקב"ה זוכר את הקבלה שקיבל על עצמו להיות איש כשר, כי לא רק 'להיות איש כשר' הוא ענין גדול וחשוב, אלא גם 'לקבל על עצמו להיות איש כשר' הוא גדול וחשוב עד מאד,

גם אנו הרבה פעמים ביום מקבלים על עצמנו, מרגע זה והלאה אני רוצה להיות איש כשר, אפילו שאחרי חמש דקות הוא חוזר לשקוע בבזיון, עלינו נאמר 'זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך'. כך זכו ישראל לצאת ממצרים ואמרו 'אין לנו אלא דברי בן עמרם: לא שאלו 'האיך נתקרב לצד רודפינו', אפילו

למעשה מאמרים על פסח

שאחר כמה דקות הם צועקים ומתלוננים, יזכור להם הקב"ה את הרגע הטוב, וכן לגבי מה שיצאו בלי צדה, כי סמכו על רחמי ה':

אף שאח"כ בשעת הנסיון נתלוננו על הלחם ועל המים וכמעט שסקלו את משה רבינו ח"ו, אעפ"כ זוכר הקב"ה אהבת כלולותיין. ורש"י יאמר 'להגיד שבחן של ישראל'.

בוודאי שהיה יותר טוב אילו לא היו טועים אח"כ בשעת נסיון, שלא יהיו תרעי לבב, אך חשוב מאד ההחלטה שהחליטו בתחילה, ואפילו פרעה כשאמר הי הצדיק, אף שאחר כך כשחדל המטר והכבד את לבו, על זאת יקבל ארבה חושך ובכו רות, אך אין הקב"ה מקפח שכר יהי הצדיק'.

זהו חזיון גדול לנו בני ישראל שאנו לוחמים מלחמת היצר, פעמים שאדם מתגבר על יצרו לדחותו לרבע שעה, ואח"כ בא היצר ונתגבר עליו והכשילו, א"כ מה הועילו חכמים בתקנתם? ולא עוד אלא שאח"כ בא היצר הרע ומחליש את דעתו, מה לך להתחזק לשמור את העיניים רק לזמן קצר, הרי ידוע לך מתוך נסיונות קודמים שאחרי בחצי שעה, אתה חוזר להסתכל, כאן למדנו לימוד חדש, שבכל רגע ורגע שאדם דוחה את יצרו נהיה מציאות של התגברות היצר הרע.

מעשה על שכרה של התגברות

מעשה נורא מביא רבי ניסים גאון, ומשם נשכיל כמה ימין ה' פשוטה לקבל שבים, ועד כמה חשוב לפני המקום כל התגברות של אדם (הובא בשינוי קצת במס' שבת נו: ברש"י, אך רבינו ניסים גאון מביאו באריכות הובא בסדר הדורות חלק תנאים ואמוראים אות נ) מעשה באיש יהודי ושמו נתן, הלה משפל אנשים היה והרבה לחטוא ולפשוע רח"ל בגרועות שבעברות. אמנם, פעם אחת עצר בעצמו על פתחה של עבירה, ולא עבר על דעת קונו, כעבור כמה ימים פגש בו רבי עקיבא בנתן זה הרוכב על גבי החמור, וראשו מאיר כחמה בצהרי היום, בהילו נרו עלי ראשו. זימן את תלמידיו ושאלם מי הוא אדם זה, ענהו התלמידים הלא זהו נתן בעל עבירה השפל. אמר ר"ע לתלמידיו, האם ראייתם על ראשו דבר מה, ענו התלמידים לאמר, לא ראינו מאומה. ויאמר להם, מהרו והביאוהו אלי. ויבוא נתן לפני ר"ע שאמר לו בני אור גדול מאיר ביקר על ראשך, ובידוע אצלי שאתה הוא מיורשי העולם הבא, הודיעני מה דבר גדול עשית. סיפר לפניו נתן שעצר בעד תאוות לבו מלעשות דבר עברה אחת, ועשה כן על אף שהוא בעל עוון גדול, וכבר עבר כזאת וכזאת, אך הפעם עצר עצמו. השתומם ר"ע על הכוח הרב שהיה בו להתאפק, ויאמר לו, אכן, דבר גדול עשית ולכן משחך הבורא באור גדול על ראשך. והנה כל זאת בהאי עלמא, ובעלמא דאתא עאכו"כ תתגדל ותתקדש בזכות מעשה זה. עתה בני שמעני, שב לפניי ואלמדך תורה הרבה. ויעש כן, וישב לפני רבי עקיבא, ויפתח הפותח ואין סוגר א ת דלתות לבבו בתורה, ויהי לימים מועטים גדל האיש נתן עד כי גדול במאד מאד בתורה, ונעשה הוא עצמו תנא קדוש. והוא הוא רבי נתן צוצייתא הידוע לנו משמעתתא דבי רבנן. מכאן תצא הקריאה להחשיב כל פעולה טובה אפי' אם אינו נוהג כן תמיד רק עתה – פעם אחת, וכרבי נתן שאף אחרי שכבר חטא רבות רח"ל עצר בעד תאוותו פעם אחת ויחידה, ומזאת הפעם עלה ונתעלה להיות אחד מהתנאים הקדושים, מעתה

למעשה מאמרים על פסח

יתחדש ויתגבר כל אדם, מבלי לחשב באיזה מצב הוא נמצא, וכל התגברות והתגברות כוחה רב עד מאד בשמי שמים.

מאמר על פסח

כל צרות הגלות הזה הם טובה לישראל להושיעים תשועת עולמים כי יהיה החושך סיבת האורה.

נקדים הסיפור הידוע מחז"ל, כפי שכתבו רב ניסים גאון בספרו "יפה מהישועה" (פרק ב): "רבי יהושע היה צם ומתפלל וביקש את ה', שיגלה לו את אליהו ז"ל. והנה פגשו פעם אחת בדרך. אמר לו [אליהו], האם יש לך עניין [אלי]? אמר לו: אתאווה ללכת עמך כדי לראות את הנפלאות שתעשה בעולם. אמר לו אליהו: אתה לא תוכל לשאת את מעשי שתראה, ונצטרך לטרוח אתך כדי להודיעך מהו שחייב אותו מעשה. אמר לו: רבי! לא אטריח עליך ביותר ולא אכביר עליך בשאלות, אולם תאוותי לחזות מה תעשה - ותו לא. התנה אתו [אליהו] שכשירצה לדעת את סבות מעשיו מיד יפרד ממנו. מעשיו התמוהים של אליהו:

הלך אתו [אליהו] עד שהגיעו לעת ערב אל אדם עני שאין לו כלום, פרט לפרה אחת העומדת בביתו - והאיש יושב עם אשתו. ומשראה העני את השנים קיבל אותם בסבר פנים יפות, והגיש להם את האוכל שנמצא. אכלו ושתו השנים, והוא כיבד אותם לפי יכולתו. וכשבא הבוקר קם אליהו ז"ל, הרג את הפרה, והלכו שניהם. השתומם ר' יהושע ואמר בנפשו, אין תגמול?! עני זה לא כבדנו אלא כדי שתמות פרתו?! אמר לו, האם לא התניתי אתך, שכשתראה דבר תשתוק? האם תרצה שאפרד ממך? שתק יהושע.

הלכו שניהם כל היום, ובערב התארחו אצל אדם עשיר. זה לא שעה אליהם ולא האכילם דבר; והיה לו קיר, שנטה לנפול. וכשהשימו בבוקר עמד אליהו ז"ל ובקש אתה: ונסמך [נבנה] הקיר. לאחר מכן הלכו שניהם. גדל תמהונו של ר' יהושע על זאת, ונמנע מלשאול.

הלכו שניהם כל היום עד הלילה. נכנסו אל בית כנסת. מצאו שם כסאות של זהב וכסף וכל אדם יושב על כסאו. אמרו האנשים, מי יכבד אנשים עניים אלה הלילה? אמר אחד מהם, אנשים אלה - מזונם לחם ומלח, ולא שעו אליהם. ישנו השנים במקום, וכשהשימו אמר להם אליהו, ישים היכולכם ראשים! פנו מהם והלכו כל היום עד הלילה. התארחו אצל אנשים עניים, מסכנים. וכשראו את השנים הקבילו אותם בסבר פנים יפות, כיבדום לפי יכולתם והגישו להם מאכלים רבים; אכלו ושתו שניהם ולנו בטוב. וכשהשימו בבקר אמר להם אליהו, ישים עליכם ה' ראש אחד בלבד! ולא יכול ר' יהושע להתאפק על כך. אמר לו, אדוני, נחמני מצערי זה - ואפרד ממך, אין ביכולתי לשאת את שחזיתי ממעשיך.

אמר לו אליהו, מה שנוגע לעני זה שמתה פרתו, הרי אשתו היתה צריכה למות באותו היום, וביקשתי מאת ה' שתמות הפרה תמורתה, ומה שנוגע לאיש, זה שבנית את קירו, לו הנחתיו עד שיתגלו היסודות, היה מוצא בו אוצר גדול, והוא לא היה ראוי לכך. לכן בניתיו והוא יכול לאחר זמן רב ולא יבנה לעולם. והאנשים

למעשה מאמרים על פסח

שהתפללתי עליהם שיהיו כולם ראשים, זה לרעתם; מפני שמקום שראשיו מרובים ייחרב. ואלה שהתפללתי עליהם, שיהיה להם ראש אחד יצליחו, וכו', אחר כן אמר לו, עתה, כשנפרד אצווך על דבר שיועיל לך, אם ראית רשע בהצלחה ועושר, אל תתפלא על כך וזה לרעתו. (יא, א) וכן אם ראית צדיק במצוקה או מתנסה בנסיונות – הרי בזה תוסר ממנו [צרה] גדולה מזו. לכן המנע מספקות הלב על זה. אחרי כן הניח אותו והלך"

איך דווקא מבקבוק התרופה השבור צמחה הישועה?

רבי משה שרר ז"ל היה ממנהיגי היהדות החרדית בארה"ב איש אמונם של כל גדולי ישראל, שניהל ברמה את כל המערכות מול אנשי הממשל והשלטון. היה זה באחד הלילות טרוטי השנינה שעברו על ר' משה. זה עתה סיים קרב חשוב אשר רבים הרימו בו ידיים כבר מתחילתו, אך ר' משה לחם כארי עד שהושגה המטרה. אחד מידידיו שנוכח במקום שאלו: מנין לך הכוחות הללו ללחום עד חורמה? "הכל בזכות אמא שלי", ענה ר' משה לתדהמת השומעים, ואז החל לספר: "כאשר הייתי ילד קטן תקפה אותי מחלת ילדות קשה. שכבתי כאוב וקודח מחום, אמי המסורה ניסתה בכל דרך להקל עלי אך ללא הועיל, החום לא ירד והכאבים רק התגברו. עוד באותו יום הזמינה אמי רופא, לאחר מספר בדיקות הוא יצא זעוף פנים ורשם מרשם דחוף באומרו לאימי: תרופה זו יקרה עד מאוד אבל רק היא תוכל לעזור לו. אמי המסכנה ישבה דקות ארוכות וכאשר מנתה את פרוטותיה מצאה כי אפילו כדי מחצית מהסכום אין בידה. לאחד מספר רגעים קמה בהחלטיות והודיעה: אני הולכת להשיג את התרופה בכל מחיר כיצד ואיך?! איש לא ידע. היא החישה את צעדיה ברחוב הניו יורקי הסואן לעבור של בית מרקחת למזלה מנהל החנות נעדר באותו יום וסגנו המחליף היה איש רך לבב אשר לא יכל לעמוד בעד תחנוניה ודמעותיה ונאות לתת לה את התרופה בעד צרור כספה הזעום. שמחה וטובת לב שמה צעדיה לעבר הבית אל 'מוישלה' בנה הקטן להשיב את רוחו, לפתע בלי שימת לב - דחף אחד העוברים ושבים במרפקו את אימי והפיל ארצה את הבקבוק היקר, אשר כמובן התנפץ לרסיסים. קשה לתאר את רגשותיה של אימי באותו הרגע, עולמה חשך בעדה. היא עמדה באמצע הרחוב, אלפי אנשים סביבה - ופרצה בכבי תמרורים. בלית ברירה היא אספה את השברים ושבה לבית המרקחת. המנהל ישב למלאכתו הביט בה ושמע את סיפורה קורע הלב. הוא נטל ממנה את שברי הבקבוק ואז צווח לעברה: "גברת מלאכים שומרים על הבן שלך, הרוקח שרקח את התרופה טעה באחד המרכיבים סביר להניח כי בנך היה מת במקום לו היה נטל את התרופה". למותר לציין כי המנהל הביא תרופה חדשה חנינם אין כסף. כשאמי ישבה חסרת אונים על הרצפה מול שברי הבקבוק היא היתה בטוחה שחבר עליה עולמה, ואז דווקא מתוך השבר הגדול ראתה שצמח לה הישועה וממנה למדתי לעולם אין להתייאש!

למעשה מאמרים על פסח

הטעם שחייב אדם לברך על הרעה, כשם שמברך על הטובה.

וכן ראינו בגמ' (ברכות ס:) חייב אדם לברך על הרעה, כשם שמברך על הטובה. ושואלת הגמרא מאי "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה"? וכו' ולמסקנה, אמר רבא: לא נצרכה להשמיענו אלא שצריך לקבלינהו את הבשורות הרעות, בשמחה, ולברך עליהן בלבב שלם, כשם שמברך על הבשורות הטובות. ובביאור הדבר כתב רבינו יונה ש"יש לו לברך על הרעה בשמחה, ולקבל מוסר ה' בסבר פנים יפות, ויחשוב כי הכל כפרת עוונותיו". וכ"כ הרא"ה כתב ש"יש לו לשמוח ולגמור בדעתו דמירוק עוונותיו הוא ומוטב שישלמוהו בעוה"ז משישלמוהו בעוה"ב, כי יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז", אולם לפי"ד רבינו מנוח שכ' וזאם יצר לו זמנו מאד יבטח בד' מקווה ישראל ומושיעו בעת צרה, וכמו צרת גלות מצרים היתה סיבה להטיב להם באחריתם, כן כל צרות הגלות הזה הם טובה לישראל להושיעם תשועת עולמים' מבואר שעצם הרע הוא הסיבה לטוב ולכן צריך לברך בשמחה.

"כל דעביד רחמנא, לטב עביד".

אמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר, וכן תנא משמיה דרבי עקיבא: לעולם יהא אדם רגיל לומר: "כל דעביד רחמנא, לטב עביד".

כי הא דרבי עקיבא, דהוה קאזיל באורחא. כי מטא לההיא מתא, בעא אושפיזא [בקש אכסניא] ולא יהבי ליה. אמר: כל מה דעביד רחמנא, לטב הוא עושה.

אזל ובת בדברא [לן בשדה], והוה בהדיה תרנגולא [להקיצו משנתו], וחמרא ושרגא [נר], אתא זיקא [רוח] וכבייה לשרגא, אתא שונרא ואכליה לתרנגולא, אתא אריה ואכליה לחמרא. אמר רבי עקיבא: "כל מה דעביד רחמנא, לטב הוא עושה".

ביה בליילא [באותו לילה], אתא גייסא [גייס של אויבים] ושבייה לבני מתא בשבי, אמר להו רבי עקיבא למלווי: וכי לאו אמרי לכו כל מה שעושה הקדוש ברוך הוא, הכל הוא לטובה?! שהרי אילו הייתי מוצא אכסניא בעיר הייתי הולך בשבי עם כל בני העיר, ואילו היה הנר דולק היה הגייס רואה אותי ושובני, וכן אילו היה החמור נוער או התרנגול קורא, היה בא הגייס ושובה אותי.

בכל רע מסתתר טוב, ולבסוף יתברר שתכלית הדבר היתה לטוב. והבוטח יזכה לראות את הטוב המתגלה

בסוף

הרמח"ל [דעת תבונות] ביאר שכוונת רבי עקיבא ללמד כי בכל רע מסתתר טוב, ולבסוף יתברר שתכלית הדבר היתה לטוב. וכיון שרב הונא בא להוסיף על המשנה, מסתבר שכוונתו שהבוטח יזכה לראות את הטוב המתגלה בסוף, כשם שראה רבי עקיבא שמטרת כיבוי הנר ואכילת החמור והתרנגול היו לטובתו [ולולי

למעשה מאמרים על פסח

בטחונו יתכן ולא היה רואה את השודדים, ונמצא שהטוב היה נשאר אצלו בהסתר הרע, ראה כתב סופר פר' צו].

אם הרע הוא טוב ולכן צריך לברך בשמחה, למה הנוסח "ברוך דיין האמת" ולא "הטוב והמיטיב"

וכן נפסק בשו"ע או"ח (רכב ג) חייב אדם לברך על הרעה בדעת שלמה ובנפש חפצה, כדרך שמברך על הטובה, כי הרעה לעובדי השם היא שמחתם וטובתם, כיון שמקבל מאהבה מה שגזר עליו השם. נמצא שבקבלת רעה זו הוא עובד את השם, שהיא שמחה לו.

ולכאורה קשה - אם הרע הוא טוב ולכן צריך לברך בשמחה, למה הנוסח "ברוך דיין האמת" ולא "הטוב והמיטיב" כמו שמברכים על בשורות טובות? ואם הרע הנו באמת רע, מדוע חייב לברך בשמחה?

ובטחון אין פירושו לעוות את המציאות ולומר שעכשיו טוב רק לבטוח ולקוות לטוב

אלא התשובה היא כשרגע זה רע אבל לבסוף יתברר שזה היה טוב עבורנו ובטחון אין פירושו לעוות את המציאות ולומר שעכשיו טוב רק לבטוח ולקוות לטוב.

המצה מצד אחד זכר לעבדות ולעוני

במצות מצה יש להתבונן, שמצד אחד המצה היא זכר לעבדות ולעוני כמו שאומרים בהגדה הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, ולכן חוצים אותה כדדרשינן בגמ' (פסחים קט"ו, ב) לחם עני כתיב, מה עני דרכו בפרוסה אף כאן בפרוסה, ולכן גם אינו יוצא ידי חובה במצה עשירה [שנילושה במי פירות] וכמו שדרשו בגמרא (פסחים ל"א) לחם עני פרט למצה עשירה, ומצינו באבודרהם (סדר ההגדה ופירושה) שהביא בשם אבן עזרא שהיה שבוי בהודו והיו מאכילין אותו לחם מצה ולא נתנו לו לעולם חמץ. והטעם מפני שהוא קשה ואינו מתעכל במהרה כחמץ ויספיק ממנו מעט וכך היו עושים המצרים לישראל, ומבואר מכל זה שאכילת מצה היא זכר לעבדות.

המצה מצד שני זכר לחירות

אולם מאידך אנו אומרים בהגדה, מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם, שנאמר ויִאֲפוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוּצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עוֹגֵת מִצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי גֵרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ לְהִתְמַהֵמֵהוּ, ומבואר א"כ אדרבה שהמצה היא זכרון ליציאתם לחירות. וכן חזינן שמצה צריכה הסיבה ומרור א"צ הסיבה (פסחים קח, א) ופירש"י דמצה היא זכר לגאולה משא"כ מרור הוא זכר לעבדות.

למעשה מאמרים על פסח

וכבר הרגישו בזה התוס' (קח, א ד"ה מאי) וז"ל ואע"ג דהויא לחם עוני יש לאוכלה דרך חירות עכ"ל, ומבואר שיש שני צדדים למטבע באכילת מצה, וצ"ב.

והגר"א בפי' להגדה (ד"ה הא לחמא עניא) כתב שיש שני טעמים לאכילת מצה, חדא כנגד לחם עוני שאכלו אבותינו במצרים כי מצה היא לחם עבדים, ולכן היה ציווי לאכול מצה עוד במצרים זכרון ללחם עוני שאכלו אצל פרעה, וטעם נוסף לאכילת מצה שלא היה במצרים הוא משום שלא הספיק בצקם להחמיץ, וחייב זה אינו מחמת לחם עוני שהרי דבר זה בא להם בשמחה של חירות יעו"ש.

[וכן יש בכל עניני הפסח סתירה מצד אחד אוכלים מסובים כדרך מלכים ובני חורין, ומצד שני אוכלים מרור שהוא זכר ל"וימררו את חייהם", המצה - שאנו אוכלים מצד אחד היא זכר לעבדות, לחם עוני, היות ולא היה להם זמן לאפות לחם בזמן השעבוד הם היו עושים מצות במהירות והיו אוכלים אותם, א"כ המצות הם זכר לשעבוד, אך מצד שני המצות הם זכר לגאולה שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם ה' יתב' וגאלם, ולכן המצות הם זכר ליציאה המהירה, לגאולה המהירה ממצרים. ועוד - הטיבול בחרוסת, שהחרוסת עצמה יש בה מחלוקת מה היא מזכירה - האם היא זכר לדם או לטיט - בעצם זכר לעבדות, אך מצד שני אנו מטבילים את המרור בחרוסת - והטיבול עצמו הוא זכר למלכות כי דרך המלכים לטבל את המאכלים שלהם, א"כ הטיבול בחרוסת מצד אחד מזכירה - שעבוד, ומצד שני היא מזכירה - דרך מלכות וחרות?]

[ועוד תשובה שכל מה שה' מצוה עלינו לעשות בין שטוב לנו בין שרע לנו אנו עושים]

איך כלולים באכילת מצה שני טעמים, שנראים כהפוכים זה מזה

והקשה הגאון ר' אליהו ברוך פינקל זצ"ל בספרו משולחן ר' אליהו ברוך (עמוד קלד) שהיא גופא צריך ביאור, איך כלולים באכילת מצה לדורות שני טעמים, אשר נראים כהפוכים וסותרים זה את זה, האחד לחם עבדים זכרון ללחם עוני, והשני שלא הספיק בצקם וכו' אשר מסמל חירות, ואיך יתכן שאותה מצה שבאה לסמל עבדות מחד גיסא, מסמלת גם חירות מאידך גיסא, וצ"ב רב.

כל צרות הגלות הזה הם טובה לישראל להושיעם תשועת עולמים

וכתב ליישב, בהקדים לשונו הזהב של רבינו מנוח (פ"ז מחמיץ ומצה ה"י) "שכאשר האדם יזכור יציאת מצרים בליל הסדר, ובראותו השגחת השם שהיתה בישראל, לא יסור לבו ממנו יתברך לעולם, ואם יצר לו זמנו מאד יבטח בד' מקווה ישראל ומושיעו בעת צרה, וכמו צרת גלות מצרים היתה סיבה להטיב להם

למעשה מאמרים על פסח

באחריתם, כן כל צרות הגלות הזה הם טובה לישראל להושיעם תשועת עולמים". ולמדנו מזה דבר נפלא, שכל עניני הצרות והגלות לא זו בלבד שאינם סתירה לגאולה, אלא אדרבה עומק הצרה זה גופא הגורם להטיב להם באחריתם, שאין הטובה באה אלא מכח הצרה והגלות. ומשמע שאי"ז רק מצד הענין של קושיי השיעבוד השלים את המנין, אלא שהקושי והשיעבוד הוא עצמו סיבת כל הטוב באחריתנו. ובוה מבואר הטעם שכל ימי הצרות והצומות של גלותינו היום, יהיו לעת"ל "לבית יהודה לשישון ולשמחה ולמועדים טובים" (זכריה ח, יט), כי ימים אלו בעצמם הם סיבת הגאולה לעת"ל. וראה לשון רבינו יונה (שערי תשובה ב, ה) שיש על הבוטח בדי' להוחיל ממעוף צוקתו כי יהיה החושך סיבת האורה.

לכן המצה הגם זכר לעבדות וגם זכר לחירות

מעתה מבואר עומק ענין המצה, שמצד אחד בתחילת ההגדה אנו אומרים שהיא לחם עוני דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים, ולכך אינה מצה עשירה, ונאכלת בפרוטה כדרכו שיל עני וכו' וכו', אבל ע"י עבודת הלילה בסיפור יצי"מ והגאולה, כאשר כל אחד ואחד חי ומרגיש בחוש ורואה השגחת השי"ת שהיתה בישראל, בבחינת כאילו הוא יצא עתה ממצרים, ממילא אנו מגיעים להכרה שאדרבה כל הגלות היתה הסיבה להטיב לנו, ואז אנו לוקחים את אותה המצה עצמה, את אותה פרוטה, ואוכלים אותה בהטיבה זכר לגאולה, ואין כאן סתירה כלל, והדברים נפלאים.

[א"ה. ובהגדת "וידג אברהם" (ממגידי בפרשברוג לפני מאה שבה) הוסיף בזה, שהמצריים לא הניחו לישראל במצרים להמתין בלחמם להחמיץ אלא מהרו אותם למלאכתם בחיפזון, ולכן עתה בגאולה במדה כנגד מדה היה ג"כ בחפזון של מצרים למהר לשלחם ולא הניחו אותם עד שהחמיץ בצקם, והוא ענין פלאי מהגאולה בדבר אשר זדו המצריים בדבר זו עצמו תקנו על כרחם וזה ממש מאפילה לאור גדול ומשעיבוד לגאולה, ובבחינה זו נתרבה סימן השיעבוד והחירות וגודל הנס בזכרנו כי כן אכלנו פת מצה בלי חימוץ בעניותינו בגלות ונתהפך הרעה לטובה שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם וכו' ע"ש. ונפלא מאד שכל ענין המצה גופא נתייחד על זה ש"הלחם עוני" היה סיבת החירות].

ולכן הסיום של 'הא לחמא עניא' הוא 'השתא הכא לשנה הבאה בירושלים, השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין', שהרי 'הא לחמא עניא' בא להראות איך נהפך לנו הלחם עוני עצמו לסיבת הגאולה והחירות, וכן יתברר גם לעת"ל דמה ד'השתא הכא' ו'השתא עבדי' זה גופא גורם 'לשנה הבאה בירושלים' ולשנה הבאה בני חורין. וכלשון רבינו מנוח, "וכמו צרת גלות מצרים היתה סיבה להטיב להם באחריתם, כן כל צרת הגלות הזה הם סיבה לישראל להושיעם תשועת עולמים".

למעשה מאמרים על פסח

הלימוד מזה למעשה.

הלימוד מזה למעשה. לבוטח בה' ולהאמין שיהיה החושך סיבת האורה והקושי והשיעבוד הוא עצמו סיבת כל הטוב באחריתנו.

[יעוד יש לומר שהטעם שחלק עושים לחם עוני, וחלק אין עושים לחם עוני, מפני שבא לרמז ולומר שהאדם יכול לכבוש יצרו, ולהגיע למצב של הסתפקות במועט, ולכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה, אבל האדם ג"כ יכול ליפול להגיע לתהום שוישמון ישורון ויבעט. והעצה להינצל מזה היא ההתבוננות, התמידית].

ויש להוסיף בזה מה שמקשה רבינו האור החיים הקדוש איך ניזוק יוסף הרי שלוחי מצוה אינם ניזוקים ותריץ (בראשית לז יד) וז"ל ואם תאמר אם כן למה היה מה שהיה לעבד נמכר יוסף. י"ל שנוק שתכליתו הטבה ומעלה גדולה אינו חשוב נוק'

ומבואר שגם הרע הוא שורש הטוב.

וכ"כ ה'רוקח' (בפירושו לסדר התפילה - הלל) שפירש מקרא קודש זה, שהאדם טועה וסובר שהוא קורא להשי"ת מן המיצר והדוחק, אך האמת אינה כן. והקב"ה עונה ומשיב לו 'במרחב' שהכל לטובה היא, כי כל מה דעביד רחמנא לטב עביד, והכל בבחינת מרחב וטוב אף אם נדמה ונראה לו שיש כאן צר ודוחק.

על מצות ומרורים יאכלוהו

וכן רואים עוד ממנהגי ליל הסדר שאוכלים מוות ומרורים וצ"ב שבשלמא מצות אכילת המצות מובנת, שכן בזה עושים אנו זכר לחרות, אבל המרור הוא הרי זכר לשיעבוד, ואם כן עלינו להבין, איזו מטרה יש בעשיית זכר לשיעבוד אחר שכבר נגאלנו?

אלא, שיהודי יודע שלא רק החרות היא דבר טוב, אלא גם השיעבוד הוא חלק מהטוב! לא תמיד אנו מבינים זאת, אך בכל זאת, אנו מאמינים באמונה שלימה שכל מה שבא עלינו הוא לטובה!

לא מזמן התפרסם מעשה [איני יודע אם היה או לא... אך הלקח הוא אמיתי!] [באדם שהאניה בה הפליג טבעה, והוא נסחף עם הגלים. בקושי הצליח להגיע לחוף באפיסת כוחות ובלו נשימה, אבל ברוך ה' חייו ניצלו. כך הוא שכבר מותש על החוף, עד שהתאווש מעט. קם, הביט סביבו ולא ראה כלום. בינתים, לאט לאט התחילו להגיע מכיוון הים כל מיני כלים וחפצים שנסחפו מהאניה.

שמח האיש שמחה גדולה, הנה יש לו זכר מה' ציויליזציה'.

למעשה מאמרים על פסח

בנה לעצמו צריף, שם הניח את החפצים הללו, וזו היתה נחמתו. הוא פתח בחפזים אחר מים ומזון, תוך שהוא משתמש בכלים שנפלטו מהאניה, ומצבו השתפר קמעה.

חלפו שבועיים, ולילה אחד פרצה סערה עזה. ברק פגע בצריף שלו, וכל האי התחיל לעלות בלהבות. בעור שניו הצליח האיש להמלט לתוך מערה, ממנה הביט בתוגה על הלהבות: הנה, הצריף שלו על כל תכולתו, הזכר האחרון מהציוויליזציה - גם הוא הולך לאיבוד.

הוא נשא עיניו השמימה ואמר: "רבונו של עולם, למה??... למה??..." וכך, עם ה"למה" הזה הוא נרדם. הוא התעורר לשמע קולות של בני אדם. כשיצא החוצה מהמערה, ראה אנשים מחפשים משהו. כשראוהו, צעקו לעברו: "הנה הוא!" שאל אותם מי הם, והם סיפרו: "כבר שבועים אנחנו מחפשים אותך, ורק עכשיו הצלחנו לעלות על עקבותיך, מדוע לא הדלקת אש קודם?" "הקב"ה" ממכה עצמה מתקן רטיה", המכה עצמה, המרור - אנו מאמינים כי גם במרור טמונה טובה עבורינו אך לא תמיד אנו מבינים זאת. (ומתוק האור)

וכן היה בת"ב

חורבן ותקומה

ימים אלו שבין י"ז בתמוז ל ט' באב הם ימי בין המצרים. ימים אלו שנקבעו לזכרון חורבן המקדש ויציאת ישראל לגלות קוראים לחשבון נפש ולהתבוננות מעמיקה במשמעות החורבן ובהשלכותיו.

ימים אלו רגילים המון העם לקרותם ולכנותם כתקופת "שלושת השבועות" הם שלושה השבועות הקודרים, המצוינים בהליכות של צער ומיעוט שמחה. רבותינו תיקנו גם לקרוא בשבתות אלו שלוש הפטרות של "ג' דפורענותא", ובכך נוסף עוד חותם של אבל לתקופה זו.

נראה שלא רק מפני שהימים הראשון והאחרון שבשלושת השבועות האלו הם ימי צום, נקבע שגם כל התקופה שביניהם תהיה למועד של צער. האבלות המתפרסת על פני השבועות הללו כמו באה להצביע על כך שקיים קשר בין שני התאריכים; שבתחילתם ובסופם. י"ז בתמוז הוא היום שבו החלו לבלוט סימני החורבן, ותשעה באב הוא הזמן שבו החורבן הגיע לשיאו.

דבר תמוה שצריך להבין: חז"ל לימדונו בירושלמי (ברכות פ"ב ה"ד) כי בתשעה באב נולד המשיח. כולם תמהים ושואלים: וכי לא נמצא למשיח יום אחר, בעל משמעות משמחת, שיום הולדתו חל דווקא ביום המר והנמהר יום חורבן בית המקדש?

על מנת ליישב את השאלה והתמיהה נקדים:

חכמי המחשבה מסבירים, שאף שבחיצוניות ובגלוי - הגלות היא דבר רע ומר, בפנימיותה צפון עניין נעלה ונשגב ביותר; בתוך הגלות מסתתרת הגאולה השלימה, הגאולה שאין אחריה גלות. דווקא על ידי הגלות מגיעים אל הגאולה העתידית.

למעשה מאמרים על פסח

צרות הגלות הריהן כהכנה לטובת הגאולה, הוא שאמר דוד (תהלים קכו, א): "שיר המעלות ששוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים. אז ימלא שחוק פינו..." כי נבין למפרע איך הכל ארע והיה לטובתנו. כפי שהזרעים בדמעה וליבם כואב על הגרעין ההולך לאיבוד - יקצרו ברינה, כאשר מכל גרעין תנבוט שיבולת שלימה!

לדברי רבינו צדוק הכהן מלובלין עניין זה רמוז גם במה שאמרו חז"ל בשפת קדשם (ירושלמי ברכות פרק ב הלכה ד) כי בתשעה באב נולד (כי חז"ל באו לנחמנו בכך 12 המשיח. הוא מסביר (בספרו "רסיסי לילה" עמ' שדווקא מתוך עומק החורבן והצרות צומחת בשורת הגאולה.

הוא ששנו רבותינו: "כל מקום שנאמר 'והיה' הוא לשון שמחה. 'והיה ביום ההוא (בבוא הגאולה) יתקע בשופר גדול' (ישעיה כז) והא כתיב: 'והיה כאשר נלכדה ירושלים' (ירמיהו לח)? אמר להם: אף היא אינה צרה, אלא שמחה, שבו ביום נולד המשיח, ובו ביום נמחלו עוונותיהם" (במדבר רבה יג, ז).

מסתבר שזה גופא רמוז בכתוב (איכה א, טו): "קרא עלי מועד". לפי פשוטו, היינו שתאריך זה יועד על ידי הקב"ה להביא בו את הצרות על עם ישראל. אולם חז"ל פירשו את המושג "מועד" במובן שבתשעה באב שבו האבל מגיע לשיאו, דווקא בו ישנם סממנים מסוימים של מועד, אין אומרים בו "תחנון" וכו'. אין מכך סתירה לפשוטו של מקרא, כאשר כאמור דווקא התגברות הצרות היא המבשרת שבעקבותיה תבוא הישועה הגדולה.

וכן היה בפורים והארננו בזה במאמר אחר.

ועוד יש לומר שהטעם שחלק עושים לחם עוני וחלק אין עושים לחם עוני מפני

שבא לרמוז ולומר שהאדם יכול לכבוש יצרו, ולהגיע למצב של הסתמפקות במועט ולכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה אבל האדם ג"כ יכול ליפול להגיע לתהום שוישמן שיורוים ויבעט והעצה להינצל מהזה היא ההתבוננות, התמידות.

כל דעביד רחמנא לטב עביד

וראיתי לצרף בזה מאמר שכתב הרב ישראל מאיר בהגר"צ פלמן שליט"א (הו"ד באספקלריא מדור מאיר לישראל ויקרא תש"פ) הרמב"ן מפרש את הפסוק בתהילים (מ"ח ב') 'דמינו אלהים חסדיך בקרב היכלך' (הנאמר בשיר של יום, ליום שני), דהכוונה שבעולם הזה נראה לנו שיש הנהגה של מידת הדין, 'דמינו אלוקים' – בזה שרואים אנשים שסובלים ונענשים, אבל כשנבוא לעולם האמת נראה שהכל זה חסד, 'חסדיך בקרב היכלך' – שם בהיכלך נראה שהכל הוא מחסדיך, כי שם רואים את התמונה כולה בכללותה ובשלימותה, ואז מגלים שכל מה שהיה נראה לנו רע בעוה"ז, אין זה כי אם טוב.

למעשה מאמרים על פסח

ה"חפץ חיים" זצ"ל נשאל, מהו ההגדרה של 'א-העכרער איד', (יהודי מרומום ונעלה), והשיב, במשל לאדם העומד סמוך לכותל, ואינו רואה מאומה לפניו זולת הכותל, אולם אם האישי העומד סמוך לכותל אדם גבוה הוא, הרי הוא מביט מעל הכותל ורואה את כל המרחב אשר לפניו מצד שני של הכותל. כן הוא ג"כ לענין הנהגת השי"ת בעולם, פעמים נראה לו לאדם שיכל העולם נעשה לפניו ככותל, העולם חשך בעדו, אבל אם הוא יהודי נעלה ומרומום – כלומר בעל בטחון בהשי"ת כדת וכראוי, הרי הוא כאותו גבוה המכיר ורואה גם את צידו השני של הכותל, ויודע הוא שהכל לטובה ולברכה – ויש צד שני למטבע - מעבר לחושך הנראה מצד הזה של הכותל.

אאמו"ר הגרב"צ פלמון זצ"ל היה אומר, כי הנהגת ה' בעולם לפעמים דומה הוא לתמונה העשויה מריקמה, מצד אחד שלו רואים תמונה יפה עם נוף יפה, דשא ופרחים בתים וכו', אבל אם הופכים את התמונה לצד השני רואים מערבולת של חוטים סבוכים קשורים וכו', כשמתבונן האדם בתמונה בצורה נכונה, מבין הוא שללא הקשרים הללו ומערבולת החוטים המסובכים הללו לא היתה תמונת ריקמה יפה זו בצידו השני. כך הדבר גם בנסיונות והקשיים הפוקדים את האדם במהלך החיים, אילולי הנסיונות והקשיים שיש לכל אחד באשר הוא, לולא הקשרים הללו והקשיים, לא היה מגיע לתוצר הסופי, לתמונה היפה וההצלחה הגדולה. כך עלינו להסתכל על החיים בצורה הנכונה ולדעת שהכל לטובה, גם אם עכשיו לעת עתה לא נראה הדבר כך בעיני בשר, עלינו להתבונן על החיים בסופם, בשעה שהתמונה כבר תהא מושלמת, רק אז נראה ונבין כמה היה צריך את כל הנסיונות הללו כדי להגיע להשגים הללו, כמו שבתמונה באמצע עשייתה עדיין לא רואים את יפיה, כי אם בגמר עשייתה, כך בחיים בעוה"ז לא תמיד מבינים ורואים את הטוב והיופי שיש בזה, רק לאחר ה-120 שלו כשיעלה נשמתו למעלה ויראה את כל מהלך החיים שלו, מהלידה ועד הפטירה, רק אז יראה מצב של תמונה מושלמת, אז יראה כמה זקוק היה לכל הקשרים והקשיים הללו שעבר במרוצת חייו בכדי לקבל את התוצר הסופי הנפלא, תמונת ריקמת חייו.

כתיב "וראית את אחורי לפני לא יראו", היה אאמו"ר זצ"ל מביא בשם המפרשים בדרך רמז, "וראית את אחורי" רק לאחר מעשה כשתתבונן אחורה, תראה את הטובה בהנהגת השי"ת איתך, אבל "ופני לא יראו", כשהנך עדיין עומד לפני, פני לפני השלמת התמונה, לא תראה את הטובה שבדבר, כי יראה לך רק רע, ולא תבין עדיין את הטובה שתצמח לך בזה.

פ"א ביקר אאמו"ר זצ"ל אדם שהיה בעל יסורים גדול, ואמר לו משל זה מתמונת הריקמה, והוסיף ואמר: כי בתמונת ריקמה כמה שיש יותר קשרים וסיבוכים מאחוריה, כך התמונה יותר מורכבת ויותר מיוחדת, תמונה פשוטה אין בה הרבה קשרים וסיבוכים, כך גם הדבר בחיים, כמה שיש יותר קשיים ותסבוכות לאדם, הרי זה סימן שהחיים שלו יותר חשובים לפני הקב"ה, והולך ונוצר פה תמונת ריקמה מפוארת ביותר, ויש לו

למעשה מאמרים על פסח

לשמוח בזה בידועו שדוקא עקב קשיים אלו שהוא עובר נוצרת פה תמונה מפוארת ביותר שיזכה לראותו באחרית ימיו בעוה"ב.

המשגיח הגה"צ רבי אליהו דסלר זצ"ל בשם חמיו זצ"ל המשייל את ענין הטבע, לאדם המביט ורואה דרך סדק צר שיש בקיר, ורואה עט שכותב, יותר מזה אינו יכול לראות דרך סדק זה, אבל אם ירחיבו את הסדק שבקיר, הלא יראה שלא העט כותב, אלא האדם הוא זה שכותב באמצעות העט. כן הדבר ג"כ בענייני הטבע שבבריאה, מי שראיתו מצומצמת רואה רק את הטבע ונדמה לו כאילו הוא זה שפועל, אך בראיה רחבה ונכונה זוכה האדם להכיר שרצונו של הקב"ה הוא זה שפועל באמצעות הטבע, וממנו ית' אינו יוצא דבר רע כי טוב וחסד, ע"כ. והוסיף המשגיח הרב דסלר זצ"ל, כי במבט עמוק יותר, אין כלל טבע בעולם, אלא רצונו של הקב"ה בלבד הוא הפועל בעולם, והטבע מהווה רק כסות וכיסוי למעשיו של הקב"ה. הגה"צ רבי דוב יפה זצ"ל שאל אותו פ"א, שבדברי הרמח"ל בספר דרך ה' משמע בכמה מקומות שהקב"ה אכן נתן כוחות לטבע לפעול, אלא שכוחם תלוי ברצונו של הקב"ה. והשיב המשגיח זצ"ל שהרמח"ל דיבר במבט של 'נגלה', אך בעומק הדברים אין הדבר כן.

ובאמת כשזוכה האדם לחיות באמונה פנימית ואמיתית, הרי הוא להכרה ברורה שאין שום רע בעולם, והכל נעשה בגזירת עליון מהטוב והמטיב שבעולם. כדי להמחיש ענין זה נזכיר שתי עובדות ששמעתי מאחד המגידים. בעיר בני ברק באחד הלילות היו מספר רב של חתונות, והאוטובוס האחרון לירושלים בקו 402 שיוצא בשעה 12:30 כבר התמלא כולו בתוך העיר, ולא עצר בתחנות האחרונות שברח' הרב כהנמן שהיו מלאים באנשים נשים וטף. העומדים בתחנה התקשרו לחברה, והם אמרו שישלחו עוד אוטובוס לתחנות האחרונות, אך כדרכו של עולם הבטחות לחוד ומעשים לחוד, והאנשים המשיכו להמתין לאוטובוס והוא בושש מלבוא, בשעה 2:30 לפנות בוקר הגיע אוטובוס ריק ומספרו 318, מספר שנוסע לרחובות, האנשים שעמדו בתחנה ביקשו ממנו שיקח אותם לירושלים, אך הוא אמר שאינו יכול למלא בקשתם מאחר שהוא שייך לרחובות, ואם ישנה את המסלול הוא עלול לינוק מזה, אחרי תחנונים ובקשות שאמרו לו שיש בתחנה נשים וטף הנמצאים ברחוב וממתנים למעלה משעה וחצי הסכים לקחתם, ושינה את מספר האוטובוס ל-402. כל הדרך באו הנוסעים לברך את הנהג על מסירותו למענם, אך כשהגיעו לירושלים, ניגש אחד הנוסעים לנהג ושאל אותו בכנות איך עשה את זה, הרי בחברה רואים דרך מכשיר הלויין שלא נסע ביעד הנכון, אז הוא ענה ואמר, שבאמת הוא היה שייך לקו 402 והיה אמור לקחתם, אלא שידע כי כשיגיע יקבל טרוניות וקללות מהאנשים על כך שהוא הגיע כל כך מאוחר, לכן החכים ושינה את מספר הקו כדי שיחשבו האנשים שהוא שייך לקו אחר ומרוב טובו הסכמים לקחתם, ואז נהפך הקללה לברכה. כך היא דרכו של עולם, בני אדם מרגישים שחייבים להם הכל ובאים הם לטענות על הנהגת ה' עמם, אבל האמת שלא חייבים לו כלום, הכל

למעשה מאמרים על פסח

נקבע לפי מה שנגזר למעלה, אם נגזר שיבואו קו 402 אז גם אם כתוב עליו 318 כבר נקבע שהוא יהיה 402, ואין מי שעושה לך רע או טוב, כי הכל מגזירת עליון.

עוד מעשה, באחד מהישובים נכנס 'אריה' לבית מגורים בקומה רביעית, והיו שם צעקות נוראות, כל בני הבית חיפשו מחסה, אחד עלה על המקרר ואחד על הארון, חוץ מילד אחד שנשאר להסתכל על האריה, וכולם צועקים גיוועלד גיוועלד, והילד לא מתייחס וממשיך להסתכל עליו, ואז האריה מביט בפניו, והצעקות היו נוראות, והילד כאילו אינו שומע ואינו בורח, ואז האריה כבר שם את ידיו על הילד, וכולם צועקים שמע ישראל, וברגע האחרון האריה מוריד את לבושו, וכולם רואים שאין זה אריה אלא אביהם שהתחפש לאריה. שאלו את הילד איך ידעת שזה אביך, ואמר להם, ידעתי שאריה לא עולה לקומה רביעית, ידעתי שאריה לא פותח את הדלת לבד, וידעתי שלאריה אין מפתח של הבית, ובודאי שזהו אבא, ומאבא אין מה לפחד. כך אנו צריכים לדעת, שהקב"ה מטיב עם בריותיו, וכשנעשה לאדם צרה צריך הוא לדעת שמי שעושה את זה הוא האבא שבשמים שכולו טוב, ובוהו גופא הוא רוצה להטיב עמו, והצרה שנראה זה רק תחפושת של אותו אריה.

האדם צריך לחיות בידיעה שהכל מאיתו יתברך ומלבדו אין כלום, ואז יזכה ג"כ לישועה. ומצינו בזה בדברי חז"ל, במסכת מגילה דף ט"ו ע"ב עה"פ "ותעמד בחצר בית המלך הפנימית" א"ר לוי כיון שהגיעה לבית הצלמים נסתלקה הימנה שכינה, אמרה (תהילים כב-ב) "אלי אלי למה עזבתני", שמא אתה דן על שוגג כמזיד ועל אונס כרצון, או שמא על שקראתיו 'כלב', שנאמר (תהילים כב-כא) "הצילה מיד כלב יחידתי", חזרה וקראתו 'אריה' שנאמר (תהילים כב-כב) "הושיעני מפי אריה". ודברי הגמ' סתומים, וכי מאי נפק"מ אם קראו כלב או אריה, שבשילב כך תסתלק ממנה שכינה ותהא בסכנה. וביאר המהרש"א שם בח"א, שההבדל בין כלב לאריה הוא, שמכלב אפשר לינצל על ידי תחבולות, אבל מאריה אי אפשר להנצל בשום צורה כי אם על ידי נס, ולפיכך בתחילה שסברה אסתר שהמלחמה הוא מול המון, אמרה שא"כ יש בידה תחבולות איך לבטל הגזירה, והיינו שהיא בטחה בכוחה ולא רק בהקב"ה, אבל לאחר שהבינה שהגזירה היא מהמלך, א"כ אין לה שום עצה ותחבולה להנצל כי אם ע"י ישועת השי"ת, ולאחר שתולה אמונתו ובטחוננו רק בו ית' אז באה הישועה.

עוד מצינו במדרש איכה, אמר רבי לוי פל ערב תשעה באב היה משיה מוציא פרוז בקל המקהה ואומר צאו לחפר, והיו יוצאים וחופרין קברות וישנין בהן, לשחרית היה מוציא פרוז ואומר קומו ונהפרישו המותים מן החיים, והיו עומדים ומוציאין עצמן, חמשה עשר אלה ופרוטרוט חקרו שש מאות אלה, ובשנת הארבעים האחרון עשו כן ומצאו עצמן שלמים, אמרו דומה שטענינו בחשבון, וכן בעשור ובאחד עשר ובשנים עשר ושלושה עשר וארבע עשר, פינו דאתמילא סיחרא אמרו דומה שחק דוש ברוך הוא בטל אותה גזרה מעלינו וחקרו ונעשאוהו יום טוב. והקשה מרן המשגיח הגר"י לוינשטין זצ"ל, דלכאורייתא מדוע רק החמש עשרה אלה האחרונים וכו' שהגזירה תבטל מעליהן, וכי אחרים לא התפללו להינצל. ותירץ שההבדל

למעשה מאמרים על פסח

בינם לקודמים הוא, שכל שנה שהיו מתים חמישה עשר אלף מתוך עשרות אלפים ששכבו בקברם, כיון שהרוב היו קמים מקברם ממילא בכל פעם כששכבו לא היתה תפילתם שלימה לתלות עיניהם רק בחסדי השי"ת, כיון שהיתה בהם מחשבה אצל כל אחד בתוך ליבו שהוא לא יהיה בין הט"ו אלף שימותו אלא יהיה מן הנשארים, אולם החמשה עשר אלף האחרונים של דור המדבר, היה ברור להם שהם לא יקומו, ואין להם במה לתלות כי עם להישען על אביהם שבשמים, ולכך הם שפכו את ליבם באמת ותלו ביטחונם רק בהקב"ה לכן נתקבלה תפילתם ונתבטלה מהם הגזירה. וזה מה שאמר דוד המלך ע"ה "קרוב ה' לכל קוראיו" אך אינו נענה אלא "לכל אשר יקראוהו באמת", והיינו בלב שלם מבלי להישען על חכמתו או גבורתו או דבר אחר. והוסיף המשיח זצ"ל, שלכן ישיבת מיר שרדה במושך שנות מלחמת העולם השניה האיזומה למרות כל גלותה ומעברה ממקום למקום בסכנות גדולות ובתנאים קשים ביותר, ואילו כאשר הגיעו לארה"ב נחרבה הישיבה, כיון שכאשר היו בגלות תלו כל ביטחונם בהשי"ת והיה להם סיעתא דשמיא, ואילו כאשר הגיעו למקום מבטחים כבר בטחו גם בבני אדם, ולכן לא נענו, ונחרבה הישיבה.

אאמו"ר זצ"ל אמר בשם המשיח הגה"צ רבי אליהו דסלר זצ"ל לבאר מה שאומרים בהלל, פֶּלֶג גִּזְיִם סְבֻבֹנִי וגו', דוד המלך אומר, כל גויים סבבוני - "בשם ה' כי אמילם" כלומר אמנם אני בוסח בשם ה', אבל בליבי ישנה הרגשה שאני הוא שאנצח אותם, עדיין ה"אני" קיים, ואז ממשיך דוד ואומר "סְבֻבֹנִי גַם סְבֻבֹנִי" – המצב נעשה דחוק יותר, הם כבר מסתובבים סביבי ומצחצחים את חרבותיהם כדי להנקם בי, הנני מתחזק יותר ואומר "בְּשֵׁם ה' פִּי אֲמִילֵם" – בטחוני בה' מתחזקת יותר, אבל עדיין ישנה ההרגשה של ה"אני" "כי אמילם" אני יכרית אותם, והישועה לא מוגעת, כי הבטחון בה' עדיין אינה מושלמת, ממשיך דוד המלך ואומר "סְבֻבֹנִי כְּדַבְרֵי, דַּעְכוּ פְּאֵשׁ קוֹצִים" – הם כבר כל כך קרובים להשמדיני ואני כבר שומע את הזמזומים שלהם כמו הדבורים שמסתובבים מסביב ושומעים את הזמזום שלהם, וכך אני שומע את האש קוצים המתנפצים באש שמסביבי, הם כבר מסביבי ומפילים אותי כבר, דוד מתחזק עוד יותר בבטחונו בה' ואומר "בְּשֵׁם ה' פִּי אֲמִילֵם" – אין מה לדאוג הקב"ה יעזור לי, אבל עדיין היתה כאן איזו שהיא הרגשה של "כי אמילם" אני ינצח אותם, והישועה עדיין בוששת מלבא, כי עדיין אין הבטחון שלימה בה' לגמרי, אבל "דַּחַה דְּחִיתְנִי לְנֶפֶל" – שכבר ראיתי שהם מפילים אותי אני הולך ליפול מכאן, אז ה"אני" שלי התבטלה לגמרי, ותליתי כל בטחוני אך בך ית', אז "וה' עֲזָרְנִי", כשמגיע למצב שבוסח רק בהקב"ה אז באה הישועה והשי"ת עוזר ומושיע.

וזהו תפקידנו לחיות כמה יותר חזק באמונה, בהכרה שהכל מהקב"ה ואין שום דבר הנתון לטבע ומקרה בעולם. הגר"י אידלשטיין זצ"ל סיפר על הצדיק רבי יעקב רביקוב זצ"ל, המכונה 'הסנדלר' מת"א, שפ"א עבר תאונת דרכים, ולאחר מכן היה משפט של חברת הביטוח נגד הנהג בביהמ"ש בת"א, השופט הציג שאלות כמה לסנדלר ושאל, האם זה אתה שנפגעת בתאונה, כן, באיזה יום ובאיזה מקום היתה התאונה שנפגעת בה? האם זה נכון שזה היה ביום פלוני ובמקום פלוני? הוא אמר הכל נכון!. ושוב שאל השופט, מי הוא הפוגע

למעשה מאמרים על פסח

שעשה לך את התאונה הזו, האם זה שנמצא כאן לפניך הוא עשה לך את התאונה? לא! מי שעשה את התאונה זה הקב"ה, הוא עשה ולא האנשים שנמצאים כאן. השופט אומר לו, לא ענית לי לעניין, אני חוזר שוב על השאלה, האם האדם הזה עשה את התאונה? ענה שוב ואמר לא! לא הוא עשה, הקב"ה עשה. השופט שאל בשלישית, והסנדלר שוב אמר "מה עתה רוצה שאני אשקר? אני אומר את האמת שהקב"ה עשה את זה, אני אומר את מה שאני יודע, כך היה חי בעומק האמונה.

היצה"ר דרכו לעשות ספיקות בענין האמונה, וזהו שורש ענינו של עמלק שמלבד סכנת 'אשר קרך' יש בו עוד סכנה גדולה של 'ולא ירא אלהים', דהיינו להכניס ספיקות וחולשה בענין האמונה. וכבר אמרו כי עמלק עולה בגימטריא ספק, ועוד אמרו, אם נוציא ח"ו מתבת 'ישראל' אוחיות אלף שין שהם תיבת 'אש' דהיינו אש האמונה וההתלהבות תשארנה אותיות יר"ל שהם בגימטריא 'עמלק', וזהו מצות זכירת עמלק לבטל הספיקות, ולחיות באמונה שלימה וחזקה בהש"ת וביראת השם, ואז יזכה לראות בישועת השם ויחסה בצלו ית'. עכ"ל של הרב פלמן שליט"א.

תכלית יצי"מ ללמוד שמידות טובות הם רק לפי התורה

האם פרעה השתעבד בעמ"י מלחץ עמו או מעצמו

כתוב במדרש רבה (שמות א): "ויקם מלך חדש על מצרים, רבנן אמרי למה קראו מלך חדש, והלא פרעה עצמו היה? אלא שאמרו המצרים לפרעה: בא ונזדווג לאומה זו. אמר להם: שוטים אתם. עד עכשיו משלהם אנו אוכלים, ואיך נזדווג להם? אילולי יוסף לא היינו חיים. כיון שלא שמע להם, הורידהו מכסאו לשלושה חודשים, עד שאמר להם: כל מה שאתם רוצים, הריני עמכם, והושיבו אותו. לפיכך כתיב ויקם מלך חדש".

מדברי המדרש נראה לכאורה, שמתחילה סירב פרעה לגזור גזירות על ישראל מהנימוק של הכרת הטוב. רק אחרי שהופעלו עליו לחצים, הוא נעתר לדרשת העם והשתעבד בעל-כורחו בבני ישראל.

אולם דברים אלה אינם הולמים את הנאמר במדרש על המשך דברי הפסוק: "ויאמר אל עמו – הוא התחיל בזה תחילה, לפיכך לקה תחילה דכתיב (שמות ז) 'ובכה ובעמך ובכל עבדיך'". כאן משמע שהיזומה לענות את ישראל ולהצטרף להם יצאה מפרעה, ולא נראה שעשה זאת מחמת כפיית בני עמו.

והרב יעקב ישראל ב'פוס שליט"א בעל הילקוט לקח טוב ליישב (הו"ד באוסף גיליונות שמות התשפ) בזה בשם הגר"א קאהאן זצ"ל בספרו "נחלת אליעזר", שעלינו להבחין בין הכרת הטוב הטבועה

למעשה מאמרים על פסח

במידותיו של האדם מכח יראת אלקים שבו, לבין הנהגה רדודה של מה שנראה הכרת הטוב, כאשר הוא בא מכח שיקולים שאינם על טהרת המידות. פרעה כבר הוכיח את עצמו כמשולל מידת הכרת הטוב הנובעת מיראת אלקים. שהרי בבוא משה אליו לבקש בשם ה' את שחרור העם המושפל בעבודת פרוך ובכל עבודה בשדה, השיב: "מי ה' אשר אשמע בקולו... לא ידעתי את ה'", ועל זה אמרו חז"ל: "היום, אשר לא ידע את יוסף, למחר הוא עתיד לומר לא ידעתי את ה'". אחד היסודות המביאים להכרת ה', זה הכרת רוב טובותיו לאדם, לפיכך התנכרות להקב"ה, מורה על כפיות טובה.

מכאן עלינו להסיק שהתעוררות המצפון של הכרת הטוב אצל פרעה, לא נבעה מיראת ה' אלא מצד הנימוס המלכותי, או מכח שיקול הקשור למדיניות המלכותית המחייבת זאת. כאשר הכרת הטוב באה מצד גורמים חיצוניים אלו, היא אינה מחזיקה מעמד ואינה מסוגלת לעמוד אף לא בנסיון הקל. כפי שאכן קרה לו כאשר הורד מכסאו למשך שלושה חדשים בלבד, ומיד – "ויאמר אל עמו" וגו' הוא התחיל תחילה במלוא המרץ.

משל נאה שנאמר ע"י הסבא מקלם, ממחיש לנו את הדברים. נצייר לעצמנו, אמר ה"סבא", איש טוב לב אשר קיבל על עצמו להיטיב עם כל בני עירו, והתנדב לשמירה על חנויות העיר מפני גנבים, לילה אחד בשבוע. הרי זו מידה טובה. ואם יוסף ויקבל על עצמו להדיר שינה מעיניו למען שמירת העיר במשך שבוע שלם, חודש שלם ואפילו שנה שלימה, בודאי נראה בו כבעל מעלה גדול. ק"ו אם יעשה זאת במשך שנים רבות, לא יהיו מלים בפניו לשבח את מידת טובו. אם יודע ביום בהיר אחד, שהאיש מסר סודות לחבר גנבים, אשר עי"ז בזז את החנויות שבעיר, בודאי נתפלא על כך מאוד. אך אם מקביל יודע לנו שלא היתה כאן כלל התנדבות, וכל מה שעשה במשך כל השנים למען העיר עשה בעד בצע כסף, נוכל להבין שאם פעם אחת לא היה מרוצה מהמשכורת שניתנה לו, נבין שהוא בהחלט עלול למסור סודותיו לאינשי דלא מעלי ולגרום להפסדים גדולים.

זהו פרצופו האמיתי של אדם כפרעה אשר הכרת הטוב שלו מונעת ע"י מניעים חיצוניים, ולא מתוך יראת שמים ושליומות המידות. ולכן כאשר נהפכה הנגיעה לצד אחד, נהפך גם הוא והיה לאיש אחר.

לעומת זאת, מצאנו אצל המילדות העבריות שכל פעולותיהן היו מיוסדות על "ותיראן המילדות את האלקים" לפיכך לא חסכו כל מאמץ להיטיב עם הילדים ולא נרתעו כלל מהלחץ הגדול שהופעל עליהן ע"י צו המלך פרעה. הן לא התחשבו בשום גורם חיצוני, ונשארו עם טוהר מידותיהן, כי היתה בהן יראת שמים.

למעשה מאמרים על פסח

כולנו עלולים לשגות ולסמוך על כך שאפשר לפעול פעולות טובות, גם אם הן אינן מיוסדות על יראת שמים. יתכן שנחשוב כי מזג טוב ורצון לפעול למען הזולת, יעשה אותנו לטובים ומושלמים.

כך אפשר אולי לחשוב, עד אשר יגיעו "חשבונות" שונים ומשונים. ואז ימצא את עצמו מי שפועל בלי יראת שמים, במרחק רב מהנימוסים היפים וההנהגות הטובות. זה מה שנאמר "סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם" (קהלת יב). התוצאה הסופית מלמדת מהו "כל האדם". מי הוא "מענטש" (=אדם אנושי) אמיתי, זה שמקיים "את האלקים ירא". עכ"ד.

ודוגמא למכיר טובה אמיתית היה היוסף הצדיק שאמר להן למחיה שלחני ואמר שצריך להכיר להם טובה על מהש בזכותם הצליח להמיל עם רב

הוספה מילקוט יוסף לקח (חיים של תורה פרשת וירא) הג"ר אלחנן וסרמן זצ"ל ביקר בגרמניה, שנים אחדות לפני השואה. איש עדיין לא שיער אז, מה עתידים בני העם הגרמני לעולל ליהודי אירופה. המדינה היתה מפותחת מאוד מבחינה תרבותית וכלכלית, והיהודים חיו שם בתנאים טובים ויחסיהם עם הגרמנים היו מניחים את הדעת. במסגרת ביקורו שם, דרש ר' אלחנן בפני אברכים שלמדו בסמינר לרבנים.

בפתח דבריו הקשה: בפרשת 'וירא' אנו קוראים שבתשובה לשאלת אבימלך מדוע אמר אברהם על שרה שהיא אחותו, השיב לו אברהם: 'כי אמרתי רק אין יראת אלקים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי'. ויש להבין, מה פשר ההדגשה 'רק אין יראת אלקים במקום הזה'? לכאורה המלה 'רק' נראית מיותרת.

ביישוב שאלה זו אמר ר' אלחנן שאברהם רצה לומר בזה לאבימלך: הנה ראיתי דברים יפים רבים במדינתך. המדינה מסודרת יפה, מבוססת מבחינה כלכלית, התושבים מתורבתים ומנומסים, לכאורה הכל טוב ויפה. אולם רק דבר אחד חסר כאן, הבחנתי שיראת שמים אין במקום הזה, לכן הבנתי שאני ואשתי נמצאים בסכנה גדולה אם אש התאווה תבער בקרבו של אחד מאנשי מדינתך והוא יתעורר לחשוך לקחת את אשתי אין שום סיבה שתעצור אותו מלעשות זאת ואז הוא עלול להרוג אותי ולקחת את אשתי במצב כזה לא יעילו נימוסים ותרבויות רק דבר אחד יכול לעצור את האדם במצב כזה יראת שמים

בדבריו התכוון ר' אלחנן לרמוז על הסכנה העלולה לצמוח מגרמניה, אף על פי שנחשבה באותה עת למדינה מפותחת ומסודרת, כאמור לעיל. תלמידי הסמינר לרבנים הופתעו לשמוע דברים קשים כל כך, והתקשו להאמין שמדובר בארצם הנאורה. אולם משחלפו שנים מועטות, התאמתו הדברים להפליא. המדינה המתורבתת הזאת הוציאה מקרבה בני בליעל, חיות טרף נוראות, אשר הרגו ללא רחם ששה מליון

למעשה מאמרים על פסח

יהודים חפים מפשע. ר' אלחנן, בעיני הבדולח של גדול בתורה, ראה זאת. (הדברים מובאים מתוך ספר אור אלחנן ח"ב

למדנו כאן יסוד גדול: יראת שמים היא המפתח לשליטת האדם על יצריו האפלים ועל תאוותיו. רק על ידי יראת שמים אפשר להגיע לאיפוק ולריסון. ולהמנע מלעשות את כל אשר מתחשק לאדם לעשות. ר' אלחנן וסרמן זצ"ל עצמו מרחיב את הדיבור בענין זה, ודבריו הובאו בספר קובץ מאמרים שבו נקבצו מאמריו.

הוא פותח את דבריו שם בהגדרה חריפה מאד: יראת שמים אינה סתם תוספת מעלה באדם, אלא מי שיש בו יראת שמים הוא ראוי לתואר אדם, ומי שאין לו יראת שמים אינו אדם! נמחיש את דבריו על ידי דוגמא מעולם הצומח. לעצי פרי ולאילנות סרק ישנן תכונות רבות משותפות: הם נותנים צל, מייפים את הסביבה, אפשר לטפס עליהם ועוד. בכל זאת לעץ פרי יש מעלה שאין לאילן סרק הוא גם נותן פירות כל אחד מבין שהמעלה של נתינת פירות היא אינה עוד מעלה שיש לעץ זה, אלא היא כל מהותו אילו לא היו עצי הפרי נותנים פירות הם היו ממש אילני סרק. גם האדם יש לו תכונות ומעלות רבות אך מעלת יראת שמים עולה על כולם. עם יראת שמים הוא אדם ובלעדיה הוא אינו ראוי לתואר זה. עכ"ד עיין שם עוד

וכן רואים בפסוק 'ותיראן המילדות את האלוקים ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים' וצ"ב שלכאורה אין – זה שייך ליראת שמים. שהרי גם מי שאינו ירא שמים יכול שלא לשפוך דמים. וכל זמן שהצליחו המילדות להתעלם מגזרת פרעה הצליחו ועשו פרי, ולכאורה לזה אין צורך ביראת שמים מופלגת.

אלא יבואר בהקדים דברי רבנו עובדיה מברטנורא בתחילת פרקי אבות "משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע", מדוע פתחו דווקא את מסכת אבות בפתחה חשובה זו? לפי שמסכת זו אינה מיוסדת על פירוש מצווה ממצוות התורה כשאר המסכתות במשנה, אלא כולה מוסרים ומידות, וחכמי אומות העולם גם חיברו ספרים כמו שבדו מליבם בדרכי המוסר, כיצד יתנהג האדם עם חבריו – לפיכך התחיל התנא במסכת זו "משה קיבל תורה מסיני", לומר, שהמידות והמוסרים שבזו המסכתא, לא בדו אותם חכמי המשנה מליבם, אלא אף אלו נאמרו בסיני. כלומר, מכיון שמסכת אבות מדברת על עניינים הנוגעים לנורמה ההתנהגותית, הייתי חושב שמדובר בנושא שחוצה עמים ודתות, ואשר דרכי הנימוס מחייבים זאת. כן באו לומר לך, שאנו עושים זאת רק מפני שהקב"ה ציווה על כך, ואין זה מעלה ומוריד אם גם אחרים מקיימים חלק מנושאים אלו.

וכן יבואר לפי הפסוק "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" (כ"א - א') מה הראשונים מסיני, אף אלה מסיני. [רש"י]. מה רש"י בא לומר בזה, הרי כל המצוות מסיני, שהרי בירושלמי פאה [פ"ב - ה"ו] כתוב, "אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו, כבר נאמר למשה מסיני", ולמה ההדגשה דווקא אצל

למעשה מאמרים על פסח

המשפטים? אלא מסביר החידושי הרי"ם, לומר לך, שאפילו אותם משפטים המובנים לפי השכל וההיגיון של האדם, כוחם ותקפם הוא רק מפני שהקב"ה רוצה בהם ומסכים להם. לא ההיגיון האנושי קובע, אלא רצון ה' שנאמר בסיני. וגם כל הדברים וההנהגות הטובות שבין אדם לחבירו, אל תעשה אותם מפני שכך נהוג לעשות, או מפני שכך ראוי לנהוג, אלא מפני שכך ציוותה התורה.

למה גלו ישראל כי הוסיפו דברים שאינם עיקר

וכן כתב רבינו החיד"א בספרו נחל אשכול גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה (איכה א ג) פירש מהר"י די שיגוביא דהן בעון ישראל עושין כמה דברים לפני משורת הדין דברים שאינם חייבים, ובעיקרי הדת שמירת שבת, ות"ת וכיצא חסרים. וז"ש גלתה יהודה מעוני, ביטול מ"ע ועבירות. ומרוב עבודה דקדוקי ענפי מצות שאינם חייבים ודא תברת שנאיהון דמה שחייבים אינן עושים, ושומרים דברים יתרים וזהו ומרוב עבודה דעושים רוב עבודה ומקיימין מה שלא נתחייבו ומבואר שהיצר הרע הצליח שרוב עבודתם תהיה בדברים שאינם עיקר.

וכן מבואר ברע"ב בריש מסכת אבות שהטעם שהתחיל במשה קיבל תורה מסיני וז"ל 'משה קבל תורה מסיני. אומר אני, לפי שמסכת זו אינה מיסדת על פרוש מצוה ממצות התורה כשאר מסכתות שבמשנה, אלא כלה מוסרים ומדות, וחכמי אמות העולם גם כן חברו ספרים כמו שבדו מלבם בדרכי המוסר כיצד יתנהג האדם עם חברו, לפיכך התחיל התנא במסכת זו משה קבל תורה מסיני, לומר לך שהמדות והמוסרים שבזו המסכתא לא בדו אותם חכמי המשנה מלבם, אלא אף אלו נאמרו בסיני'

והרב יצחק הוטנר בספרו אגרות וכתבים (איגרת קלב) ביאר במשל עד כמה חשוב שהרב ישפיע על עדתו, ולא להיפך שהרב יהיה מושפע מעדתו. המשיג למה שבכל העיירות יהיה שעון העיר עומד במקום גבוה, באופן שאם היו רוצים להגיע אליו היו מוכרחים להשתמש בסולם. הפיקחים היו אומרים, שהעמדת שעון העיר במקום גבוה דוקא יש לה שני טעמים, אחד חיצוני ואחד פנימי: הטעם החיצוני הוא, בכדי שייראה גם ממרחק: אבל הטעם הפנימי הוא, שמאחרי שעיקר ענינו של שעון העיר הוא בכדי שהקהל יכוון את השעה על פיו, הרי אם היה השעון עומד במקום נמוך אז היה כל אחד ניגש אליו ומכוון את הזמן של שעון העיר בהתאם לשעונו הפרטי, וממילא היתה מתבטלת על ידי כך כל המטרה של שעון העיר. עכשיו שמעמידים את שעון העיר במקום גבוה, ואין בידו של היחיד לגשת אליו ולהתאימו לשעונו הפרטי הרי בהכרח שהוא מכוון את שעונו הפרטי על פיו של שעון העיר. בעוונותינו הרבים, נמצאים לדאבונו הרבה קהלות שאינם מבינים להעמיד את המרא דאתרא במקום גבוה, ומכיון שהוא עומד במקום נמוך הרי כל יחיד ניגש אליו ומתאימו לדעתו הפרטית, וכל ענין של מרא דאתרא מתבטל על ידי כך. שמחים אנו לראות, כי קהלתכם וכו' יודעת את הסוד להמציא מקום גבוה להעמיד עליו את המרא דאתרא שלכם. באופן שהגובה הזה שולל את האפשרות מכל יחיד להפעיל את דעתו של המרא דאתרא כפי הנראה אליו.

למעשה מאמרים על פסח

ואפשר שלכן אומרים לשנה הבאה בירושלים הבנויה שלאחר שתיקנו את הפסח ועשו העיקר לעיקרה והטפל לטפל לכן בזכות זה מבקשים שתבא הגאולה.
לבאר לפי"ז

כנגד ארבעה בנים דברה תורה לכאורה יקשה על מה ראתה התורה לדבר כנגד הבן הרשע, הוא אינו רוצה לשמוע את דבר התורה, ואף בעל ההגדה אינו מתייחס אליו, אלא אומר לאחרים "ואף אתה הקהה את שיניו" - "אילו היה שם לא היה נגאל". וכעין זה מקשים על דברי התנא במסכת אבות (פ"ה מ"ד) "ד' מדות בהולכי בית המדרש: הולך ואינו עושה, עושה ואינו הולך, הולך ועושה - חסיד, לא הולך ולא עושה - רשע". מהי שייכותו של הרשע שאינו הולך ואינו עושה לאלו ההולכים לבית המדרש, ואפילו שכר הליכה אין בידו. והענין הוא שניתן ללמוד מאותו רשע, כיצד נראה מי שאינו הולך לבית המדרש ואינו עושה מאומה, ניכר על הרשע שהוא מבזבז זמנו להבל ולריק, מתוך התבוננות בתוצאות ההנהגה של הרשע, מתעורר האדם להתרחק מדרכיו ולהיות מההולכים ועושים. כנגד זה דיברה תורה, ולימדה פרשת הפסח והאמונה גם לבן הרשע, בכדי שנתבונן כיצד מתנהג הרחוק מתורה והרשע במעשיו. בזה מתפרשת המשנה "איזהו חכם הלומד מכל אדם", שניתן ללמוד ולהפיק תועלת רוחנית מכל אדם, ואפי' מהרחוק ביותר, כשרואים כיצד הרשע מאבד בידיו את ה"צלם אלוקים" שבו, מתחזקים בתורה ומצוות ותיקון המידות. אמנם לזה צריך להיות "חכם", שיוכל ללמוד מהרשע ולקבל תועלת, אבל שאר בני אדם עלולים להמשך במעשיהם אחר הרשע ואסור להם להתקרב ולהתחבר אליהם, אפילו רבי יוסי בן קיסמא לא התרצה לעזוב מקומו ולעבור למקום כסף וזהב. (הגדת הגרי"ש)

ועם כל זה כל הנהגות מדות טובות שאינן ע"פ התורה, לא תשיבו מדות טובות כלל, וכמבואר בתוס' ר"י הזקן בקידושין (מ"ב) וז"ל שם, שהתלמוד מביא ליד מעשה וכו' בא לרמוז שהחכם מצד חכמתו יגיע אל המעשה השלם והטוב והוא קנין המדות טובות והממוצעות, ומי שהוא בעל תכונות טובות לבד לא יגיע אל החכמה מצד התכונות הטובות, וגם מעשיו שהוא עושה אינם על דרך נכונה ולא על דרך אמת כמו שאז"ל (אבות פ"ב מ"ה) אין בור ירא חטא ולא ע"ה חסיד, שאין לו מדע שידע המעשים שיהיו טובים מצד עצמם, ועל כן כתוב בתורה (דברים ה' א) ולמדתם ועשיתם. הוי לימוד החכמה קודם למעשה.

ויש להוסיף בזה מאמר שכתב הרב יהונתן וילנסקי שליט"א (הו"ד בגליון במה גליון 85)

למעשה מאמרים על פסח

"זכור את היום הזה אשר יצאת מארץ מצרים וגו' היום אתם יוצאים בחדש האביב". בכמה מקומות הדגישה התורה שחג הגאולה יהא נחוג בחדש האביב, "שמור את החדש האביב ועשית פסח" וגו' וכן "כי בחדש האביב הוציאך ד' ממצרים". ואמנם מקרא הראשון שפתחנו יתר על כולם שהרי עיקרו בא ללמדנו מצוות עשה של זכירה וסיפור יצי"מ ובו הדגיש הפסוק את היציאה בחדש האביב. וכבר עמד רש"י בביאור הכתוב וכי לא היינו יודעין באיזה חודש יצאו אלא כך אמר להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת בו לא חמה ולא צינה ולא גשמים וכן הוא אומר מוציא אסירים בכושרות בחדש שהוא כשר לצאת בו.

ובפשטו ענין זה תמוה ומפליא ביותר שהרי מעמד הגאולה היה הטבה מופלגת מאת הבורא יציאה מבית עבדים באותות ומופתים ביד הזקה וזרוע נטויה, ומה לנו לזכור ולהכיר בחסד מסוים של חודש האביב שעל פניו נראה כשולי לחלוטין בתוך מעמד הגאולה.

וביותר מהי המשמעות בחסד זה שכן עם היוצא משעבוד נורא של שנות תלאה ומרירות לאור גדול וכי יש איזה משמעות לניחוחו של האביב, וכי אדם הבורח מעבודת פרך משנה לו באיזה מזג אויר בורח הוא. וכדי לבאר ענין זה עלינו להעמיק בביאור מידת החסד, כי התפיסה השגרתית סוברת שרחמנות וגמילות חסד הינם ב' פנים של מידה אחת והרחמנות היא המניעה את לב האדם לעשות חסד עם זה שהתעוררו רחמיו עליו.

אמנם בדברי חז"ל רואים לא כן אלא שהן ב' מידות נפרדות שהרי אמרו חז"ל ג' סימנים יש באומה זו ביישנים רחמנים וגומלי חסדים, וכן מצינו מקרא מלא ב"ג מדותיו של הקב"ה שהוא רחום וחנון ורב חסד. ובהתבוננות מצינו בזה ב' כוחות נפש חלוקים וכדלהלן, הרחמנות היא מידה המתעוררת ע"י גירוי חיצוני שמפעיל את רגישותו הפנימית, אדם שנתקל במצב מצוקה המעורר את רגשותיו מתעוררת בו תכונת הטבה שנותנת לו עוז ותעצמות נפש לסלק את מצב המצוקה מזולתו, ואמנם במצב זה ישתדל האדם בכל כוחו ובלהט ועזות כדי לשנות את המצב, אך מאידך ללא שיבא לפניו מצב חסר ומצוקה שוב לא יתעוררו רחמיו, ואף יותר אדם שנתקל באופן תדיר למצבי מצוקה אצל זולתו הרי שהורגל למצב זה ושוב לא יתעוררו רחמיו. זכורני בביקורי פעם בבית חולים שומע אני מאחד החדרים קול אשה זקינה המייללת וגונחת וצועקת לעזרה, לאחר משך זמן שלא נענתה נגשתי לתחנת האחיות והערתי את תשומת ליבן לגניחותיה של אותה זקינה, הופתעתי לשמע התשובה זה בסדר אל תתרגש היא כל הזמן כך. באותו רגע הפנמתי את האמור כי אותן אחיות רחמניות הורגלו למצבה הקשה של אותה זקינה ולכך קריאותיה הנואשות לא עוררו את רגשותיהן לבא לעזרתה.

לעומתה מידת החסד חלוקה ביסודה שכן חסד אינו זקוק לגירוי חיצוני, חסד הינו תכונת נפש הפורצת ממעמקי הלב אל זולת ומבקשת להעניק את צרכיו. כי חסד היא אבן יסוד בבניינו של עולם חסד יבנה והעושה חסד עם הזולת הרי משלים את בנין העולם והליכה בדרכי הבורא, הן אמנם כי יתכן כי במידה זו לא נמצא את

למעשה מאמרים על פסח

הלהט והעזות כי מקורה בשכל ולא מתוך התעוררות רגשית. ונמצא א"כ כי מידת החסד היא מצרכי המיטיב עצמו ולא רק מילוי הצרכים של זה שהטיבו עמו שכן הוא שלים עצמו ההולך ומתדבק בדרכיו של הקב"ה שהוא רב חסד. ולכך גם אם ימצא אי מישוהו שאינו מרגיש בחסרונו ואינו במצב של מצוקה אלא שמח הוא בחלקו אמנם מידת הרחמים לא תתעורר כאן אך מידת החסד עדיין תפעל בגבורה למלאות ולהשלים צרכי הזולת.

זהו מה שמצינו באברהם שכדי להשלים רצונו העז להיטיב עם הבריות המציא לו הקב"ה מלאכים בדמות אנשים אשר ודאי מאכלים לא היו מצרכיהם ולהשביע רצונו של אברהם פתח להם הקב"ה פה ויאכלו. זהו עומק תתן חסד לאברהם.

ומעתה נחזור לדברי חז"ל שהרגישו את חסד הבורא המיוחד שהוציא את ישראל ממצרים בחדש האביב, כי על פניו מן הכתובים היה נראה שההשגחה העליונה היתה במידת הרחמים דכתיב ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי וגו' כי ידעתי את מכאוביו וארד להצילו וגו' הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ וגו' הרי שכפל ושילש הכתוב מה הניע כביכול את ההשגחה להוציאם ממצרים והוא הרחמים שנכמרו על עם ה' הנאנק תחת שעבוד נורא שבמצרים, וע"ז באו חז"ל ולמדונו דלא כן הוא אלא שמהלך הגאולה היה מכח מידת חסדו של הבורא יתברך אשר בא בשילוב של מידת הרחמים, ומידה זו באה לידי ביטוי במעמד היציאה ראו חסד שגמלכם בחדש שהוא כשר לצאת בו, שכן עמ"י היוצא משעבוד נורא לא חש בחסרונו של מזג אויר נעים, ורק הקב"ה רצה להעניק טובה שלימה לעם ישראל.

ומכאן למדנו שכל תהליך הגאולה וקרבת ד' לעם ישראל היה בנוי על מדת טובו וחסדו יתברך אשר בחר בעמו, ולכך הזכרת חסד מיוחד זה הינו חלק בלתי נפרד מן הזכירה והספור שביצי"מ להורות אהבת ד' לעמו לקיום אתה בחרתנו מכל העמים.

ובאמת מצינו בברכת ההודאה בשמ"ע הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך שילבו חכמינו בין מידת הרחמים לחסד, אלא שכאמור אמנם ב' מידות נפרדות המה אך אצל הקב"ה חובקות אחת אל רעותה מחד מידת הרחמים אשר מעוררת כביכול רגשי רחמים על הזולת הנצרך לעזרה והיא זו שנותנת כוחות רעננים ולהט להוציא עשוק מיד עושקו ומאידך מידת החסד אשר יסודה השלמת העולם הנבנה בחסד, וזה מה דאמרינן "הטוב" הוא שמו של הקב"ה שהוא שלימות כי לא כלו רחמיך ומידת הרחמים מונהגת במלא עוצמתה ומאידך והמרחם כי לא תמו חסדיך שגם מדת החסד להשלים לכל אחד גם אם אינו מרגיש את הצורך כך היא מידתו של הקב"ה רחמים וחסד משולבים זה בזה למען ברואיו. זהו עומק ענינו של חג הפסח לזכור ולספר על חסדי ד' ורחמי לעמו כי לא תמו.

עכ"ד הרב יהונתן וילנסקי שליט"א.

ולפי"ד יובן למה הסתיים והוציא ותם בחדש האביב כדי ללמדם שמידות טובות הם רק לפי התורה.

ויש להוסיף מש"כ בלמעשה פרשת וארא

למעשה מאמרים על פסח

מתי משה רבינו חשש שמא יטעו אצטגניני פרעה

לא די בהכרת הטוב לחיה אשר לא עשתה כל טובה וכל זכותה היא בזה שלא עשתה רע, אלא שיש עוד דרגה למעלה מזה, והיא - הכרת הטוב לדומם, וכך למדנו מדברי חז"ל על הפסוק "ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים. ויהיו דם" וכו', ובפירש"י, לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים לקה ע"י אהרן" (שמות ז, יט), וכן לקמן "ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה את מטך והך את עפר הארץ והיה לכינים" וכו', ובפירש"י: "לא היה העפר כדאי ללקות ע"י משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול, ולקה ע"י אהרן" (שמות ח, יב), מימי מצרים ועפרה דוממים המה ואעפ"כ מאחר ונעשה בהם שימוש והופקה מהם תועלת, שוב מחוייבים כלפיהם בהכרת הטוב. וצ"ב למה לא חשש שמא יאמר פרעה שהסיבה שמשלה את אהרן אלא אות היא שזה כישוף ומשום מה הוא לא יכול.

וכן קשה עה"פ "ויאמר אליו משה כצאתי את העיר אפרוס את כפי אל ה' הקולות יחדלו והברד לא יהיה עוד" (שמות ה כ) ופרש"י "כצאתי את העיר מן העיר אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים" ולמה לא חשש משה שמא יאמר פרעה שרק מחוץ לעיר הוא יכול להתפלל וכנראה יש לו סיבה מיוחדת כישוף חזק וכיו"ב. וכמו שביארו עד כמה גדול כח השקר של אצטגניני פרעה כמו שכתוב בילקוט יוסף לקח (עמ' עב) וז"ל

"ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא וגו'" (שמות י ד) "שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו, או לפניו או לאחריו... שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו: משה בדאי הוא" (רש"י)

בא וראה עד כמה גדול כח השקר, ואמר הגרש"ז ברוידא זצ"ל בספרו 'שם דרך', משה רבינו עבד ה', נאמן ביתו, אשר כל מוצא פיו מתקיים ולא נפל מכל מה שאמר לפרעה ולמצרים בענין המכות אפילו כחוט השערה! וכעת ברגע האחרון כאשר מביא את דבר ה' על מכת בכורות, מי הוא זה ואיזה הוא אשר יעלה על דעתו לא להאמין לדבריו!?

ומה גם שבאותו רגע ממש מתחילה מכת בכורות, מכל בית נשמעת צעקה אשר לא היתה כמוה. ולעת כזאת עומדים מנגד אצטגניני פרעה, ונדמה להם שהמכה לא התחילה בדיוק ברגע שמשא אמר שהיא תתחיל, במקום שיתלו את הקולר בעצמם ויבינו שהם המה הטועים בחישוב הזמן הנכון, שהקדימו או התאחרו ברגעים מועטים הללו, הם תולים את הטעות במשה רבינו איש האלקים, האיש אשר הוכח עד כה למעלה מכל ספק שכל דבריו אמת וצדק. ולא עוד, אלא שאינם מסתפקים בכך ומוסיפים חטא על פשע ועושים את משה לבדאי.

למעשה מאמרים על פסח

ממש פלאי פלאים, עד כמה גדול כוחו של השקר! אין הוא בוחל להשתמש באהבת האמת, כביכול כדי להשתמש בה לניגוח אמת לאמיתה! אמת זו, שעניינם המסוננורות טחו מלראותה, נטלוח אצטגניני פרעה כדי לסתור על ידיה את האמת הבלתי מעורערת שנשמעה מפי משה רבינו, אדון הנביאים. כן היא דרכם של היצר ושל השקר להפוך את החושך לאור ואת האור לחושך. מציאות עגומה זו נפרסת לדאבון לבנו לנגד עינינו פעמים רבות בצורה בוטה ובולטת מאד, גם בימינו.

נלמד מכאן מה גדול הוא כח ההטעיה, המסוגל לסמא את עיני בני האדם בעיוורון מוחלט, וכדברי הנביא (הושע יד): 'כי ישרים דרכי ה', וצדיקים ילכו בם, ופושעים ייכשלו בם', שכן בעיצומה של מכה שלא היתה כמותה בכל תולדות ימי עולם, עדיין היה גדול כח ההטעיה עד שהיה יכול להביא למחשבה שאם השעה אינה בדיוק חצות, הרי שמשה בדאי הוא. עכ"ל.

וכן קשה למה לא הרג ה' את פרעה עצמו הרי עליו יאמור איצטגניני פרעה כי מוכח שזה שקר שהיר הוא בכור ולא נהרג

ובספר פנים יפות (שמות יא ה) כתב שפרעה היה בכור רק מאביו כי הוא נולד מרווק שבא על אשת איש. מחמת זה לא החזיקו אותו המצרים בכבוד, ולא היה חשש שיאמרו שמשה רבינו בדאי מחמת זה שהוא לא מת במכה זו ועכ"פ זה לא מספיק לתרץ על איצטגניני פרעה כי הם מלכ דבר עשו תעמולה.

אלא כל מה שמשה רבינו חשש לטעות אצטגניני פרעה, זה רק כשאין הדבר מתנגש עם ההלכה, אבל כאשר הדבר מתנגש עם ההלכה משה רבינו שומע להלכה בלבד ואפי' במחיר של שמא יטעו איצטגניני פרעה, וירד כל האמונה ולפרעה לא ישחרר את בני ישראל ממצרים, כי מקיום ההלכה אין לחשוש שיצא שום הפסד.

ולכן פרעה שהיה ענין שיישאר חי ויתחזק באמונה לא חשש ה' להשאירו וכמו שמבארים (הביא דבריהם הרב גלינסקי בספרו והגדת) את מה שאומרים בעל הנסים של חנוכה "מסרת גבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים", זה מובן, זה נס ופלא. אבל איך יובן ההמשך: "וטמאים ביד טהורים, ורשעים ביד צדיקים, וזדים ביד עוסקי תורתך"? שהר אלו היו הכוחות שוים, שני הצדדים גבורים ושניהם רבים, מדוע לא ימסרו טמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים, מה הרבותא בזה?

ושמעתי מהגאון רבי יחיאל מיכל פיינשטיין זצ"ל, שהגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל, הי"ד, שאל שאלה זו בזמן המאבק הקשה נגד מרשיעי הברית שקמו על היהדות הנאמנה ולא בחלו בשום אמצעי, כולל הסתות והלשנות בזויות, עלילות והשמצות חסרות יסוד, ואף הסגרה לרשויות. ואמר: זהו שאנו מודים בהודאת "על הנסים" שהטהורים הצדיקים ועוסקי התורה גברו על הטמאים הרשעים והזדים. כי הלא אין להם מעצור במלחמתם, ואינם בוחלים באמצעים פסולים ומגונים לקדם מטרתם. ואילו אנו מוגבלים באמצעינו, כי אין המטרה מקדשת את האמצעים!

למעשה מאמרים על פסח

והוסיף רבי מיכל ואמר: זהו שנאמר שעשו היה איש שדה ויעקב יושב אהלים (בראשית כה, כז). ששינוי (זבחים פב ע"ב) שבשר קדשים שיצא חוץ למחצתו נפסל, מדכתיב "ובשר בשדה טרפה לא תאכלו" (שמות כב, ל). ופרש רש"י: "בשדה", בלא מחיצות משמע. ואם כן, זה ההבדל בין יעקב לעשו: עשו היה "איש שדה", בלא גבולות וסיגים, מחיצות והגבלות, ואילו יעקב היה "יושב אהלים", היינו מוקף מחיצות וסיגים!

מעשה ברב מבריסק

ואספר - בסערת מלחמת העולם הראשונה התערערו סדרי הקהילות. לאחר המלחמה, כשבקש הרב מבריסק וצ"ל להעמיד גדרי הדת על תילם כבראשונה, קרא לפרנסי הקהילה לאסיפה. על סדר היום, לאסור "שחיטת חוץ". אחד הקצבים שחט בכפר הסמוך בלי פיקוח על כשרות השחיטה ובדיקת פנים. בקשו לחסום את הפרצה, ולקבוע שאין לשחוט אלא בפיקוח הדוק של ועד הקהילה. הפרנסים עלו לביתו של הרב, והנה הגיע גם אותו קצב, בלא שנקרא, התיישב בין הקרואים. איך אפשר לדון בעניינו ולבקר את מעלליו, ולהחליט נגדו החלטות, בעוד הוא שומע וזועם, נוקם ונוטר. איש לא אמר דבר, מפני כבודו של הרב. והרב ישב ושתק. דקה ושתיים, עשר ועשרים, שעה ושעתיים, וקם. קמו כולם, והאספה התפזרה. בלא שנאמר מילה. החלו לצאת, כולל אותו קצב. הנשואים פנו אל הרב: "ילמדנו רבנו, מדוע לא הורהו, בעדינות, לצאת?" והרב הסביר: "עם ישראל נאנק בשעבוד מצרים, ומשה רבינו מצטווה לגאלם. היה עליו לחפזו, לרוץ. אך לא, אחיו מתנבא במצרים, וכשיבוא יאפיל עליו ויפגע. ובגלל זה, דוחים גאולת העם!?"

אכן כן, אין המטרה מקדשת את האמצעים! ואם אדם אחד יפגע, נמנע מפעולה! אף אנו התכנסנו לאספה חשובה, להעמיד גדרי הדת על תילה. אבל אם זה כרוך בהלבנת פניו של אדם, בביושו כשיתבקש לצאת, תתבטל האספה ואל יולבנו פניו של האדם!"

אצל עשו, המטרה מקדשת את האמצעים. המטרה העליונה בעיניו, היתה מצות כבוד אב. בבגדי מלכות שמשו (בראשית רבה סה, טז). כשנשלח להביא ציד לאביו, הלך במחשבה ש"אם לא ימצא ציד, יביא מן הגזל" (רש"י בראשית כז, ה), ולבסוף לא מצא, והביא בשר כלב (תרגום ירושלמי כז, לא ובש"ך)! וכך חנך גם את אליפז בנו, ששלחו להרוג את יעקב אבינו, והבין שמעשה נורא הוא, אבל "מה אעשה לצווי של אבא" (רש"י בראשית כט, יא)! "לא כאלה חלק יעקב" (ירמיה י, טז)! זאת הורנו הקדוש ברוך הוא כשלא ויתר למשה רבינו על התמהמהות של שעה במילת בנו, כששלח מלאך להמיתו. ואלמלא הזדרזה צפורה ומלה את בנה, היינו מאבדים את משה רבינו חלילה, וגאולת ישראל מזה תהא עליה. אבל אין המטרה מקדשת את האמצעים!

ונספר - מלכתחילה, בקש רבי ישראל סלאנטער להיות "צדיק נסתר", ואף הכין עצמו לכך. למד להתפלל במהירות עצומה תוך כוונת כל הכוונות, התמחה במלאכת הנגרות וסיגל את היכולת לשנן תלמודו ולעיין בו במהלך עבודתו. בגדר: "יגיע כפיך כי תאכל, אשריך וטוב לך" (תהלים קכח, ב), יגיע כפים ולא יגיע מח.

למעשה מאמרים על פסח

לבסוף החליט, שלא לשם כך נטעו בו כשרונותיו. החליט לזכות את עם ישראל בתנועת המוסר להשתפרות ולהתעלות. וכדי שאימצוה, מצא לנכון לגלות גאונותו העצומה - הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל מנאו ראש וראשון לגאוני דורו, לפני השרף מבריסק וה"בית הלוי" ושאר גדולי דור דעה! - והיה מסבב בקהילות ישראל ומשמיע שעורי תורה, פלפולים עמוקים שארכו כשש שעות ובהם בלל חצי ש"ס, שהדהימו שומעיהם ובגינם התקבלו דבריו.

פעם הופע בוילנא ודרש בפני גדולי תלמידי החכמים בעיר. הציע את הסוגיא ושטח סדרת תמיהות, הציב את יסודו ובקש ליישב על ידו את כל השאלות, ולפתע קם אחד הלומדים והקשה על היסוד המחודש מגמרא מפורשת.

חך רגע קט, ואמר: "הצדק אתכם, היסוד נסתר", וירד מן הבימה.

כתרוהו הלומדים וניסו כוחם בדחיית הסתירה, זה אומר בכה וזה אומר בכה. נענה רבי ישראל ואמר: "באותו הרגע שהזכיר אותה גמרא, עלו במוחי שתיים עשרה דחיות לקושיטו. ויודעני בברור, שכל אחת מהן היתה מתקבלת על דעת הלומדים. אבל אני ידעתי שהן דחיות סרק, והקושיא איתנה. אמרתי לעצמי: אבל הלא איך דורש כדי לחדש חידושים בעלמא. כל מטרתך לבצר את סמכותך התורנית שיהיו דבריך שמעיים לביסוס תנועת המוסר. ועכשיו, כשישמעו שלומד אלמוני סתר את שיערוך, ועוד גמרא מפורשת שנשכחה ממך, תזולזל בעיני הלומדים ויזלזלו בתנועת המוסר. לא למענך, אלא למען המטרה הנעלה, דחה את קושייתו בקש!"

ואז אמרתי לעצמי: ישראל, הלא אתה לומד מוסר! הודה על האמת, וירדתי מן הבימה!" כשישמע זאת הגאון רבי יעקב יוסף זצ"ל, מגדולי לומדי וילנא, הצטרף לחבורת תלמידי רבי ישראל מסלאנט! (והגדת) ונספר בבריסק התלקחה מלחמת בחירות לועד הקהילה. מצד אחד נצבה רשימת היראים, שמעמדיה זכו לגבויו של הרב, מרן הגרי"ז מבריסק זצ"ל. מהצד האחר, מסטרא האחרת, רשימת פורקי העול שבקשו לבטל השגחת הרב על השחיטה ולבטל את הפניית תקציבי הקהילה, בין השאר, לתמיכת בחינוך התורני ובתחזוקת מקוה הטהרה. המערכה התנהלה בעיקרה באמצעות מודעות רחוב, פשקוילים, שהודבקו בעיקר על קירות בתי הכנסת, מקום כינוסם של היהודים, וכל צד ניסה למשוך אהדתם של ההמונים, פשוטי העם, שבהצבעתם יקבע צביון הקהילה. שני הצדדים הדפיסו מודעותיהם בבית הדפוס היחיד בעיר. הלה היה המרויח היחיד מהתלהטות הרוחות, מהכרוזים וברווי הנגד. בגדר חובת ההשתדלות העביר המדפיס כל כרוז שהוזמן לצד שכנגד, שיכין תגובה הולמת ויגביר את גובה הלהבות. הבחירות היו אמורות להתקיים במוצאי שבת. ביום חמישי ישבו הנציגים החרדיים בבית הרב, לסיכום המערכה. ספרו על ההשמצות וההכפשות נגדם, על מערכת השקרים והעלילות שנרקמה ועל ההסתה הפרועה כאילו נציגי החרדים מתעלמים ממצוקות ההמונים העמלים ואינם דואגים לרווחתם ואת כל התקציב מפנים הם לעניני דת, בעוד שהרב דאג כל כך לכל יהודי והיה קשוב לכל מצוקה. כמה צדקה חולקה, כמה עזרה ומתן בסתר. ולהפך,

למעשה מאמרים על פסח

הלא הנציגים החלוניים ידועים בנהנתנותם, וידאגו רק לחוגם. הוחלט להדפיס מודעה מסכמת שתודבק בערב שבת בפתחי כל בתי הכנסת, תעלה על נס את פעילותם המסורה של העסקנים החרדיים ודאגתם לצבור הרחב ורוחתו, ותוקיע את ארחות חיייהם ונהנתנותם של המעמדים האחרים. נסחו את המודעה שעברה את בקרתו המדוקדקת של הרב, אבל בקש שלאחר שתודפס תובא בפניו לראות האין בה טעויות ושגיאות, כי זו המודעה הגורלית שתכריע את המערכה. בשעת לילה מאוחרת נמסרה המודעה לבית הדפוס. שעה לאחר מכן, נמסר העתק למפלגה היריבה. איזו סערה עוררה! דוקא משום שכל מילה בה אמת, דוקא משום שהרשימה כל כך בטיעוניה. החליטו שההגנה הטובה היא ההתקפה. הגיבו על סעיף אחר סעיף בלשון בוטה, בנאצות והשתלחויות. פגעו בנציגים אישית, ולא פסחו אף על הרב. פנו אל הרבדים האפלים ביותר שבנפש האדם, באשמורת הבוקר מסרו את מודעתם לבית הדפוס. והדפוס, באותם ימים, נסדר באותיות עופרת יצוקה. אות אחר אות שובצה במלקחיים. בעבודת כפיים איטית ומיגעת. ככל שהתארך הנוסח, התאחרה העבודה. ועכשיו, שהיה עליו לסדר ולהדפיס שתי מודעות מרובות מלל, ארך הדבר שעות ארוכות. הכלל, בשעות אחר הצהריים של ערב שבת נמסרו המודעות למזמינים, שמיהרו איתן אל הרב מבריסק. הציגו בפניו מודעה לדוגמה. "היכן כולן", שאל. מדוע צריך את כולן, כדי לאשר די במודעה אחת. אבל דברו היה לחוק. שטחו על השולחן את ערמת המודעות. גחן וקרא בתשומת לב, שורה אחר שורה. סיים, והביע שביעות רצונו: "זעייער גוט!" טוב מאד! פני העסקנים זרחו. גחן טוב, ואסף את ערמת המודעות. פנה עמה אל החדר הפנימי, ויצא אליהם בידיים ריקות. נדהמו. מה זאת? הסביר: "המודעות נפלאות, מתומצתות בבהירות, משכנעות בעליל. אבל השעה מאוחרת. וכשתשלחו נערים משולהבים להדביקן על כתלי הכנסת עלולים הם לגלוש מבלי משים מעבר לשקיעת החמה ולהכנס לספק חלול שבת. לכן החלטתי לגנון!" "אבל בלעדן, נפסיד את המערכה!" קוננו העסקנים. השיבם הרב: "הכתוב אומר: סוס מוכן ליום מלחמה, ולהי התשועה (משלי כא, לא). כלומר, התוצאה ממרום, אלא שעלינו מוטלת חובת ההשתדלות. ואם כרוכה היא בספק איסור, לא זו ההשתדלות אודותיה נצטוינו!" הציע אחד: "ניתן לגוי להדביק את המודעות. כדאי הוא בעל ה"עיסור" לסמוך עליו, להתיר אמירה לנכרי לצורך מצוה דרבים" (באורח חיים רעו ס"ק כה). אבל הרב מבריסק היה כצור חלמיש, והפרנסים יצאו מלפניו בידיים ריקות, תרתי משמע. בתחושה שהמערכה אבודה. שהרי למשכילים ולחילונים אין כאלו עכבות, והם יכבשו את הזירה. ואכן, חישם התאמת. כתלי בתי הכנסת השחירו ממודעות הענק של החילוניים, שהשיבו בשצף קצף להאשמות החרדים. אותן האשמות שלא פורסמו, כיון שהרב גנז את המודעות שהוכנו. המוני היהודים שעלו לקבל את השבת עצרו וקראו את המודעות המתלהמות, את הביטויים הפוגעים והגדופים הזולים ולא הבינו על מה יצא הקצף, מדוע לתקוף כך ולהשמיץ – בפראות, הניסוח הזול והירוד, ההשתלחות הפרועה חסרת הרסן, קוממה אילו היו המודעות מודבקות, היו קוראים אותן מערכה מול מערכה, ומבינים שאין זו אלא תגובה, גם אם חסרת טעם ורמה.

למעשה מאמרים על פסח

אבל עתה, נתפסה ההשתלחות התקפה מרושעת וזדונית, פוגעת ומקוממת, והיתה לשיחת היום. כמחאה נגדה, הצביעו המוני יהודי בריסק ברוב גורף בעד רשימת היראים המותקפת, שזכתה ברוב עצום.

"רואים אתם", אמר הרב מבריסק, "אין מרויחים מעברה, ולה' התשועה!"

הרב מבריסק על פי ה' נסע ועל פי ה' חנה, על פי ה' פעל ועל פי ה' נמנע וזכה! כמה מחייבים הדברים כל אדם ואדם! – מפעולה (והגדת)

וזה גם ההבדל בין יעקב לעשו אצל עשו המטרה מקדשת את האמצעי משא"כ אצל יעקב הוא חושש אולי ימושני אבי והייתי בעינו כמתעתע

וזה מה שעמ"י חשבו שיתקרבו למצרים והם יעריכו אותם ובדיוק ההפך קרה וכמו שכתבנו במקום אחר שעמ"י התקלקלו וכמו שמבואר בילקוט שמעוני (ד"ה ובני ישראל) 'ותמלא הארץ אותם שנתמלאו בתי טרטיאות ובתי קרקסאות מהם'

מהות החג הודאה והכרת הטוב

פרק א

חשיבותם של המידות הטובות

פגם במידות יותר חמור ממעשה עבירות

¹⁰ רבינו חיים ויטאל בספר שערי קדושה (ח"א, שער ב) קבע יסוד חשוב בעבודת האדם, כי פגם במידות חמור יותר ממועשי עבירות, וזאת משום שהמידות הינן יסוד לקיום המצוות, וכלשונו שם: "...המידות הטובות והרעות, והן כסא ויסוד ושורש אל הנפש העליונה השכלית אשר בה תלויין תרי"ג מצוות התורה... ולפיכך אין המידות מכלל התרי"ג מצוות, ואמנם הן הכנות עיקריות אל תרי"ג המצוות בקיומם או ביטולם..."

יש מידות שהתורה אינה צריכה לצוות עליהן

המידות נחוצות כל כך לקיום התורה, עד שיש מידות שהתורה אינה צריכה לצוות עליהן, כי אין בהן עבירה עצמית, אלא חומרתן היא בתוצאותיהן. הנה מצינו בזה"ק (א, כז; ועוד): "כל הכועס כאילו עובר ע"ז". חומרתו של הכעס היא לא מצד עצמו אלא שע"י הכעס הרי הוא מעמיד את עצמו במצב של כאילו עובר ע"ז (עיין שערי קדושה (ח"ב שער ד בענף כעס) שהביא דברי הזה"ק שתרגומם "אם אדם כועס, נעקרת ממנו נשמה עליונה קדושה ושוכנת במקומה סטרא אחרא וזה אדם 'שמורד בריבונו - עבודה זרה הוא נקרא").

¹⁰ המאמר נערך ברובו מהספר שפתי חיים מועדים (ח"ב עמודים ער – רצא) ובתוספת משיחות מוסר לר' חיים שמואלביץ וליל שמורים לר' שלמה ברעודה ומשולחן ר' אליהו ברוך ונכתב בסוף הקטע כשזה נלקח מהם. ומנחת ימים

למעשה מאמרים על פסח

למה לא הצטוינו בתורה על המידות הרעות

וכך כותב הר"ח ויטאל (חלק א שער ב): "ולפיכך ענין המידות הרעות קשים מן העבירות עצמן מאד מאד". הן אמנם לא כל תורת המידות ניתנה בצורה של מצוות ועבירות, אך אם נשים עינינו בתורה נמצא שהמידות הללו כלולות בה. ודוגמא לדבר, ספר בראשית נקרא גם "ספר הישר", וזאת על שום שכל מאורעותיו ומעשי האבות מלמדים על הדרך הישרה שבה צריך האדם לילך, דרך של שלימות עילאית, אשר רק התורה יכולה להתוותה.

[יתכן שמשום כך יפה שיחתן של עבדי אבות יותר מתורתן של בניי (רש"י בראשית כד מב) ומשום שמהם לומדים את המידות הטובות].

חשיבות הכרת הטוב בפרט

הוספת חיים למיטיב כדי שהמקבל יוכל להכיר טובה

ולא עוד אלא שהקב"ה מוסיף שנות חיים לאדם כדי שיוכל המקבל טובה להכיר טובה למי שהיטיבו, כפי שביאר האור החיים הקדוש את הפסוק (בראשית מז כח) ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה וגו' שהוסיפו ליעקב שבע עשרה שנים לחיות בכדי שיוסף יוכל לגמול חסד עם אביו על הכרת הטוב שגידלו במשך שבע עשרה שנה.

על הכרת הטוב צריך להוציא יותר מחומש מממנו

כתב הרמב"ם (פ"ד מחנוכה ה"ב) 'מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו. אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק'. וכן פסק השו"ע (תרע"א א), וכן פסק לגבי ארבע כסות (תעב יג).

וצ"ב שהרי אפי' במצוות דאו', ואפילו מצוה עוברת אין צריך לבזוז כל נכסיו כדי לקימן, א"כ למה עבור נר חנוכה שהוא מצוה מדרבנן אנו מצויים לשאול או למכור כסותו, וכי מצוה דרבנן יותר חמורה ממצוה דאורייתא.

אלא משום ששורש מצווה זו היא עבור הכרת הטוב ועל הכרת הטוב צריך למסור נפשו.

כל אדם נמדד לפי מידת ההכרת הטוב שבו

ועד כמה חשובה היא הכרת הטוב, כתב בספר "לב אליהו" (הו"ד בספר 'המברך יתברך עמ' לח): כללו של דבר, שכל אדם נמדד לפי מידת הכרת הטוב שבו, כמו שכתוב (משלי כז, כא) "מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו", כלומר כאשר הצורף רוצה לבדוק המבדק אמיתי לכסף זה הצירוף ולברר את הכסף אם הוא טהור, כמה מן הכסף האמיתי יש בו וכמה מן הסיגים, הוא נותנו ב'כור', ואת הזהב נותן ב'מצרף', - כי פעמים

למעשה מאמרים על פסח

שמבחוץ הוא נראה זהב ואינו אלא נחושת. כמבואר באורחות צדיקים (שער השקר) שיש זייפנים העושים דמות הנחושת כדמות הזהב, ואז אפילו הבקיאים אינם יכולים להבחין כי אם בקושי גדול.

כך המבדק האמיתי לדעת מה האדם – הוא ככל שהוא מכיר טובה יותר, הרי זה מוכיח יותר על טהרת מעלותיו. וכל הכפוי טובה, הרי הוא מרוחק ומאוס בעיני ה". דהינו שאם אינו מכיר טובה למרות שנראה מבחוץ לצדיק תדע שהוא רשע

יתכן שלפנינו שני בני אדם האחד מתפלל ועובד ה', והשני איננו כלל בגדר זה של עובד ה', אבל לעומת זאת, מוצאים אנו אצל הראשון את מידת הכרת הטוב לה' והערכה למה שהוא נותן לו חיים וכו'. ולעומת זאת מוצאים אנו אצל השני, שאיננו מכיר טובה לה' ומרגיש שחייבים לו על מה שהוא עובד את ה' – בכגון זה, אומר לנו רבינו יונה, כי אף על פי שבפועל, מצבו של הראשון הוא הרבה יותר גבוה משל השני, מכל מקום הראשון הוא הרבה יותר מזה מאשר השני מפני שאיש לפי מהללו'. ואם אינו מכיר טובה הוא רחוק מזה הרבה יותר מהשני,

לכן מצינו לגדולי ישראל שייצאו מגדרם להכיר טובה לכל מי שעשה עמם אף טובה מעוטה, כי הרגש של הכרת הטוב הוא המפתח לכל עניני עבודת ה', כמה שאדם מרבה בהכרת הטוב, כפי כן מכיר בטובת הבורא ובגודל החיוב בנתינת הודאת ושבח למקום.

פרק ב

עד היכן מגיע חיוב הכרת הטוב

"ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף" (א, ח)

"אשר לא ידע את יוסף" – עשה עצמו כאילו לא ידע ואינו מכירו. ובמדרש רבא מובא: אשר לא ידע את יוסף, וכי לא היה מכיר את יוסף? הרי יוסף היה המשנה למלך והציל את מצרים מחרפת רעב? אלא אמר רבי אבין: משל לאחד שרגם אוהבו של המלך. אמר המלך: התיוזו את ראשו, כי למחר יעשה כי בך. לכך כתב עליו המקרא, "אשר לא ידע את יוסף" כלומר, היום עשה עצמו "אשר לא ידע את יוסף" למחר – הוא (אותו פרעה) עתיד לומר (שמות ה, ב) "לא ידעת את ה'..."

ובמשנת רבי אליעזר (פרק ז) מסביר את דברי המדרש: מכאן למדו חז"ל אין לך קשה לפני הקב"ה יותר מכפיות טובה! לא נטרד אדם הראשון מנגן עדן אלא על כפיות טובה. אף אבותינו במדבר, לא כעס עליהם הקב"ה אלא על כפיות טובה. וכשהיו אבותינו בארץ לא היו חטאותיהן אלא על כפיות טובה.

מפני מה ענש הכתוב ביותר לכפויי טובה? מפני שהוא כעין כפירה בעיקר, בהקב"ה, אף הכופר בהקב"ה כופר טובה הוא. כי האדם הזה הוא כופה טובתו של חברו, ולמחר הוא כופה טובתו של קונו. וכן הוא אומר בפרעה" אשר לא ידע את יוסף", ולכאורה איך יכול שלא ליכור את עצותיו וחסדיו של יוסף כלפי עמו?

למעשה מאמרים על פסח

אלא שהיה יודע ולא השגיח עליו וכפר בטובתו- היה כפוי טובה, ולבסוף כפר בטובתו של הקב"ה שאמר "לא ידעתי את ה'". הא למדת שכפיות טובה הוקשה לכפירה בעיקר...!

ובספר "איש לרעהו" מובא בשם הגאון בעל ה"מכתב מאליהו" רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל מהו ההסבר, מדוע "הכופר בטובתו של חבירו לבסוף כופר בטובתו של הקב"ה?"

כי האדם נוהג בכל מעשיו כפי כוחות נפשו. אם כעסן הוא, יכעס בכל ענין שיביאהו לזה, ואם גאה הוא, יתגאה בכל מקום שהוא. אם טוב לב הוא, יתנהג בטובה עם הכל, וכן רע הלבב. על כן, כפוי הטובה, לא יהיה כן רק כלפי בני אדם, אלא כשם שיכפור בטובתו של חבירו, ככה יכפור בטובתו של הקב"ה, ולא יבדיל ביניהם. שהרי כפיות טובה היא בתכונת נפשו, אם כן גם לפני הקב"ה יתנהג כפי תכונה זו...

חשוב לציין, כי הגרועים שבכפויי הטובה, לא זו בלבד שאינם מכירים טובה, אלא עוד משיבים רעה תחת טובה, על ידי העמדת פנים כאילו נפגעו כביכול, מן הטובה שעשו להם. ובכך מוצאים היתר לעצמם להעזי פניהם, ולהרע למיטיבם אף יותר מאשר ירעו לאדם אחר...

על תופעה מוזרה זו עמד הגה"ק הסטייפלר זי"ע בספרו "חיי עולם" (פכ"ו בנד"מ עמ' קיג) ואף נתן טעם לכך, ואלו דבריו: "וככה תראה בכמה אנשים המדה הרעה והמנוולת לשלם רעה תחת טובה, היינו לעשות רעות למי שהטיב לו. ולאיש אשר לא היה לו עמו שום עסק לא ירעו ולא ישחיתו, אשר ייפלא מאד על התאוה המשונה הלזו להרע דווקא למי שהטיב עמו."

ואגב, מביא הסטייפלער בקשר לזה מה שמוסר בספר "חוט המשולש" (דף מה בהגהה): שהיה פעם אדם שהעזי פניו נגד הגה"ק בעל ה"חתם סופר" זי"ע והרע לו ביותר. אמר עליו ה"חתם סופר": "תמה אני, שאינו זוכר שעשיתי לו טובה מעולם, אשר עבור זה יהא מעונין להרע לי..."

ממשיך הסטייפלער ומסביר את פשר תאוותו של הכפוי טובה להרע למיטיבו: "אבל באמת שהאדם המושחת הזה, כאשר מקבל טובה, מרגיש כעין חיוב הכרת טובה, וברוב גאוותו ומדותיו הרעים אינו חושש כלל וכלל להכנע ולהכיר טובה, ושוב רואה הוא במיטיבו כאיש המדיר ממנו את מנוחתו, וכבעל חוב שלו שהוא מחוייב לשלם לו, ולכן מתעורר אצלו שנאה עליו ומתאוה להרע לו, וגם להיראות שהוא אינו נכנע ושאינו בו זיק רגש של חיוב הכרת הטוב..."

ועל כך מובא בספר "מעילו של שמואל" מעשה נורא! בהיות הצדיק הירושלמי רבי אריה לוי זצ"ל כבן 16 שנה נמנה על בחירי ישיבת סלוצק, שלט כמעט בכל סדר "נשים" בעל פה - גמרא רש"י ותוספות. משם פנה להלוסק, בה ניהל הגה"ק רבי ברוך בער מקמניץ בעל ה"ברכת שמואל" את ישיבתו. הוא קרב את הבחור החדש, שהיה בו שילוב של תורה ויראה, מדות טובות וענווה, וקבע עמו לימוד בחברותא במסכת עירובין ובשלחן ערוך "אבן העזר". היתה זו זכות שמעטים זכו לה, לעמוד על האבניים, עלסדנת היצירה של ה"ברכת שמואל..."

למעשה מאמרים על פסח

על כן, כמה הופתע ה"ברכת שמואל" כאשר כעבור שנה התייצב התלמיד בפניו, לקבל ברכת פרידה! כי ברצונו לנסוע לוולוז'ין אם הישיבות וללמוד שם תורה...

ה"ברכת שמואל" אף הביע את מורת רוחו ולא הסתיר את הקפדתו! לימים - סיפר רבי אריה: כי יודע הוא בבירור שקפידתו של רבו עשתה רושם, ותלה בה כמה וכמה מאורעות ומקרים. יתר על כן, ידע זאת בשעת מעשה, וחש בו במקום. אבל מה יכול היה לעשות, ופחד להישאר במקומו. כי בעל האכסניה בה התגורר, ראה את התמדתו וחשקו בלימוד התורה הק', ושמע על כשרונותיו, על כח זכרונו ועיונו המעמיק, ודחק בו להקדיש מעט מזמנו "להרחיב אופקים ללמוד שופות, חכמות ומדעים", והנער פחד פן יתפתה ויגזור על עצמו מיתה רוחנית, כי בכך אט אט הוא יגורש מגן העדן של התורה בטירתה. לפיכך מיהר לברוח ממקום הנסיון...

אם כן, נשאל רבי אריה לימים, מדוע לא סיפר זאת לרבו, מדוע לא התנצל בפניו, לא גילה את לבו, מדוע שתק, ומשך עליו את קפידתו? ענה רבי אריה תירוץ מדהים: איך יכול היה - הן אז היה מעביר את ההקפדה על בעל האכסניה, מעורר עליו את הקפדת רבו העושה רושם והוא הרי אכל מפתו, נהנה ממנו, ואיך יוכל להרע לו? מוטב היה לו לשתוק, ולמשוך את ההקפדה עליו ולשאת בתוצאותיו במשך שנים, ובלבד שלא יהיה כפוי טובה!...

עד היכן גודל הדקדוק בהכרת הטוב נראה מסיפור הבא שמובא בספר "שאל אביך ויגדך": ישב המשגיח הגה"צ רבי יחזקאל לוינשטיין ז"ע בחדרו ולמד, והנה פנה לאחד הבחורים שהיו במקום ובקשו לקרוא לבחור פלוני כדי שיביא לו את מעילו (שכנראה הונח בריחוק מקום). שכן קר לו מאד. תמה הבחור: וכי למה אלך ואקרא למישהו אחר, הלא גם אני יכול להביא למשגיח את מעילו? השיב המשגיח: "לאותו בחור חייב אני מכבר הכרת הטוב על טובה מסויימת שעשה לי, ועתה אודות לטובה הנוספת שיעשה לי, ישאר חרות בזכרוני שעלי להכיר לו טובה. אך אם אתה תעשה לי טובה זו, כבר אתחייב בזה בהכרת הטוב לעוד אדם ומי יערוב לי שאזכור לגמול לך כדבעי, אולי אישכח ולא אחזיר... (איש לרעהו).

גודל חיוב הכרת הטוב - עד מסירות נפש ואף במצב של פיקוח נפש

אחת הפרשיות שבתורה אשר בכוחה ללמוד על חשיבותן של המידות עד אשר בלעדיהן לא ניתן לקיים מצוות בשלימות הראויה, היא פרשת שליחת משה למצרים.

על הפסוק "וילך משה וישוב אל יתר חותנו" (שמות ד, יח) איתא בתנחומא (סי' ט"ז): "ובשעה שא"ל הקב"ה למשה ועתה לך ואשלחך אל פרעה א"ל משה רבון העולם, איני יכול מפני שקבלני יתרו ופתח לי את פתח ביתו ואני עמו כבן, ומי שהוא פותח פתחו לחברו נפשו הוא חייב לו..."

למעשה מאמרים על פסח

משה רבינו לא הולך לגאול את עם ישראל משום שחייב ליטול רשות מיתרו

משה רבינו נצטווה לשוב מצרימה, והוא עצמו גם יודע שבני ישראל במצור ובמצוק ובמצב של פיקוח נפש וכאומרו "אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים" (שם), ואעפ"כ במקום למהר מצרימה, הוא שב אל יתרו לבקש רשותו כי "נפשו הוא חייב לו".

אליהו הנביא מוסר נפש על בן הצרפית

במדרש מוכח שחיוב הכרת הטוב מגיע עד לכדי חובת מסירות נפש, "וכן את מוצא באליהו, בשעה שהלך אצל צרפית האלמנה מת בנה, התחיל מתחנן ואמר 'הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה, וישמע ה' בקול אליהו ותשב נפש הילד על קרבו ויחי'". גם במעשה זה של אליהו יש משום מסירות נפש עבור מי שפתח לו פתח, שהלא הטיח דברים כלפי מעלה ויכול היה להיענש בעוון חילול ה', ואעפ"כ לא נרתע, וברי היה לו שמעשה זה יגרום לקידוש ה', א"כ מוכן היה אף למסור את נפשו למען הדבר, ומסירות זו למה? כי "מי שהוא פותח פתחו לחברו, נפשו הוא חייב לו".

אלישע מסר נפש על מי שעשה לו טובה

וממשיך המדרש ואומר: "ולא עוד אלא כל הפותח פתח לחבירו חייב בכבודו יותר מאביו ומאמו, את מוצא כשאמר אליהו לאלישע 'שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך', א"ל אלישע 'ויהי נא פי שנים ברוחך אלי, והיה לו לאלישע לילך אצל אביו ואמו להחיותן כשהחיה בן אכסניא שלו... וכן אליהו היה לו להחיות אבותיו כשהחיה בנה של צרפית אלא שמסר את נפשו על אכסניא שלו, וכך אמר משה לפני הקב"ה רבון העולם קיבלני יתרו ונהג בי כבוד, אלך שלא ברשותו?!".

וצ"ב למה חייב בכבודו יותר מבכבוד אביו ואימו והלא גם הם גמלו לו חסדים.

אלא מבאר השפתי חיים (עמ' רעא) מה שאביו ואמו היטיבו עמו אין זה פתח שבעבורו מוסרים נפש, שהרי כך דרך העולם, אולם לבעל האכסניא הלא אין שום חיוב לנהוג כן, ואם אעפ"כ פתח את פתחו, אז - "נפשו הוא חייב לו".

קיום המצוות מתוך שלימות המידות

משה רבינו הכיר טובה למרות שהוא עצמו עשה להם ג"כ טובה

והנה יש להבין, מדוע החשיב משה כל כך את הפתח שפתח לו יתרו, והלא איתא במדרש "מי הוא שעשה חסד עם מי שחייב לו, יתרו עם משה, ויאמר להן קראן לו ויאכל לחם, ר' סימון אמר בשכרו האכילו דכתיב 'וגם דלה דלה לנו... לנו ולאבותינו... לנו ולרועים' (ויק"ר פל"ד, ח).

למעשה מאמרים על פסח

ולמרות שכוונתם היתה לעצמם

ועוד דרשו עה"פ "...למה זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם" (שמות ב, כ): "למה זה עזבתן את האיש, שמא יישא אחת מכם, ואין אכילת לחם האמור כאן אלא אישה" (שמו"ר פ"א, לב). כידוע היה יתרו מוחרם בעירו אחר שעזב את עבודת הע"ז, וראה יתרו בזה הזדמנות להשיא את בתו למשה. נמצא שיתרו עשה חסד עם משה מתוך חשבונות של טובת עצמו, ולא עוד אלא שמחויב היה לפתוח פתחו למשה, שהרי משה הציל את בנותיו ודלה להן מהבאר, וא"כ מדוע היה משה מחויב עד כדי מסירות נפשו עבור יתרו, ומדוע היה חשוב בעיניו כבוד יתרו יותר מלהזדרז לגאול את בני ישראל ממצרים?

לא לרמוס איזושהי מידה טובה כדי לקיים מצוה.

למדנו בזה כלל גדול, הן אמנם משה רבינו מצווה מאת ה' לשוב מצרימה. אך יש להשתדל ולעשות כל מאמץ שלא לרמוס איזושהי מידה טובה כדי לקיים מצוה. ולא כאותם האנשים שבעשותם דבר ל"שם מצוה" אינם מתחשבים באחרים ועלולים בשם "המצווה" כביכול. להחריב את כל העולם!! המידות הן יסוד לתורה ולמצוות. וצריך לחפש את הדרך לקיים את המצווה רק מתוך שלימות המידות, משה רבינו. שבעצמו מסר נפש להציל יהודי אחד מיד מצרי. והוא זה שראה בסבלותם שהרי הוא שהשתדל למענם אצל פרעה שיינתן להם יום מנוחה. ונענה לבקשתו ובעקבות זאת תיקן להם את יום השבת (שמו"ר פ"א, כח), והוא שרצה כל כך בגאולתם. ובכל זאת הוא עצמו העדיף את כבוד יתרו על פני הזדירוות בירידה מצרימה לגאולת כלל ישראל, משום שרצה לבקש רשות מן האיש שפתח לו פתח, ולא לפגום ח"ו ממידת הכרת הטוב תוך כדי קיום מצות ה'.

[וייש להרחיב עד כמה משה רבינו רצה בטובת עמ"י מלמעשה פרשת שמות]

אמת וצדק בכל מחיר

וישמע פרעה... ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מדין וישב על הבאר (ב טו)
בין תחילת פסוק זה המספר על בריחתו של משה מפני פרעה לבין סופו המתאר את בואו למדין, אומר הגר"ש שבדרון זצ"ל בספרו 'לב שלום', (הו"ד בילקוט יוסף לקח) מפרידות כששים שנה, לדעת הרמב"ן! עובדה יוצאת מן הכלל זו, בודאי ללמדנו באה. אכן יסוד גדול וחשוב טמון כאן בין מלות הפסוק.
מן הראוי להקדים ולומר, כי התורה כולה 'תורת משה' היא, כלומר, כל מה שיוזכר מפרשת שמות ואילך הוא דבר ה' אל משה רבינו. אמנם שונים הם פסוקים אחדים בפרק זה, שבהם התורה מתארת את מעשי משה רבינו עצמו, בטרם נגלה אליו ה'. בזה אומרת לנו התורה, ראו נא את קצות דרכיו, התבוננו כיצד היה נראה בצמיחתו ובגדילתו וכזה ראה וקדש!

למעשה מאמרים על פסח

התבוננות בפסוקים ספורים, אלה מאירה לנו שני דברים עיקריים: הראשון - טוב מידותיו ומעשי החסד בעזרה לאחיו, לבנות יתרו ולצאן. השני - עמידה נחרצת על דרך האמת והצדק, ללא מורא וללא כל חשבון! דבר המתגלה בהריגת המצרי, בגערה ברשע וכן בהצלת בנות יתרו מיד הרועים.

עתה, נסורה נא ונוכחה מזה גדולים היו מעשיו. הוא נאלץ לברוח ממצרים, מאימת חרב פרעה המאיימת על חייו, כל זאת בגלל שפעם אחת קינא את קנאת היהודי המוכה, בראותו שנעשה לו עוול. בפעם השניה, למחרת כאשר ניסה להציל נרדף מיד רודפו, מיד הלשינו עליו בעקבות זה הוא נתפס נידון למוות וברח בדרך נס. כאשר אנו מנסים לחשוב אלו מסקנות היינו מסיקים לעצמו אילו הינו במקומו, מסתבר שהינו לומדים לקח לקח ומחליטים שלהבא לא נכניס את ראשנו למריבות של אחרים גישה זו היתה מתחזקת בקרבנו אילו היינו סובלים סבל מתמשך כתוצאה מהתערבותנו במריבות בגין כך היינו מייסרים את עצמנו מדוע התערבנו על ריב לא לנו והחרטה היתה אוכלת את לבנו כך היא על כל פנים הרוח הנושבת כיום עצום עניך אל תתערב!!

על רקע דברים אלה מתנשא לפנינו משה רבינו במלוא יפיו והדרו. התורה מלמדת אותנו ומספרת לנו על סבלו של משה רבינו ממעשיו, סבל שנמשך כששים שנה שהן כמחצית שנות חייו, ואף על פי כן הוא לא התחרט. עשרות שנים הוא גלה גלות אחר גלות כדי שלא ייתפס. הוא שילם מחיר כבד על זעקת האמת וההתערבות למניעת עוול, אך לא התחרט לרגע קט! כל זאת מנין לנו?

את התשובה לשאלה זו מספקת לנו, המחצית השניה של הפסוק המספר לנו על בריחתו ועל ראשית נדודיו, הוא מגיע למדין אחרי ששים שנות נדודים, וחושב לקבוע שם את מושבו (ראה, רמב"ן) אך מיד בהגיעו לשם הוא רואה עוול הוא אינו מכיר שם איש, עדיין אינו יודע היכן יוכל ויחין יישן. גם טיבם של אנשי המקום אינו ידוע לו, אולי הם אנשי רשע שיש להישמר מפניהם, אבל הוא רואה לפניו עוול בנות באות להשקות את צאן אביהן, והרועים מגרשים אותן.

אנו היינו זועקים לעברו של משה: אל תחזור על שגיאותיך מן העבר! על התערבותך למניעת עוול כבר שילמת מחיר כבד! וכי ששים שנה לא לימדוך לקח, לא להתערב על ריב לא לך? תשובתו של משה לעצותינו הטובות: זיקם משה ווישיעו. מעשה זה מלמדנו למפרע מה היו הרהורי לבו של משה, באשר להתערבותו במריבות בעבר. במשך ששים שנה הוא היה שלם עם מעשיו, אמנם נדד ואמנם סבל במשך שנים ארוכות אבל מדרך האמת הוא לא זו אפילו כמלא נימה! אפשר לומר ששישים שנות שינון וחזרה בסוגית האמת, הולידו פעילות נוספת למען האמת.

זאת למדנו מקיפול מאורעות ששים שנה בתוך פסוק אחד. פסוק זה מהווה עטרה לראש משה מקבל התורה, ואישיותו מכריזה קבל עם ועדה: ראו נא בריה שבראתי בעולמי! לעולם לא התחרט ובמדין הוא נכנס שוב לסיכון, כי לאמת אין גבול ואין מחיר משה אמת ותורתו אמת. עכ"ד.

למעשה מאמרים על פסח

נוסיף בזה דברים ויגדל משה ויצא אל אחיו, וירא בסבלותם, וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו [ב', י"א] ופרש"י, 'וירא בסבלותם' - נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם, עכ"ל.

והנה בפשוטו היה אפשר לפרש דכיון שיצא משה רבנו אל אחיו, ראה ממילא סבלותם, אמנם ברש"י כאן מבואר דראיה זו לא היתה ראיה דממילא גרידא, אלא שהביט בכוונה בסבלותם, וזהו שפירש שינתן עיניו להיות מיצר עליהם.

ומבואר יותר מזה שלא שראה ולא יכל להתעלם אלא חיפש מעיקרא את הצדק והאמת.

וכידוע מה שאדם רוצה לראות הוא רואה

ונוסיף בזה דברים ומשה בן שמונים שנה ואהרן בן שלש ושמונים שנה בדברם אל פרעה (שמות ז ז) לכאורה עלינו להבין, מה מקום מצאה התורה לציין כאן את גילם של משה ואהרן? אומנם מדברי הפסוק משמע, שנקודת הציין אשר בהקשר אליה ביקשה התורה להזכיר את גיל המנהיגים הייתה הופעתם לפני פרעה מלך מצרים.

אולם עדיין צריך לבאר: מדוע מציינת זאת התורה דווקא כאן, בהקשר לאותה פגישה?

וביאר הרב 'מקדש הלוי' על פי דברי דוד המלך בתהילים (צ, ז): 'ימי שנותינו שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה'

דרך העולם היא, שככל שהאדם מזדקן יותר כך הוא מסיר עול מעל צווארו, פורש מתפקידים לוחצים, ומשתדל להעביר את ימי זקנתו בשלווה ונחת. ברור שאנשים זקנים אינם מעוניינים לקבל על עצמם תפקידים חדשים, בפרט כאשר מדובר בתפקידים הכרוכים בעול כבד ומשמעותי.

אך הנה לפנינו, שני קשישים, האחד בן שמונים שנה ואילו השני בן שמונים ושלוש, ושניהם מקבלים על עצמם בגילם המופלג - את עול הנהגת כל עם ישראל! ולא זו בלבד שהתפקיד שהם מקבלים על עצמם כרוך בעול כבד מנשוא, אלא שהוא אף רצוף סיכונים!

הלא ידוע, כי כאשר משה ואהרן הודיעו כי הגיע הזמן להיגאל, התקבצו ובאו איתם זקני ישראל. אולם כל אותם זקנים שיצאו איתם, בדרכם אל פרעה - נשטמו והלכו להם.

וזאת אנו רואים בדברי רש"י הקדוש המבאר את הפסוק: "ואחר באו משה ואהרן" (שמות ה, א). הם נשטמו אחד אחד מאחר והם פחדו מפני תגובתו של פרעה, המלך המצרי לדרישתו של משה רבינו כי ישלח את ישראל ממצרים.

אך הנה, מי הם שני הנציגים שנתרו והופיעו בפני פרעה בלא חת? משה ואהרן בני השמונים ומעלה. הנה כי כן נראים זקני תלמידי חכמים, זקני מנהיגי העדה!. ככל שהם מזדקנים יותר - כך הם מוסיפים לעשות חיל יותר ויותר בעבודת בוראם!

[ואף אנו, מן הראוי שנלמד מדרכיהם ונדבק בהנהגתם. ככל שמתבגר האדם, וקרוב היום בו עתיד הוא לעלות וליתן דין וחשבון על מעשיו לפני שופט כל הארץ מתחייב הוא שמאמציו ועבודתו הרוחנית יתגברו

למעשה מאמרים על פסח

בכפל כפליים, בהשתדלות אחרונה לחטוף עוד ועוד כל זמן שיכול עדיין לעשות זאת, בטרם יהיה מאוחר
[מדי!]

ונוסיף בזה "כי תשא את ראש בני ישראל" (ל' - י"ב) כותב האלשיך, כשאתה בא למנות ראש ומנהיג על
בני ישראל, "ונתנו איש", ונתנו איש כזה "כפר נפשו", שמוכן למסור נפשו עבור עם ישראל.
משה רבנו היה הראשון שהראה דוגמא אישית של מנהיגות אמיתית, כשאמר [ל"ב - ל"ב] "ועתה אם
תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת".

מסירות נפש כזאת מצאנו גם אצל מרדכי היהודי. [ברוב השנים שאינו מעוברות פורים חל בשבוע של
פרשת כי תשא]. מרדכי היהודי לא כרע ולא השתחוה להמן בשושן הבורה. מדוע היה צריך להפגין כך
במפגיע לעיני כל, היה מספיק שהיה יושב בביתו וממילא היה מונע מעצמו את הצורך לכרוע ולהשתחוות
אומר ר' שלמה לוינשטיין, מרדכי ידע שהמן שונא יהודים, וכל מטרתו היא להרוג אותם, לכן בכוונה תחילה
נמנע מרדכי לכרוע ולהשתחוות לו, וחשב, אולי כשהמן יראה שאני לא משתחוה, יתרגז, ואז הוא יהרוג אותי,
וכשיגיע למלך עם תכנית להרוג את היהודים, הדבר יראה מוזר בעיני המלך, האם מידי יום יהרגו יהודים
בממלכתו? וא"כ, מרדכי התכוון למסור את עצמו על כלל ישראל כדי להצילם, אלא שהמן הבין שמרדכי
טומן לו פח, הוא ביקש "להשמיד את כל היהודים עם מרדכי". המן הבין שרק אם ישאף להרוג את כולם יחד
ולא בשלבים, אז יש לו סיכוי להוציא לפועל את זממו. וכמו מרדכי, גם אסתר פעלה במסירות נפש ממש
למען עם ישראל, כשנכנסה למלך בלי שהוזמנה, ידעה שהיא מסתכנת בנפשה. ואמנם, מובא במדרש,
שכשבאי הארמון ראו את אסתר נכנסת למלך, החלו לחלק את הירושה שלה - "יחלקו בגדי ועל לבושי יפילו
גורל" [תהילים כ"ב - י"ט].

אלו דוגמאות של מנהיגים אמיתיים, שמוכנים למסור את נפשם על כלל ישראל].

הכרת הטוב לאדם המטיב - אע"פ שהטובה היא מה'

ואף שיתרו היה חייב לפתוח לו פתח, אעפ"כ אין זה מגרע כלל בחיוב הכרת הטוב של משה רבינו, שהרי
כבר למדנו בחובות הלבבות שהטובה אינה באה מיד האדם אלא מאת ה', ואעפ"כ יש חיוב הכרת הטוב לאדם
שעל ידו באה הטובה, כמו שכתב החוה"ל (שער הבטחון פ"ד סוף ח"ג): "ואם ישלים על יד אחד מהם יודה
הבורא ית' אשר השלים חפצו ויודה למי שנעשה על ידו על לבו הטוב לו, ושהבורא הביא תועלתו על ידו
ובידוע שאין הבורא מגלגל טובה אלא ע"י הצדיקים, מגלגלין זכות ע"י זכאי", כלומר. קודם כל על המקבל
להכיר ולהוקיר מעלת הנותן שהוא זכאי שעל ידו התגלגלה הזכות להיטיב עם המקבל [ואילו הוא זכאי אולי
לא התגלגלה הזכות לתת הטובה אף למקבל, ולכן חייב להכיר לו טובה], וא"כ חיוב הכרת הטוב הוא אפילו
במקרה שלא התכוון להיטיב, מפני שעכ"פ על ידו באה הטובה מפני שהוא זכאי, ושנית. כאשר הנותן מתכוון
להיטיב יש סיבה נוספת להכיר לו טובה "על לבו הטוב לו", ואפילו במקרה שחייב להיטיב (כאמור לעיל על
יתרו). אבל עכ"פ אפשרות הבחירה בידו ובחר בטוב למלא חיובו ולכן חייבים להכיר לו טובה.

למעשה מאמרים על פסח

ואולי מקור דברי החובת הלבבות הוא בדברי חז"ל אלו "הא מילתא דאמרי אינשי, חמרא למריה טיבותא לשקייה" (ב"ק צב:). ופירש"י "היין של מלך הוא והשותין אותו מחזיקין טובה לשר המשקה ולא למלך", הן אמנם מקור ההטבה הוא הקב"ה, אך לימדתנו כאן התורה שעכ"פ יש חיוב להודות גם לשליח. (עייין ביאור אגדות הגר"א [ב"ק צב:] על ענין זה, שכתב שמכאן שיש להחזיק טובה לחברו אע"פ שמוכרח המיטיב לעשות הטובה, וכלשונו שם "והענין להחזיק טובה אע"פ שמוכרח לו").

קיום המצוה בתנאי שלא לפגום בהכרת הטוב

הכלל היוצא הוא שאף במקום שאדם מצווה במפורש מהשי"ת. המצוה תקויים בשלימות רק אם לא תפגום במידות, קיום מצוה אינו יכול להצדיק פגיעה. וגם "לשם שמים" אסור להזיק ולפגום.

כאשר אדם עומד בפרשת דרכים. מחד מוטלת עליו מצוה. ומאידך יתכן שיסתכן אגב קיומה בפגמת המידות. עליו למצוא את הדרך לקיום המצוה מבלי לפגום במידה כלשהי, וכמשה. ששב אל יתרו לבקש רשותו ובלבד שלא לפגום במידת הכרת הטוב אגב קיום מצוה ה' לשוב מצרימה, וכדוגמא לדבר. שמואל שנצטווה מאת ה' "ולך אשלחך אל ישי בית הלחמי כי ראיתי בבניו לי מלך" (ש"א טז. א) ואע"פ שנצטווה חשש שמא קיום מצוה זו יפגום בחיוב של "ונשמרתם מאד לנפשותיכם" וכמאמר הגמ' (פסחים ח.) "והאר"ר אליעזר שלוחי מצוה אינם נוזקין? היכא דשיחא היקא שאני שנא' ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני". נמצא. שאף שנצטווה שמואל מ"מ לא רצה לקיים מצוה. שקיומה מותנה בפגימה בחלק אחר של עבודת ה'. ואכן הקב"ה הסכים על ידו והמציא לו דרך שבה יוכל לקיים המצוה מבלי לפגום ב"ונשמרתם" - "ויאמר ה' עגלת בקר תיקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי" (שם. ג).

מצינו עוד במשה רבינו שנרתע מקיום מצוה בשעה שחשש שיהיה בקיום מצוה זו משום פגם במידות, הקב"ה מצווהו ללכת אל פרעה. ואילו משה אומר "לא איש דברים אנוכי" (שמות ד, י). ופרש"י "וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה". מתוך חשש לפגימה במידותיו אם יפגע באהרן נרתע משה מלקבל על עצמו את השליחות אל פרעה.

חיוב הכרת הטוב גם למי שמצער אותך

הוספה משיחות מוסר (מאמר עב) וכן נראה ממה דאיתא בגמ' יבמות (סג א): "ר' חייא הוה קא מצערא ליה דביתהו, כי הוה משכח מידי, צייר ליה בסודריה ומייית ניהלה, אמר ליה רב, והא קא מצערא ליה למר, אמר לו, דיינו שמגדלות בנינו ומצילות אותנו מן החטא". ונראה שכשם שה"מגדלות את בנינו" מחייב הכרת הטוב, שהרי הדבר בא ע"י מסירות נפש ממש מצד האם שמגדלת את בניה בקושי ובצער, בה במידה אנו מתחייבים בהכרת הטוב בגלל ש"מצילות אותנו מן החטא", אע"פ שדבר זה אינו קשה לה כלל, וכשהיא מקשטת את עצמה לפני בעלה הדבר נוח גם לה ורוצה בכך יותר ממנו, ואע"פ"י כן חיוב הכרת הטוב הוא על

למעשה מאמרים על פסח

שניהם בשווה, כי סוף סוף הטובה, נצמחת לאדם גדולה בשניהם, ואין הכדל כמה השקיע בכך נותן הטובה, וכמו שנתבאר.

בנות יתרו חייבות להכיר טובה למצרי הרשע שהרגו משה ועי"ז הוצרך לברוח למדין ושם ראה אותן נתונות

בסכנה והצילן

ומצינו בבנות יתרו שאמרו לאביהן (שמות ב יט) איש מצרי הצילנו ואמרו חז"ל (שמו"ר פ"א לב): "דבר אחר איש מצרי, משל לאחד שנשכו הערוד והיה רץ ליתן רגליו במים, נתנן לנהר וראה תינוק אחד שהוא שוקע במים, ושלח ידו והצילו. אמר לו התינוק אילולי אתה כבר הייתי מת. אמר לו לא אני הצלתך אלא הערוד שנשכני וברחתי הימנו, הוא הצילך. כך אמרו בנות יתרו למשה, יישר כוחך שהצלתנו מיד הרועים, אמר להם משה אותו מצרי שהרגתי הוא הציל אתכם, ולכך אמרו לאביהן איש מצרי, כלומר מי גרם לזה שיבוא אצלנו, איש מצרי שהרג. דלה דלה, דליה אחת דלה, והשקה את כל הצאן שהיו שם ונתברכו המים על ידו, הדא הוא דכתיב: וישק את הצאן, צאננו לא נאמר אלא הצאן, שאף צאן הרועים השקה, ומה לנו, שאף לנו דלה, שהרועים השליכונו למים והוא הוציאנו. ויאמר אל בנתיו ואיו וגו', אמר להם סימן שאתן אומרות שדלה והשקה את כל הצאן, זה מבני בניו של יעקב שעמד על הבאר והבאר מתברכת בשבילו, למה זה עזבתן את האיש וגו', שמא ישא אחת מכם, ואין אכילת לחם האמור כאן אלא אשה, ודומה לו (בראשית טו, ו): כי אם הלחם אשר הוא אוכל. מיד רצתה ציפורה אחריו כצפור והביאה אותו, ולמה נקרא שמה ציפורה, שטרהה הבית כצפור.

עד היכן מגיע חיוב הכרת הטוב, התינוק צריך להכיר טובה לערוד שנשך את האדם, כי הוא גרם לו לרוץ לנהר וע"י כך הצילו, נמצא שהגורם להצלתו הוא הערוד, וכמו כן בנות יתרו חייבות להכיר טובה למצרי הרשע שהרגו משה ועי"ז הוצרך לברוח למדין ושם ראה אותן נתונות בסכנה והצילן, נמצא שהמצרי גרם להצלתן, כי הנהנה ומקבל טובה מחברו אע"פ שהלה לא התכווין ואפילו נסתבב הדבר בעקיפין, הרי זה חייב להכיר טובה על טובתו.

ועוד איתא במדרש על הפסוק בפרשת שמות ותאמרן איש מצרי הצילנו מיד הרועים וגו' משל לאחד שנשכו הערוד היה רץ ליתן רגליו במים נתנן לנהר וראה תינוק אחד שהוא שוקע במים ושלח ידו והצילו אמר לו התינוק אילולא אתה כבר הייתי מת אמר להתינוק לא אני הצלתך אלא הערוד שנשכני וברחתי הימנו הוא הצילך כך אמרו בנות יתרו למשה יישר כחך שהצלתנו מיד הרועים אמר להם משה אותו מצרי שהרגתי הוא הציל אתכם ולכך אמרו לאביהן איש מצרי הצילנו מיד הרועים מי גרם לזה שיבא אצלנו איש מצרי שהרג..

והקשה מרן הגרא"ז מלצר זצוקלה"ה דמה רואים במשל יותר מהנמשל, ומה בא המדרש לחדש לנו במשל.

למעשה מאמרים על פסח

אלא תירץ דהמדרש בא לחדש דבמדת הכרת הטוב צריך להודות אפי' לגורם שלישי ויותר כמו לגורם ראשון דהרי המצרי היה רק גורם שלישי דהכי השתלשלות הענינים היה שמושה הרג המצרי ואח"כ ראה את דתן ואבירם ניצים והוכיח אותם והם הלכו להלשין לפרעה על הריגת המצרי ורק אז משה קם וברח למדין נמצא דהמצרי שמושה הרג היה גורם שלישי לזה שמושה הציל את בנות יתרו וזה המדרש בא לחדש שצריך להכיר טובה כמו גורם ראשון וזה משה רבינו ע"ה לימד אותנו.

למרות שעוג לא נתכוין כלל להיטיב ולעשות חסד, אלא להיפך, להרע לאברהם ולגרום לו שימות, מ"מ כיון שבפועל היה בזה חסד לאברהם, היה לו לעוג "זכות אברהם"

וגדולה מזו מצינו בעוג מלך הבשן, שכשיצא הוא וכל עמו למלחמה על ישראל כתיב (במדבר נא לד): "ויאמר ד' אל משה אל תירא אות וכו'", ופירש רש"י: "שהיה משה ירא להילחם, שמא תעמוד לו זכותו של אברהם, שנאמר ויבוא הפליט וכו'", ובתוס' נדה (סא א ד"ה זה עוג): "דאמר במדרש, עוג אמר בלבו אלך ואומר לאברהם וילחם וימות ואשא שרה אשתו, אפילו הכי ירא שמושה שמא תעמוד לו זכות אברהם", הרי שאף באופן זה, שעושה המעשה לא נתכוין כלל להיטיב ולעשות חסד, אלא להיפך, להרע לאברהם ולגרום לו שימות, מ"מ כיון שבפועל היה בזה חסד לאברהם, היה לו לעוג "זכות אברהם", ועד כדי כך, שכל כלל ישראל היה נתון בסכנה שמא תעמוד לו זכות זו]

יציאת מצרים - קבלת עומ"ש מתוך הכרת הטוב

כאמור, משה רבינו בכואו לגאול את ישראל בציווי ה' נזהר שלא לפגום בהכרת הטוב לחותנו יתרו אע"פ שבגלל זה השתהה בשליחותו. וזאת מפני חשיבות המידות הטובות בכלל והכרת הטוב בפרט. שהן הבסיס לקיום המצוות.

יתירה מזו. מידת הכרת הטוב נחוצה והכרחית לתועלת ולמטרה של יצי"מ. וכדברי הרמב"ן עה"פ "אנוכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים" (שמות כ. ב). וז"ל שם: "וטעם מבית עבדים - שהיו עומדים במצרים בבית עבדים. שבויים לפרעה. ואמר להם זה שהם חייבין שיהיה השם הגדול והנכבד והנורא הזה להם לאלוקים שיעבדוהו כי הוא פדה אותם מעבדות מצרים" כך אמר המקום לישראל אנוכי ה' אלוקיך לא יהיה לך "אחר שאתם מקבלים עליכם ומודים שאני ה' ואני אלוקיכם מארץ מצרים קבלו כל מצוותי".

הרי שיסוד כל המצוות כולן - יציאת מצרים. ויסוד יצי"מ - הכרת הטוב להקב"ה שהוציאנו.

כך כתב בחובות הלבבות בהקדמה לשער עבודת האלוקים וז"ל: "...והוא קיבול עבודת האלוקים כפי אשר יחייבהו השכל למטיב על מי שהטיב לו... כי מן הידוע אצלינו כי כל מטיב אלינו אנו חייבין להודות לו כפי כוונתו להועיל לנו...". ובפ"ו משער עבודת האלוקים הוסיף וכתב: "כמו שהטיב לבני ישראל בהוציאם מארץ מצרים והביאם אל ארץ כנען וחייבים בזה עבודה יתירה על העבודה הראשונה". נמצא בחוה"ל כדברי הרמב"ן. כי תכלית יצי"מ להביא את האדם להכרת טובה. והכרת טובה זו תביאנו לקיום כל התורה כולה.

למעשה מאמרים על פסח

משנתבאר שיסוד יצי"מ הוא הכרת הטוב. יובן היטב מפני מה חשש משה כ"כ מפגימה בהכרת הטוב. דווקא בשעה שנצטוו לשוב ולגאול את ישראל. שהרי ידע משה שבשורש מהות יצי"מ מונח היסוד של הכרת הטוב. ואם הוא עצמו יהיה פגום בהכרת הטוב. שוב לא יוכל להשפיע על ישראל את תוכן יצי"מ. בשלימות יסוד הכרת הטוב. שהוא המבסס והמחזק את עבודת ה' וקיום מצוות לדורות.

מידת הזריזות יסוד בעבודת ה' - מטרת יציאת מצרים

מאותה סיבה מצאנו שחסרון במידת הזריזות. היה בכוחו לעכב את גאולת ישראל ממצרים. "ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרים ויקח משה את אשתו ואת בניו.... ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו" (שמות ד יט-כד). וברש"י: "ויבקש המיתו - למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש עונש מיתה. תניא א"ר יוסי ח"ו לא נתרשל... ומפני מה נענש מיתה לפי שנתעסק במלון תחילה". מאחר ונמצא במשה איזה פגם דק במידת הזריזות למצוה. שוב לא היה הוא ראוי לחיים. וביקש הקב"ה להמיתו. אף שעיי"ז תתבטל גאולתם של ישראל. שהרי גאולתם תלויה היתה דווקא במשה וכדברי חז"ל "אין אחר גואלם" (שמו"ר פ"ג. ג).

לאור דברינו. תובן התביעה על משה שפגום הוא במידת הזריזות. מאחר והתועלת של יצי"מ היא בזה שיצי"מ מהווה את הבסיס לעבודת ה' לדורות. ומאחר ועבודת ה' אפשרית רק ע"י זריזות. וכמאמר המוסילת ישרים "ומי שרוצה ליכות לעבודת הבורא יתברך צריך שיתגבר נגד טבעו עצמו ויתגבר ויזדרז שאם הוא מניח עצמו ביד כבודותו ודאי הוא שלא יצליח" (מס"י פ"ו). א"כ כאשר משה עצמו פגום במידה זו. שוב לא יוכל להשפיע על ישראל את תוכן מידת הזריזות. ובלא מידה זו אין תכלית ליצי"מ.

לכן דווקא באותה שעה שיצאו ממצרים. נצטוו ישראל על מידת הזריזות. וכדברי הכתוב "ושמרתם את המצוות... (שמות יב. ז). וברש"י שם: "... את המצוות. כדרך שאין מחמיצין את המצות. כך אין מחמיצין את המצוות. אלא אם באה לידך עשה אותה מיד". כל תכלית יצי"מ הוא היסוד בעבודת ה' ובקבלת עומ"ש. א"כ בעצם שעת היציאה נצטוו על מידת הזריזות. שלולי זאת ודאי הוא שלא יצליח.

הכרת הטוב נחוצה לקבלת השכר

נוסף לכך, מידת הכרת הטוב נחוצה לאדם גם עבור קבלת השכר בעוה"ב. כי כמו שבעולם הזה מכח הכרת הטוב אדם מרגיש עצמו מחויב להתאמץ בעבודת ה' ובקיום המצוות. כך בעולם הבא (שבו נשאר אדם עם כל תכונותיו). הכרת הטוב מרוממת את הרגשת קבלת השכר. ובמידה שירגיש האדם את טובת ה' אתו. באותה מידה יוסיף ה' על שכרו כדי להתעלות שוב בהכרת הטוב. הכלל הוא. שאותם ה"כלים" והמידות שנחוצים לעבודת ה' חשובים ומוסיפים לקבלת השכר. וכפי מעלת האדם במידות בעוה"ז. כמטבע של אותן מידות ישולם לו שכרו בעולם הבא.

למעשה מאמרים על פסח

בדומה לזה כתב המסילת ישרים (פ"ז) לענין מידת הזריזות: "ובמדרש (ויק"ר פר' יא פס' ט), אמרו הוא ינהגנו על-מות - בזריזות, כאלין עולמתא. כמה דאת אומר - בתוך עלמות תופפות, כי הזריזות היא מידת שלימות גדולה אשר טבעו של האדם מונעה ממנו עתה. ומי שמתגבר ותופש בה כל מה שיוכל - הנה לעתיד לבא יזכה לה באמת, אשר הבורא יתברך יתנה לו שכרו חלף מה שהשתדל אחריה בזמן עבודתו". כלומר, מי שהתאמץ לעבוד את ה' בזריזות בעוה"ז, יקבל בעולם הבא את מידת הזריזות השלימה ובה יקבל את שכרו על כל אשר עשה. נמצא שכל עליותיו והשגותיו בעולם השכר יהיו מתוך זריזות, וא"כ יתעלה הרבה יותר מאחר שהיה פחות זריז בעולם הזה.

נמצינו למדים, כי היסוד שקבע רבינו חיים ויטאל שהמידות הן יסוד המצוות, מתבטא בענין יציאת מצרים, שעל שליח ה' לחיות מצוין במידת הכרת הטוב שהיא התנאי ליציאת מצרים, ואם חסר לשליח ה' במידה זו, אף תתבטל יצי"מ. ומכאן בנין אב לכל המידות שהן הן יסוד המצוות, ואם אדם לקוי באחת המידות תפגם כל עבודת ה' שלו.

הכרת הטוב - תכלית יצי"מ

אחת המטרות העיקריות של יציאת מצרים היא חיזוק האמונה, וכמ"ש הרמב"ן (שמות יג, טז): "מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון, וכאשר ירצה האלוקים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשינוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל ביטול הדעות האלה," א"כ האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כולה".

והנה בד בבד עם חיזוק האמונה, נתחדשו באותה שעה לעם ישראל מצוות שנועדו להיות לזכרון ולשמש תזכורות תמידיות לאותו חיזוק אמונה שהיה ביציאת מצרים, וכגון: פסח מצה ומרור, מצות תפילין ומצות פדיון בכורות ופטר חמור..

הביאור הוא ע"פ דברי חז"ל (בכורות ה): "אמר ר"י חנינא שאלתי את ר"א בבית מותבא רבא, מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים, א"ל גזירת הכתוב היא, ועוד שסייעו ישראל בשעת יציאתם ממצרים, שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים," (וראו להדגיש בזה, דמתחילה ענה ר"א "גזה"כ היא", והוסיף ואמר "ועוד ...", דהיינו, ראשית, עלינו לדעת שהמצווה היא גזה"כ, ורק אח"כ אפשר לנסות להבין משהו מטעם המצוה).

הכרת הטוב אף לבעלי חיים ולדורותיהם

נמצא, שבטעם המצוה מונח היסוד של הכרת הטוב, משום הטובה שעשו החמורים עם ישראל בצאתם ממצרים, נעשה החמור לחפץ של מצוה עד עולם במצות פדיון פטר חמור, מצויו זה למדים אנו כמה וכמה פרטים בגדר מידת הכרת הטוב.

למעשה מאמרים על פסח

הכרת הטוב אין עניינה דווקא כלפי אדם שהתכוון לעשות טובה, אלא אף כלפי בהמה שאין לה מחשבה וכוונה, וה"ה כלפי אדם שעשה טובה שלא במתכוון גם אין עניינה דווקא כלפי מי שבא מרצונו ועשה טובה, אלא אף כלפי מי שהוכרח לעשות טובה ועשאה.

ובעיקר לימודה כאן התורה שלא רק כלפי עושה הטובה עצמו אלא כלפי כל בני מינו, ועוד, שאין שיעור זמן בהכרת הטוב, וזהו חיוב נצחי לדורי דורות לבאים אחריו - "וכל פטר חמור תפדה" וכו' (שמות יג, יג).

הכרת הטוב אף למי שלא קלקל

וכמו שמצינו בענין החמור, כן בכלב נאמר - "ואנשי קדש תהיון לי, ובשר בשדה טריפה לא תאכלו, לכלב תשליכון אותו" (שמות כב, ל), וכתב שם רש"י "מה ת"ל לכלב, למדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, שנא' ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו, ואמר הקב"ה, תנו לו שכרו".

על מה מקבל הכלב שכר, והרי לא סייע במאומה בעת יצי"מ? למדים כאן, שהכרת הטוב אינה דווקא למי שסייע בפועל, אלא אפילו לכלב זה שלא נבח על ישראל, שלא מנע מהם יציאה בנחת ובכבוד, ומשום שלא הפריע לקידוש ה' הגדול של יצי"מ, מגיע לו בשכרו לאכול טריפות של ישראל.

הכרת הטוב אף לדומם

יתירה מזו, לא די בהכרת הטוב לחיה אשר לא עשתה כל טובה וכל זכותה היא בזה שלא עשתה רע, אלא שיש עוד דרגה למעלה מזה, והיא - הכרת הטוב לדומם.

וכך למדנו מדברי חז"ל על הפסוק "ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים, ויהיו דם" וכו', ובפירש"י, לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקח על ידו לא בדם ולא בצפרדעים לקח ע"י אהרן" (שמות ז, יט).

וכן לקמן "ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה את מטך והך את עפר הארץ והיה לכינים" וכו', ובפירש"י: "לא היה העפר כדאי ללקות ע"י משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול, ולקח ע"י אהרן" (שמות ח, יב), מימי מצרים ועפרה דוממים המה ואעפ"כ מאחר ונעשה בהם שימוש והופקה מהם תועלת, שוב מחוייבים כלפיהם בהכרת הטוב,

[וראה במכתב מאלהו (ח"ג עמ' 100) שכתב שאף מה דאיתא (עירובין סד): ש"אין מעבירים על האוכלין", דהיינו שהמוצא אוכלין אינו רשאי לעבור ולהניחם בבזיון, אפי' אם אחר זרקם שם, גם זה משום הכרת הטוב לאוכל, ואף שדומם הוא ואינו מרגיש, אך עכ"פ המכיר טובה משריש בנפשו ובהרגשותיו את ענין הכרת הטוב, ולהיפך ח"ו, נפגמת הרגשת הכרת הטוב (שם, עמ' 101)].

הכרת הטוב פועלת על נפש המקבל סיפר הרב ראובן אלבו שליט"א (בספר משכני אחריק) בצעירותו, כשלמדתי בחיפה ביישיבת 'תפארת ישראל', זכינו לשמוע שיחות מפי ראש הישיבה רבי מאיר רובמן זצ"ל.

למעשה מאמרים על פסח

באחת משיחותיו חידד הרב את השאלה הנ"ל, ואז לימד אותנו עומק נוסף ביסוד הגדול של הכרת הטוב המובא בספרים הקדושים:

חיוב הכרת הטוב אינו דווקא להחזיק טובה לאותו אדם שהיטיב לנו. אמנם יש עניין להחזיר לו טובה, אבל רואים מדברי המדרש שסיבת הכרת הטוב אינה כדי שעושה הטובה לא ייפגע, שהרי החול אינו מבין שעושים לו טובה, וודאי שאינו יכול להבין שאדם נמנע מלהרע לו כמו שעשה משה רבנו.

אם כן מה העניין להכיר טובה לדומם - למים ולעפר? אמר הרב רובמן: נכון שהדומם אינו מושפע מהכרת הטוב שלנו, אך חובת הכרת הטוב היא עבור האדם בעצמו, שהוא לא ירגיש כפוי טובה! עניין הכרת הטוב אינו מבחינת תגמול למי שעשה לי טובה, אלא שאני בעצמי ארגיש שהדבר הזה עשה לי טובה; וכדי שתהיה לי ההרגשה שמישהו עשה לי טובה, אין זה מן הראוי שלא אחזיר לטובה או שאזיק לו. ואם הוא דומם שאינו מרגיש בכך? לא הוא הסיבה, אלא עליך להתרגל להכיר טובה לכל חפץ ולכל אדם, כדי שהנפש של האדם תהיה רגישה, שיהיה לה את הרגש הנפלא הזה של הכרת הטוב.

לכן הורה הקב"ה למשה רבנו שלא הוא יכה את החול, כי עליו להרגיש בתוך תוכו שעשו לו טובה. לומדים אנו מכך, כי עניין הכרת הטוב הוא מעלה בנפש האדם! הנפש של האדם צריכה להתעלות ולהכיר טובה לכל דבר שעל ידו נעשה לו טוב.

ויש לברר, מהו המקור למידה זו של הכרת הטוב? מגייע לאדם הרצון להכיר טובה למי שהיטיב עמו? וביאר ראש הישיבה הרב רובמן זצ"ל, כי מידת הכרת הטוב נובעת מהכרת שפלות עצמו. האדם העניו, המרגיש שאינו בר מעלה על פני מיטיבו, אינו חש שחברו חייב לו, ומתוך כך אינו מבין במה זכיתי לקבל את הטובה? הרי לא מגיע לי כלום! אם כן, אני חייב להיטיב עמו כנגד זה! והוא משתדל בכל הזדמנות להכיר טובה ולגמול טוב עם מי שעשה לו את הטובה. ככל שאדם עניו יותר הוא מרגיש יותר חובה להכיר טובה, אפילו על טובה קטנה שנעשתה עבורו. גם לאחר שנים רבות חש הוא שהוא חייב את נפשו ממש לעושה הטובה!

לעמת זאת, בעל גאוה מרגיש תמיד שעל כולם לתת לו ולכבד אותו. המחשבה שלו היא: 'מגיע לי!'. ואם קיבל ממישהו טובה, הוא אינו מבין מדוע עליו להכיר לו טובה על כך - 'מה הטובה שעשה לי? מי הוא בכלל שאני צריך להכיר לו טובה?'. מחשבות אלו נובעות מגאוה עצמית ומונעות ממנו להשיב טובה על טובה. דוגמה קיצונית ראינו אצל המן הרשע, הגאוותן המפורסם, שכל מחשבתו הייתה: 'מגיע לי!'. גם לאחר שאחשוורוש גידלו מעל כל השרים ונתן לו זכויות מיוחדות,

לא הרגיש חייב כלל אלא להיפך. כאשר דיבר עמו המלך על פרס מיוחד המגיע לאיש אשר המלך חפץ ביקרו, לא היה לו כל ספק כי מדובר בו עצמו - "למי יחפוץ המלך לעשות יקר יותר ממני?", הרי מגיע לי, מגיע לי יותר! אהבת עצמו והגדלת ערכו בעיניו הביאוהו לחשוב כאילו מגיע לו כל כבוד שנתנו לו, ומדוע עליו להכיר טובה על כך? כך עלול להיראות לבסוף מי שאינו עובד על עצמו וחושב תמיד שמגיע לו לקבל מבני

למעשה מאמרים על פסח

משפחתו, מחבריו ומעל הכל - מהקב"ה! אולם מי שמכיר בערכו ויודע שאף אחד אינו חייב לו, מתרגל להודות על כל מה שמקבל, גם מאדם פשוט, קל והומור מבורא העולם. עכ"ד הרב ראובן אלבו.

חיובה בנכרי

ויש להבין שהרי תביעה זו מופנית כלפי נכרים, וכי הם מצווים על כך, והרי דבר זה לא נכלל בשבע מצוות בני נח. אלא שבמידת הכרת הטוב כל בר דעת ואף נכרי מחויב בו, וכמובא בהקדמת רבינו ניסים גאון לש"ס "כל המצוות אשר תלויים בסכרא ובאובנתא דליבא הכל מתחייבין בהם, מהיום אשר ברא אלוקים אדם על הארץ עליו ועל זרעו אחריו לדורי דורים", (ובתורת אברהם) מאמר 'תורת השכל האנושי' (מאריך לבאר כי "העובר על דבר שהשכל מחייבו נענש עליו כעובר על דבר שנצטווה עליו... וכל דבר שקרוב יותר לשכל, יגדל חיובו ועונשו", ומבאר שמחמת כן מידת הכרת הטוב מחויבת אף לעכו"ם.

פרק ג

חומרה של כפיות טובה

גדר האדם להיות מכיר טובה

המידה האנושית של בן אדם להיות מכיר טובה למי שעשה עמו טובה, ולהיפך, הכופר בטובה אינו בגדר אדם. כמו שכתב הרמב"ן (בפ' האיזינו דברים לב, ו) 'עם נבל ולא חכם', ולפי דעתי, העושה טובת חנם יקרא נדיב, ומשלם רעה למי שהטיב עמו יקרא נבל, והוא שאמר (ישעיה לב ה) 'לא יקרא עוד לנבל נדיב', כי הוא הפכו. ולכך אמרו על נבל הכרמלי (ש"א כה כה) 'כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו', כי דוד עשה עמו טובה גדולה ושמר את כל אשר לו, והוא לא רצה לשלם לו גמול ויעט במלאכיו ויבהו. וזהו טעם הכתוב בחבריו של איוב (איוב מב ח) 'לבתי עשות עמכם נבלה', כי היו הם מלמדים זכות על מעשה השם הנכבד והנורא שהוא במשפט, ואם ירע להם תראה נבלה. ויתכן שיקרא כן בעבור שהוא נופל מבני אדם, כאשר יאמר 'כאלה נובלת עליה' (ישעיה א ל), כמו נופלת עליה ויקראו המתה "נבלה" שנפלה לארץ ומתה, כמו שאמר (שופטים יד ח) 'לראות את מפלת האריה'. לדעת הרמב"ן כפוי טובה נקרא נבל, לפי שהוא 'תת אדם', מתחת לדרגת אדם, כי מחוקי האנושיות להיות מכיר טובה, ומי שהוא כפוי טובה אינו בגדר אנושי.

מידת הכרת הטוב - יסוד בבנין האדם

משעמדנו עד היכן מגיעים גדרי הכרת הטוב, עלינו לדעת שהכרת הטוב אינה רק "מעלה" בעלמא שבה עדרה אין זה פגם בעצם מהות האדם, אלא זו מידה יסודית הנדרשת אף מן הגויים!

הכתוב אומר "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה', גם דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה' עד עולם. על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים ואשר שכר עליך את בלעם... לקלך... לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימך לעולם" (דברים כג, ד-ז). השווותה כאן התורה את עמון שלא הסבירו פנים

למעשה מאמרים על פסח

לישראל, למוזב ששכרו את בלעם לקלל את ישראל. ולכאורה, הלא קללת בלעם חמורה היא פי כמה מאיזשהו חוסר נימוס, ואיך יתכן להעניש את בני עמון בעונש שווה למוזב!

כותב הרמב"ן בפירושו לפסוק "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים": "והנראה אלי כי הכתוב הרחיק שני האחים האלה, שהיו גמולי חסד מאברהם שהציל אביהם ואמם מן החרב והשבי, ובזכותו שלחם ה' מתוך ההפיקה, והיו חייבין לעשות טובה לעם ישראל והם עשו עמהם רעה, האחד - שכר עליו בלעם בן בעור והם המואבים, האחד, לא קדם אותם בלחם ובמים כאשר קרבו למולו, כמ"ש אתה עובר היום את גבול מוזב את ער וקרבת מול בני עמון... והנה עמון הרשיע בזה יותר מכולם, כי בני עשיו והמואבים כאשר ידעו שהזהירו ישראל שלא יתגרו בהם, הוציאו לחם ומים חוץ לגבולם, ועמון לא אבו לעשות כן... ולכך הקדים הכתוב עמוני והקדים להזכיר פשעו, על דבר אשר לא קדמו אתכם" וכו'.

חסרון הכרת הטוב הינו חטא הגרוע אף מעוון שכירת בלעם לקלל את ישראל

אכן, מלמדנו הרמב"ן, חסרון הכרת הטוב הינו חטא הגרוע אף מעוון שכירת בלעם לקלל את ישראל, וכלשונו "הרשיע בזה יותר מכולם", כי הכרת הטוב אינה מעלה טובה או יתרון הכשר, אלא זו תכונה הכרחית שבהעדרה גדול הוא עווננו של האדם.

הכרת הטוב - באומות העולם

בפרשה זו אפשר להעמיק עוד ולראות כי חיוב זה מוטל אף על גויים, ואף על מי שהוא עצמו כלל לא חש בטובה שנעשתה עמו, וכענין עמון ומוזב שחיו דורות רבים לאחר מעשה ההטבה שעשה אברהם עם לוט אביהם.

ואם נוסיף ונתבונן, נמצא שאותם לחם ומים שהם מואשמים במניעתם מישראל, לא היו נחוצים לישראל כלל וכלל, שהרי כל שנות המדבר היו ישראל ניזונים מהמן ומבאר שהיתה מהלכת עמהם, וא"כ כמה חטאו? אלא מכאן שחיוב הכרת הטוב הוא אף כלפי מי שלא נזקק לאותה טובה. ישראל אמנם לא נזקקו לעמון, אך עמון היו מחוייבים כהכרת טובה לנהוג במנהג דרך ארץ, ולקדם את ישראל בלחם ומים. ומאחר ולא נהגו כן, הרי שיש בתכונת טבעם פגם עמוק ונצחי עד ש"גם דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה' עד עולם". ודברים אלו מפורשים במדרש: "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים, וכי צריכים היו להם ישראל? והלא כל אותן מי שנה שהיו ישראל במדבר היה המן יורד להם, והבאר עולה, והשליח מצוי להם, וענני כבוד מקיפין אותם, ועמוד ענן נוטע לפניהם? - אלא דרך ארץ הוא, הבא מן הדרך מקדימין להם במאכל ובמשתה. מה פרע להן הקב"ה מתוך כך, לא יבוא עמוני ומואבי, והרי דברים ק"ו ומה אם מי שלא עשו חסד עם מי שאינו צריך חסד ראה מה פרע להם שכרם, מי שאינו עושה חסד עם מי שצריך חסד עאכ"ו" (מד"ר פר' בהר פרשה לד פי"ח).

למעשה מאמרים על פסח

והנה מאידך, עד כמה חייבים בהכות הטוב אף למי שהרע לנו (דברים כג, ח): "לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו", ובפירש"י: "לא תתעב מצרי מכל וכל, אע"פ שזרקו זכורכם ליאור, מה טעם, שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק" אותם מצרים ששעבדו את ישראל בשעבוד קשה, שהאכסניא אצלם היתה כרוכה בעינוי טבל, מ"מ מאחר ושם היו ישראל שנים רבות מחוייבים ישראל כלפיהם בהכרת הטוב על האכסניא.

כפיות טובה - תהליך המביא לכפירה בקב"ה

את ההסבר מדוע הרחיקה התורה אנשים כפויי טובה מצאנו במשנת רבי אליעזר (פ"ז, ע"ז, לג): "מפני מה ענש הכתוב ביותר לכפויי טובה, מפני שהוא כענין כפירה בקב"ה. אף הכופר בקב"ה כופר טוב הוא, האדם הזה הוא כופה טובה של חברו, למחר הוא כופה טובתו של קונו".

חז"ל השתמשו פה במושג כפירה וכפיה גם יחד, מפני שכפיה וכפירה תלויות זו בזו. כיצד אדם מסוגל שלא להכיר טובה? ע"י שהוא מתעלם ממעשה הטובה שנעשה עמו ומקטין את ערכו, הריהו מכסה ומסתיר את המעשה, כאדם הכופה כלי ע"ג חפץ שהוא מבקש להסתירו. מעשה זה של כפיה יסודו במידת הכפירה. - כפוי הטובה כופר שבכלל נעשה עמו דבר. מי שיש בו מידה זו ודאי יבוא מתוך כך גם לכפור בהקב"ה. כל יסוד האמונה וחיוביה מושגתים על כך שהקב"ה הוא שמחיינו ומקיימנו, לכן מתוך הכרת טובה אנו חייבים לעבדו (כמבואר בחוה"ל ריש שער עבודת האלוקים). הכופר בטובתו של הקב"ה כופר בעצם בקב"ה, שהרי אינו מודה בכל ההטבה שהוא עושה עם בריותיו, ומתוך כך הוא ממילא כופר ככך שיש מטיב, דהיינו בקב"ה. [פעם התבטא מו"ר הגרא"א דסלר זצ"ל שעוד לא היה אף פעם אפיקורס אמיתי, כלומר אפיקורס כזה שכפירתו בעיקרי האמונה לא נבעה מתוך אי רצון להודות על רוב הטובות שמשפיע הקב"ה על הבריאה כולה או כתוצאה ממידות רעות אחרות (מכתב מאליהו ג עמ' 178 רע"ח"א עמ' 173).]

ואכן מפורש בחז"ל שיסוד אמונתו של ראשון המאמינים, אברהם אבינו, נעוץ היה בהכרת הטוב - "א"ר יצחק משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה אחת דולקת, אמר תאמר שהבירה הזו ללא מנהיג? הציץ עליו בעל הבירה ואמר אני בעל הבירה. כך לפי שהיה אברהם אבינו אומר תאמר שהעולם בלא מנהיג הציץ עליו הקב"ה ואמר אני הוא בעל העולם" (ילקוט"ש ריש לך לך). מתוך שראה אברהם אבינו את קיומו וחיותו של העולם, ממילא בא להכרת המטיב - לאמונה בבורא עולם.

כופה טובתו של קונו

עפ"י? מובן הלשון "למחר הוא כופה טובתו של קובו", לרמוז לכל הטובות שעושה הקב"ה עם ישראל, אשר כולן כלולות בתיאור הקב"ה כ"קונו" של האדם, וכדברי רש"י עה"פ (דברים לב, ו) "הלא הוא אביך קנך שקנאך, שקננך בקן הסלעים ובארץ חזקה, שתקנך בכל מיני תקנה". כלומר שעשאך ובכך אתה קניינו, והלא מצינו בחז"ל שאף "אומן קונה בשבח כל", (קידושין מח:), שע"י שמשפר אח הכל, יש לו בעלזהו על החפץ.

למעשה מאמרים על פסח

הסיבה לחוסר הכרת הטוב בין אדם לחבירו ובין אדם לקונו היא, שהכרת טובה לאדם ולקב"ה שורש אחד לה, ומידה אחת היא בכוחות הנפש, ואם נפגמת המידה של הכרת הטוב לחבירו, לא יכיר גם את חסדיו של הקב"ה, ולכן "למחר הוא כופה טובתו של קונו" (עיי' מכתב מאליהו ח"ג עמ' 101).

פרעה כפר בטובת יוסף ולבסוף כפר בקב"ה

ממשיך במשנת ר"א ואומר: "וכן הוא אומר בפרעה (שמות א, ח) אשר לא ידע את יוסף, והלא עד היום הזה מצרים יודעין חסדו של יוסף, אלא שהיה יודע ולא השגיח עליו וכפה טובתו, ולבסוף כפה טובתו של הקב"ה שאמר (שמות ה, ב) לא ידעתי את ה', הא למדת שכפיית הטובה הוקשה לכפירה בעיקר", כי כאמור מידת הכרת הטוב אחת היא בין אדם לחבירו ובין אדם לקונו, לכן כאשר פרעה כפר בטובת יוסף, הוא הגיע בסופו של דבר ל"לא ידעתי את ה'".

פרעה נדרש להכיר טובה למורת שאיבד את מלכותו

לעומת זה פרעה לא עמד בצדקו וכשהורידוהו מגדולתו תוך ג' חודשים למד 'לקח', ולא כמו משה רבינו שהחזיק מעמד שישים שנה (720 חודשים) וכמו מבואר בדברי הרב מאיר חדש זצ"ל בספרו אור מאיר (א עמוד קפ) ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף. ומפרשים חז"ל בילקוט שמעוני (שמות רמז קס"ב) 'ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף (שמות א ח) אמר רבי אבא בר כהנא וכי מלך חדש היה, אלא שחידש עליהם גזירות של פורענות. ד"א הוא היה פרעה הראשון אלא שאמרו לו (-המצרים) בא ונזדווג לאומה זו (-בא ונשעבד אותם) אמר להם עד עכשיו היינו משלהן ואנו מזדווגין להן אילולי יוסף לא היה לאותן אנשים ידים ואתם מזדווגין להם? (-פרעה מוכיח את עמו ומנסה למנוע אותם מלגעת ולשעבד את ישראל, שהרי כל הטוב והשפע שהושפעו על ארץ מצרים באו בזכות יוסף שניהל את מצרים באופן מושלם, הציל את כל האנשים שבה מחרפת רעב, ורומם אותה לעושר ושגשוג. ולכן כהכרת תודה וטובה ליוסף דורש פרעה מהעם המצרי להימנע מלגעת בבני משפחתו ובצאצאיהם). מיד הורידוהו מכסאו ג' חדשים, כיון שראה כן אמר להם כל מה שאתם אומרים אני שומע לכם לפיכך ויקם מלך חדש'.

פרעה מלך מצרים זוכר את יוסף ומוכיר לו טובה ועל כן מנסה למנוע מעמו לשעבד את ישראל, אולם המצרים התנגדו ואף נקטו בצעד קיצוני ויוצא דופן והורידו את פרעה מכסא מלכותו שלשה חדשים והכל כדי לאליץ אותו להסכים לדעתם ולשעבד את ישראל.

לכאורה יש לשאול: לפי מה שמבואר בתורה ובדברי חז"ל שפרעה חשש מאוד מהריבוי העצום שיש לבני ישראל, פן תקרה מלחמה ויצטרפו עם שונאי מצרים להלחם בהם. אם אלו היו חששותיו ופחדיו של פרעה, מה תביעה יש עליו מצד הכרת הטוב, שהיה צריך להכיר טובה ליוסף שהציל את מצרים מהרעב וכו', וכי משום הכרת הטוב צריך פרעה לוותר על כל המדינה שלו והם יאלצו לברוח?! עד כדי כך צריך להיות מחוייב להם, למסור את המדינה לבני ישראל רק בגלל שיוסף הציל אותם בשנות הרעב!?

למעשה מאמרים על פסח

את השאלה הזו שאל הגרא"ל שטיינמן בהזדמנויות שונות (והובא בספרו איילת השחר עה"ת) והוסיף לבאר ולתרוץ בטוב טעם: באמת כך טבעו של אדם: בכל מה שרואה אצל זולתו יכול לפרשנו לכאן או לכאן, לטוב או למוטב, כיד הדמיון הטובה עליו, הכל תלוי בגישה הראשונית כיצד מביט הוא על הענין. והנה פרעה, הרי באותה מידה שהתלונן וחשש מפני ישראל, יכל לראות גם אחרת: הנה יש כאן יהודים שמתנהגים כראוי וכהוגן, למה לחשוד בם שיצטרפו למלחמה נגדו?! הרי עד עתה הם רק הטיבו עם מצרים ולמה להעליל עליהם שהם חורשי רע?! אלא הכלל הוא שכאשר לאדם אין הכרת הטוב, אזי גם כשרואה מולו אנשים טובים ושקטים, מעלה דמיונות וחשדות שוא ובצירוף מדותיו הרעות (הפוסל במומו) מעליל עליהם. אבל אם היה מכיר בטובה, לא היה מגיע לידי כך שיעבדים בפרך... ומכאן גודל התביעה עליו!

כתב הבאר יוסף עמ' קפא לבאר איך באמת יכל לכפור בטובה

וז"ל החוקים הקיימים מה שקבע יוסף היינו מה שקנה את כל אדמת מצרים לפרעה ואת כל העם קנה אותם לעבדים ובא עכשיו המלך להוכיח לעמו שכל מה שעשה יוסף היה הכל בכוונה להיטיב לו ולאחוז ולכלל משפחתו ולהרע לכל התושבים והאזרחים האמתיים של מצרים במה שהכריחם בעת הרעב למכור את כל אשר להם הן את בהמתם והן את אדמתם וגם את עצמם לעבדים ונמצא כעת שכולם הם עבדים וממשלת מצרים היא ממשלה על עבדים והיחידים שהם בני חורין ויש להם נחלה ואחווה הם רק בני ישראל ממשפחת יוסף שבאו רק לגור בארץ ולמעשה נאחזו בה כמוש"כ כראשית מ"ז וישב ישראל בארץ מצרים וגר ויאחזו בה וגר והיינו שקנו שמה אחווה ונחלה ואך המה הם כעת האזרחים העומדים ברשות עצמם והעם המצרי האמיתי הוא עם של עבדים ובילקוט שמעוני פרשה זו רמז קס"ו מביא המעשה ממש שבהיותו ילד הסיר את העטרה מעל ראש פרעה ושיימה על ראשו ונבהל המלך וכל שרי המלוכה ויעץ בלעם הקוסם להרוג את משה ובתוך הטענה על משה אמר ויהי בהרעב אלקים את הארץ וישלח יוסף ויבא את אביו ואת אחיו מצרימה ויכלכלם בלא מחיר והון ואותנו קנה לעבדים וכו' ומעין טענה זו בא עכשיו המלך להוכיח לעמו שכל כוונת יוסף בחקוק החוקים הללו היו רק לטובתו ולטובת אחיו שהביאו למצב כזה שהמצרים הם עבדים ורק העברים הם הבני חורין וכדי שיוכל להוציא את זדון לבו שייסכים העם לרדות בישראל בפרך החניף לעמו וקם המלך החדש ובטל גזירות יוסף היינו חוקי

יוסף שחקק לפניהם וכמו שמתרגם אונקלוס בכ"מ חוקים גזירות כן כאן הכוונה דלא מקיים גזירת יוסף היינו החוקים שחקק יוסף לפניהם וכעת ביטלם וחדש החוקים הישנים שהיו מקדם שרק ילידי העם והארץ הם נחשבים לאזרחים והזרים הבאים לגור שם נחשבים לגרים ומשועבדים לילידי הארץ וזהו המובן שנתחדשו גזירותיו היינו שחידש החוקים הישנים והוא ענין אחד עם התרגום דלא מקיים גזירת יוסף דהיינו שביטל את חוקי יוסף וחדש את החוקים הישנים שהיו מכבר ומעתה כל העם שהיו רשומים עד עכשיו בפנקסי הממשלה שהם עבדים כעת שחרר אותם ונהפוך הוא שבני ישראל שהיו בני חורין הם צריכים להיות נכנעים ומשועבדים תחת יד המצרים שהם האזרחים מכבר ובני ישראל הם רק זרים וגרים בארץ ואולי יש

למעשה מאמרים על פסח

להעמים ענין זה במה שאמר הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו היינו רב שהם הרב כלומר האדון לנו כמו שמצינו בחז"ל כ"פ שהשתמשו במלה זו על אדון העבד שנקרא רב כמו שאמרו יכול הרב לומר לעבד וכו' ועוד והוא מעין טענת בלעם הנזכרת לעיל ואותנו קנה לעבדים ומה שאמר ועצום היינו ברכוש ונחלה וכמו שאמר אבימלך ליצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד וכן נתכוין כאן לענין שנאחזו בארץ ברכוש ונחלה וזו הטענה המבוארת לעיל שבני ישראל השתלטו להיות אדוני הארץ וכל זה היה להוכיח לעמו על הצורך לשעבד את בני ישראל תחת עול השעבוד

הקושי לרדת מהרבנות

והנה אם נתבונן נראה שלרדת מגדולה זהו דבר קשה מאין כמוהו וכדאיתא במנחות (קט ע"ב) 'תניא אמר ר' יהושוע בן פרחיה בתחילה כל האומר לי עלה לה אני כופתו ונותנו לפני הארי (בתחילה הייתי שונא את הרבנות וכל האומר לי עלה לגדולה אני כופתו לפני הארי. רש"י) עתה (אחרי שעלה שדולה והיה לנשיא) כל האומר לי לירד ממנה, אני מטיל עליו קומקום של חמין שהרי שאול ברח ממנה (מן המלוכה) וכשעלה ביקש להרוג את דוד'.

ומבואר שאפילו התנא הקדוש ר' יהושוע בן פרחיה, שמעיד על עצמו שכל כך ברח מן השררה עד שאם היה אדם אומר לו לעלות ולהיות נשיא היה כופתו אותו לפני הארי, מכל מקום אחר שעלה ונעשה נשיא אינו מסוגל לרדת ממדרגתו, עד שאם יבוא אדם ויאמר לו לרדת הוא ישפוך עליו קומקום של חמין.

ומדייק רבינו גרשום (שם) דר' יהושוע בן פרחיה נקט את הדוגמאות הללו כדי ללמדנו שיש תבדל בין התגובה שלו כלפי מי שהיה אומר לו לעלות, לבין התגובה שלו כלפי מי שהיה אומר לו לרדת. דאמנם היה ר' יהושוע בן פרחיה כועס על מי שהיה אומר לו לעלות, עד שהיה מוכן להרוג אותו, אולם לא היה הורג אותו בידים כי אם בגרמא שהיה כופתו לפני הארי, ברם לאחר שעלה להיות נשיא אם היה אדם אומר לו לרדת היה רבי יהושוע בן פרחיה כל כך כועס עליו עד שהיה מאבדו בידים על ידי שהיה מטיל עליו קומקום של חמין. וכו'

ומעתה נראה ונבין שהניסיון בו עמד פרעה, היה ניסיון קשה עד מאוד, שהרי פרעה היה מלך על מצרים שהיתה אימפריה ששלטה בכל העולם והעם המצרי הוריד אותו מהמלכות רק כדי שיסכים לשעבד את ישראל. ופרעה מוכן לרדת מגדלותו וממלכותו, כיון שהוא מלא הכרת תודה וטובה ליוסף. וכך עובר יום ועוד יום ובכל יום באים אליו המצרים ומבקשים ממנו להיות להם מלך והם מוכנים לקבל את מרותו ומלכותו, רק אם יסכים לשעבד את ישראל ולמרות הניסיון הגדול נשאר פרעה איתן בדעתו ואינו מוכן לכפור בטובתו של יוסף. וכך עוברים שלושה חדשים, תשעים ימים של מסירות עצומה, של ביטוי נגשג של הכרת הטוב, עד לרגע שפרעה מחליט לשוב לכסא המלכות ולשעבד את ישראל. ואפילו על מצב כזה, אפילו על מסירות שכזו, אפילו על אדם שהיה מוכן לרדת ממלכותו ומשלתון על כל העולם - רק בגלל ההכרה בטובתו של יוסף,

למעשה מאמרים על פסח

מכל מקום כאשר מפסיק פרעה לבטא את הכרת הטובה שהוא חש כלפי יוסף, מתארת התורה את פרעה כאדם אשר לא ידע את יוסף. עכ"ד.

כי באמת היה מוטל עליו להיות כמו משה שהפסיד הכל.

ומה היהקורה אליו היה מתגבר היה סובל כמו יוסף אפילו 12 שנה אבל לבסוף היה מנצח וכן משה סבל שישים שנה ולבסוף נהיה מנהיג הדור

וכן יוסף אחר שעלה לגדולה לא נקם בשר המשקים כיון שסו"ס עשה לו טובה ואפי' לאשת אדוניו הוא לא נקם בה למרות מה שעשתה לו

וכן יוסף הצדיק איבד הכל בשביל הכרת הטוב, ולא הסכים לשמוע לאשת פוטיפר ואמר לה (בראשית ל"ט ט) 'איננו גדול בבית הזה ממני, ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך כאשר את אשתו, ואיך אעשה את הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים' דהינו שאינו רוצה לכפור בטובתו של אדוניו.

ולא הזכיר את חומרת החטא של אשת איש, אלא כפיות טובה כי המידות הרעות הם שורש הכל וכמו שמצינו שהכתוב אומר "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'", גם דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה' עד עולם. על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים ואשר שכר עליך את בלעם ... לקללך ... לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימך לעולם" (דברים כג, ד-ז). השווה כאן התורה את עמון שלא הסבירו פנים לישראל, למואב ששכרו את בלעם לקלל את ישראל. ולכאורה, הלא קלת בלעם חמורה היא פי כמה מאיזשהו חוסר נימוס, ואיך יתכן להעניש את בני עמון בעונש שווה למואב!

כותב הרמב"ן בפירושו לפסוק "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים": "והנראה אלי כי הכתוב הרחיק שני האחים האלה, שהיו גמולי חסד מאברהם שהציל אביהם ואמם מן החרב והשבי, ובזכותו שלחם ה' מתוך ההפיכה, והיו חייבין לעשות טובה לעם ישראל והם עשו עמהם רעה, האחד - שכר עליו בלעם בן בעור והם המואבים, 'האחד, לא קדם אותו בלחם ובמים כאשר קרבו למולו, כמ"ש אתה עובר היום את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון ... והנה עמון הרשיע בזה יותר מכולם, כי בני עשיו והמואבים כאשר ידעו שהזוהרו ישראל שלא יתגרו בהם, הוציאו לחם ומים חוץ לגבולם, ועמון לא אבו לעשות כן ... ולכך הקדים הכתוב עמוני והקדים להזכיר פשעו, על דבר אשר לא קדמו אתכם" וכו'.

חסרון הכרת הטוב הינו חטא הגרוע אף מעוון שכירת בלעם לקלל את ישראל

אכן, מלמדנו הרמב"ן, חסרון הכרת הטוב הינו חטא הגרוע אף מעוון שכירת בלעם לקלל את ישראל, וכלשונו "הרשיע בזה יותר מכולם", כי הכרת הטוב אינה מעלה טובה או יתרון הכשר, אלא זו תכונה הכרחית שבהעדרה גדול הוא עונו של האדם.

למעשה מאמרים על פסח

כיצד משכנע יוסף את אשת פוטיפר

כאשר אשת פוטיפר מפתה את יוסף הצדיק, הוא נזעק ואומר: "ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלוקים" (בראשית לט, ט), המלים "ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת", ו"חטאתי לאלוקים", הן כעצם אותה משמעות, מדוע כפל יוסף את דבריו?

מבאר נפלא האלשיך הקדוש: יוסף מדבר כאן על שתי דברים: "איך אעשה הרעה הגדולה הזאת" - להיות כפיי טובה לבשר ודם, שאם כה אעשה, אהיה גם כפוי טובה לה', "וחטאתי לאלוקים",

יוסף לא משך את בגדו – משום הכרת הטוב

הים ראה וינס אמרו במדרש שוחר טוב (תהלים קיד ט) 'ראה ארונו של יוסף יורד לים, אמר הקב"ה ינוס הים מפני הנס, שנאמר (בראשית לט יב) ויעזב בגדו וינס' אף הים יהיה נס מפניו' נקודת הזכות המיוחדת, שיש באותה מנוסה של יוסף מאשת פוטיפר, עד כדי שינוס הים מפניה כשיראה את ארונו של יוסף, טעונה ביאור.

הנה מבואר ברמב"ן (בראשית שם) שהיה בכוחו של יוסף לעמוד נגד אשת פוטיפר ולהוציא את בגדו מידה, אך יוסף הצדיק לא רצה לעמוד נגד אשת אדונו שהיטיב איתו. היתה זו מידה מופלאה וגדושה של הכרת הטוב, כי ודאי עלה גם על דעתו של יוסף שתוכל להעליל עליו בזה, ואף על פי כן הניח בגדו בידה מפני שלא רצה לפגוע בכבודה. נראה שעוצם גדולת המעלה של הכרת הטוב של יוסף, היא אשר גרמה לים שינוס. (הגרי"ל חסמן ע"פ אור יהל ח"א שביבי אור)

[רואים שכביכול יוסף עשה כפי הדין ופסיד מזה, זה לטווח קצר נראה אבל לטווח ארך בודאי שוא הרויח שניה מלך]

[ונוסף בזה דברים ממש"כ הרב ראובן אלבו (האור לחיים יתרו תש"פ)

הרמח"ל כותב, שכאשר מקבל אדם מזולתו טובה ורעה, את הרעה עליו לשכוח, ואת הטובה עליו לזכור, ולהמתין לזמן שבו יוכל להחזיר לו טובה תחת טובה. באופן מופלא כזה נהגו ישראל!

כך מדריכה אותנו התורה לנהוג. היא מצווה אותנו: "לא תתעב מרצי כי גר היית בארצו" (דברים כג, ח). לפיכך דור שלישי של מצרי יכול להתגיר ולהיעשות יהודי. סוף כל סוף הוא שימש לך כאכסניה. אף על פי שעשו המצרים צרות צרורות לישראל - השליכו ליאור את כל הבן הילוד, והעבידו את ישראל בפרך - אין הם זוכרים להם את כל זה, רק את טובתם, שהיו להם אכסניה...

הכרת הטוב כזו היתה גם ביוסף הצדיק לגבי אשת פוטיפר. כשתפשה אשת פוטיפר את יוסף בבגדו, יכול היה לקחת את הבגד מידה בכח, אך הוא לא עשה זאת, באומרו: איך אהיה כפוי טובה כלפיה? היא הכניסה אותי לביתה, ואני אוכל ושותה וישן שם! איך אוכל לכפור בטובה שאני חייב על כך?! הוא יודע שאם יתפשו אותו עלולים להרוג אותו, ובכל זאת אינו מסוגל להיות כפוי טובה! יש בו מידת הכרת הטוב עד כדי מסירות נפש!

למעשה מאמרים על פסח

מה היה שכרה של מידת הכרת הטוב שהיתה ביוסף ובישראל?

רבותינו אומרים שים סוף לא רצה להיבקע לפני ישראל.

מה פרוש הדבר? הלא ישראל נמצאו בסכנת נפשות! איך לא רצה להיקרע לפניהם?

הסיבה לכך היתה, משום שהקב"ה צווה עליו לזרום תמיד, להיות מלא במים ולא להתייבש. ומאחר שזה היה הטבע שנקבע ונחקק בו לעולמי עולמים, כשאני נקרע הוא עושה בזה את רצון קונו. לא רצה, אפוא, הים להפסיק לעשות את רצון קונו ולהיקרע לפני ישראל.

אולם כאשר ראה הים את ארונו של יוסף - מיד נקרע: "הים ראה ויננס". (תהילים קיד, ג) "הז"ל אומרים שהים נס מפני הנס, על יוסף נאמר: "ויננס ויצא החוצה", (בראשית לט, יב) וכשראה אותו הים אמר: גם אני אנוס מפניו. מה קשורה מנוסתו של יוסף למנוסת הים?

כשנס יוסף מאשת פוטיפר, הוא השאיר בידיה את בגדו ונס החוצה. בפעולה זו עשה יוסף מעשה המנוגד לטבע האדם. באפן טבעי, אדם שומר על חייו ונשמר מכל דבר שעלול להביא עליו רעה, אבל יוסף הצדיק אינו כך - על אף שבדרך הטבע היה צריך לקחת את הבגד כדי להציל את חייו, הוא לא עשה כך, כדי שלא להיות כפוי טובה!

אמר הים: אם יש אדם שמוסוגל לפעול נגד טבעו, גם אני מסוגל ללכת כנגד טבעי ולהתייבש, ומיד נחלק

!

בשעה שעם ישראל התגלו גם הם במידת הכרת הטוב ולא נלחמו במצרים, משום שהיו האכסניה שלהם, הם נעשו ראויים לנס זה שהוא נגד טבעו של הים. עכ"ד.]

ואותו יוסף, כאשר הוא שולח את אשר על ביתו לרדוף אחרי האחים, הוא פוקד עליו לשאול אותם "למה שילמתם רעה תחת טובה" (בראשית מד, ד), ומדוע לא שאלם שאלה עניינית פשוטה: "למה גנבתם את גביעי?" , הגאון רבי אברהם מנחם רפא זצ"ל (מחכמי איטליה) בספרו "מנחה בלולה" לומד מכאן כי גדול עון כפיות טובה מעוון של גניבה בידיים...

ואפשר להוסיף שהם מצאצאיו של יוסף שעושים נס למי שמכיר טובה כי הם כי שוב יודה.

ומלבד זאת המידה הנעלה של הכרת הטוב מורידה ממרומים שפע רב על האדם עצמו ועל כל העולם כולו, כמפורש מעצם בריאת העולם שלא הוריד הקב"ה גשמים לעולם, עד שברא את האדם שהכיר בטובתן של גשמים וביקש עליהם (רש"י בראשית ג, א). וכעין דברי הפלא יועץ (ערך נפלאות) "הזוכר נפלאותיו יתברך, בעבור זה ניצול מצרה.

וכפי שאמרו במדרש שוחר טוב שלא גאל הקב"ה את ישראל ולא עשה עמהם נסים אלא בשביל שהיו מזכירים נפלאותיו". ולזה כיוונו חז"ל באומרם (ברכות לה, א) "כל הנהנה מהעולם הזה בלא ברכה, כאילו גזול לקב"ה וכנסת ישראל" שאם הוא כפוי טובה כלפי הקב"ה ונהנה בלא ברכה, הרי הוא גזול את הקב"ה במה

למעשה מאמרים על פסח

שהיה מוטל עליו החיוב לברכו, וגם גוזל שפע מכנסת ישראל על ידי שמונע ההשפעה וההטבה שחלילה לא יבואו לעולם, ונמצא שכולם מפסידים מחמתו.

מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א תמה (טעמא דקרא, שצח) אודות הנוסח בברכת ישתבח "הבוחר בשירי זמרה", היכן מצינו שבוחר הקב"ה בשירי זמרה. ומבאר על פי הילקוט שמעוני(נח רמז סב) שמשעה שנולד יעקב אבינו עד שאמרו בניו שירה על הים היו גרים ותושבים ומשועבדים, וכיון שהודו להקב"ה מתוך הייסורים, בחר בהם, שנאמר (ישעיה מו, כא) "עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו", הרי שהקב"ה בחר בישראל מחמת השירה ששרים לפניו ומודים לו ומספרים תהילותיו. ומביא עוד "שירי זמרה לקב"ה הוא סגולה למחילת עוונות, כנראה ממדרש שוחר טוב (יח) שכל מי שנעשה לו נס ואומר שירה, בידוע שנמחלים לו עוונותיו ונעשה כבריה חדשה". רבי עקיבא איגר הביא (ברכות נד) דרשה שנשא רבינו אשר במסיבת הניצחון המלכותית שנערכה לאחר שניצחה פרוסיה במלחמה גדולה. בתוך דבריו אמר כי חיוב הכרת הטוב כלפי הקב"ה היא כשם שהמטיב לזולתו וזולתו מכיר בטובה ומודה לו על כך, גורם בזה שישוב להטיב לו באחריתו, ולהיפך אם אינו נותן לו תודה גורם בזה שימנע טובתו מכאן ולהבא. "כמו כן אם אנחנו מכירים בטובת ה' יתברך עלינו ומודים ומברכים אותו, זה גורם שיוסיף ה' להטיב עמנו. אבל אם אנחנו כפויי טובה חלילה מבלי לברך ולהלל לה', זה גורם שימנע ה' הטוב מאתנו ולא יוסיף להראותנו בנפלאותיו וישועותיו עמנו".

מה השורש לכל שיעבוד מצרים - חוסר הכרת הטוב של פרעה

כתב הרב אליהו ברוך פינקל זצ"ל בספרו משלוחן ר' אליהו ברוך (עמ' רל) כתוב בפסוק ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף (שמות א ח) פירש רש"י, 'עשה עצמו כאלו לא ידע' עכ"ל. והנה הקדים פסוק זה לכל הגזירות הכתובות אח"כ, הבה נתחכמה לו וגו', ושימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם, ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך וימררו את חייהם בעבודה קשה וגו' כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, והיינו שכל הגזירות שפרעה גזר על ישראל היה כתוצאה מ'אשר לא ידע את יוסף' שעשה עצמו כאילו לא ידע.

וצא ולמד עד היכן כחה של הכרת טובה, דהנה אף שפרעה גזר על בני ישראל את כל הגזירות האכזריות לשים עליהם שרי מסים למען ענותו בסבלותם, להעבידם בפרך, למרר את חייהם, להמית זמורהם ולהשליכם היאורה, שכל זה ודאי מורה על מידת אכזריות גדולה, מ"מ מבואר דכל זאת באה לו רק מחמת ששם עצמו כלא ידע את יוסף, שאם היה יודע הרי שעל אף אכזריותו הרבה לא היה יכול להתעלם מהכרת הטוב.

וכן מתבאר בפיוט 'אשר הניא' שהתביעה על המן היא 'ולא זכר רחמי שאול כי בחמלתו על אגג נולד אויב', והיינו שאף רשע כהמן היה לו לעצור ברשעו משום הכרת הטוב. ויש כאן הרגשה גדולה בענין הכרת הטוב, שהרי המעשה עם אגג היה הרבה דורות קודם, ולא עוד אלא ששמואל הנביא הרי חתך את אגג לחתיכות

למעשה מאמרים על פסח

והאכילו לנמיות (עיי' איכה רבה סוף פרשה ג), ועכ"ז דורשים מהרשע הכי גדול כהמן, לזכור את הטובה שנעשתה לאגג שחמלו עליו והמתינו לו לילה אחד, צא ולמד עד היכן חיובה של הכרת הטוב.

אולם מאידך יש כאן גם לימוד גדול בכוחות הנפש, שאע"פ שמדת הכרת טובה כל כך טבועה בנפש האדם, מ"מ יש ביד האדם להשכיח מעצמו אותה ידיעה והרגשה, ונעשה כ'לא ידע', 'לא זכר', ושוב אין מעצור בעדו משום כך כלל.

ודברים אלו הם יסוד דבריו הנודעים של הגר"י הוטנר זצ"ל (בפחד יצחק חנוכה מאמר ב רפ"ב), שרק בלשון הקודש כוללת מילת 'הודאה' שני ענינים, א' הודאה במשמעות של תודה. ב' הודאה על האמת וכגון הודאת בע"ד וכדו'. והביאור ע"פ האמור, שהודאה על האמת היא המחייבת בתודה ובהכרת הטוב, ולא שייך שיהא אדם מודה על האמת בלא שיודה ויכיר בטובתו של חברו, משום שהכרת האמת מחייבת את הכרת הטוב, אלא שיכול לכפור בטובתו ולעשות עצמו כלא ידעא.

ואיתא בחז"ל (מדרש שכל טוב שמות א ח) שאחר שפרעה כפר בטובתו של יוסף שוב כפר במקום, ולכן חזר ואמר (שמות ג ה) מי ד' אשר אשמע בקולו וגו' לא ידעתי את ד' וגו', [ובפרשתינו מצינו זה לעומת זה, שמושה אומר (לעיל ג יא) 'מי אנכי', ואילו פרעה אומר 'מי השם']. והיינו שהכל אותו שורש, שמאחר שפרעה אינו מכיר טובה, שוב הוא כופר גם במקום, ואילו להיפך המכיר בטובתו של חברו מכיר בטובתו של מקום, דכיון שהוא מודה ואינו מתכחש למה שחבירו הטיב לו, כמו"כ יודה על חסדי השי"ת. עכ"ד הרב אליהו ברוך פינקל זצ"ל.

מאידך גודל מעלתו של יוסף שמכיר טובה למרות שלא עשו לו טובה מושלמת

ובתרגום יונתן בן עוזיאל מבאר את הפסוק (בראשית מז כה) (זו"ל 'לחוד ארעא דכומרניא לא זבן מן בגלל דחמון ליה זכותא בזמן דבעא רבונגה למקטליה ושיזבוהי מן דין קטול') חוץ מאדמת הכהנים לא היתה לפרעה שהסיבה שפרנס יוסף את הכהנים היתה, כי יוסף הכיר להם טובה על שדנו אותו והשאירו אותו בחיים במעשה עם אשת פוטיפר ופסקו לו רק לשבת בבית הסוהר. ואולי מפני כך הוא זכה למלכות.

אם היו מכירים טובה לה' ומקבלים הגזירה היו משתעבדים פחות

אומר האור החיים הקדוש (בראשית מז ז) עה"פ 'זיבואו מצרימה יעקב וכל זרעו אתו: בניו ובני בניו ובנותיו ובנות בניו וכל זרעו הביא אתו מצרימה'.

ושאל

(ז) בניו ובני וגו'. אחר שאמר בסמוך יעקב וכל זרעו לא היה צריך לומר פעם ב' בניו ובני וגו':

עוד צריך לדעת למה הפסיק בין בניו ובני לבין בנותיו ובנות בניו וכל זרעו בתיבת אתו, ולא הספיק במה שאמר לבסוף הביא אתו מצרימה:

למעשה מאמרים על פסח

אכן כוונת הכתוב הוא שבא להודיע כי יש הפרש בין בני יעקב בירידתם למצרים כי יש מהם שבאו ברצונם לקבל גזירת מלך בלב שלם ויש מהם שהיו חוככים להתעכב מרדת לכוור הברזל, וציינם הכתוב מי ומי ההולכים לפרוע שטר חוב הגלות מרצונם, ואמר בניו ובניו בניו אתו פירוש אלו לא הוצרך להביאם הוא אלא הם מעצמם באו אתו בדומה לו, ואחר כך סדר אותם שלא באו מרצונם עד שהוצרך יעקב להורידם בעל כרחם, והוא אומרו בנותיו ובנות בניו וכל זרעו פירוש בני בניו אלו הביא אתו מצרימה פירוש הוא הביאם לא לרצונם באו:

וראיתי לתת לב לדבריהם ז"ל (שמו"ר פ"א) שאמרו שכל זמן שאחד מיורדי מצרים קיים לא התחיל השעבוד דכתיב (שמות א') וימת יוסף וגו' וכל הדור ההוא פירוש שירדו מצרים אז התחיל השעבוד, כי אולי שזה היה להם לתשלום קבלת גזירת מלך ברצון פקע מהם השעבוד כי סמא דיסורי קבולי. והעד הנאמן לזה גם כן כי יוכבד וסרח בת אשר היו מיורדי מצרים (ב"ר פ' צ"ד) ובימיהם היה השעבוד, והטעם הוא לצד שהביאם יעקב ולא מרצונם, ועיין בדברי הזוהר (ויקהל קצח). בפירוש פסוק אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה':

ומבואר שאם היו מקבלים הגזירה שמחה היה יורד עוד מגזירת שהשעיבוד

להעביר לפרשת וישב ג"כ (מלמעשה פרשת שמות)

למה מי שמכיר טובה לאשתו זוכה לעושר

א"ר חלבו לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו שאין ברכה מצוייה בביתו של אדם אלא בשביל אשתו שנאמר (בראשית י"ב) ולאברם הטיב בעבורה. אמר להו רבא לבני מחוזא אוקירו נשיכו כי היכי דתתעשרו (ב"מ נט).

נתבונן קצת בדברים אברהם אבינו גדול המאמינים לא התברך אלא בזכות אשתו וצ"ב מה הטעם שזה כזה חשוב.

מי שמכיר טובה לאשתו מכיר טובה גם לה'

אלא מי שיודע להעריך את אשתו על מה שהיא עושה לו ידע להעריך את ה' על מה שנתן לו ולכן זה סיבה שה' יתן לו שיתעשרו את ההסבר מדוע הרחיקה התורה אנשים כפויי טובה מצאנו במשנת רבי אליעזר (פ"ז, עמ' לג): "מפני מה ענש הכתוב ביותר לכפויי טובה, מפני שהוא כענין כפירה בקב"ה. אף הכופר בקב"ה כופר טוב הוא, האדם הזה הוא כופה טובה של חברו, למחר הוא כופה טובתו של קונו".

וכן אמרו כל כעין מה שאמרו האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנא' ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי (מגילה טו.). והמהר"ל (אור חדש על מגילת אסתר דרך חיים פרק ו') מפרש כל מדת הקב"ה הוא מדה כנגד מדה ודבר זה שהאומר בשם אומרו מה טעם שיוכה להביא גאולה ומתרץ שיש לדעת כי כאשר הקב"ה

למעשה מאמרים על פסח

מביא גאולה השי"ת רוצה שידעו כי הוא ית' פעל ולא יאמרו כי לא השי"ת פעל כל זאת רק חכמתם ועוצם ידם וכן תמצא בגאולת מצרים כתיב וידעו מצרים כי אני ה' בהוציא אותם מארץ מצרים ולפיכך אם לא היתה אסתר בעלת מדה זאת לתלות הדבר במי שראוי לתלותו והיתה ח"ו אומרת לישראל אני עשיתי ברוב חכמתי כדי להתגדל ולהתפאר לא היתה אסתר ראויה שתבוא הגאולה על ידה שהשי"ת רוצה להודיע החסד והטוב שהוא ית' עושה עם ישראל אבל מאחר שאסתר הגידה למלך בשם מרדכי והיה אפשר לה לומר למלך כי אני עשיתי זאת למלך כדי למצוא חן בעיני המלך ולא עשתה זאת רק היתה אומרת בשם מרדכי אשר עשה מפני זה היא ראויה גם כן להביא גאולה לעולם כי מעתה לא תתלה הדבר כי אם בהשי"ת.

עמלק היה כפוי טובה

כתוב במדרש אחרים אומרים, ויבא עמלק יבוא כפוי טובה ויפרע מישראל שהיו כפויי טובה.

וכתב בספר מגילת רות עם פירוש ר' יוסף יעב"ץ (בסופו בליקוטים) וזה לשונו שמעתי מאדוני אבי מורי זצ"ל שהאדם נברא להיות מכיר טובה להקב"ה ולהודות לה' על הכל וזהו שאמרו בשביל ישראל שנקראו ראשית, בזכות שלשה דברים נברא העולם בזכות חלה מעשרות ובכורים כל ראשית לה', וזהו חטאו של עמלק כי רגע באפו ראשי תיבות ראשית גוים עמלק והוא היה כפוי טובה לכן על כל אחד מישראל לשרש ולבטל מנפשו המדה הזאת הרעה שורש כל המידות הרעות וזה ענין של מחייבת עמלק. (מלמעשה על מגילת אסתר) וצ"ב שבתורה כתוב שעמלק לא היה ירא אלוקים אלא שורשו הוא כפיות טובה וזה הביא שלא יהיה ירא אלוקים ורואים את החומרה שבעונשו של כופר בטובה שאין הכסא שלם עש שימחה שמו.

המרחם על כפוי טובה

ה'קהילות יעקב' (ברכת פרץ בשלח) כותב דברים נוראים על מי שאינו אוהז במידה נעלה זו: נראה שמה שאמרו בגמרא (סנהדרין צב, א) "כל אדם שאין בו דעת אסור לרחם עליו, וכל מי שנותן פתו למי שאין בו דעה ייסורין באים עליו" אין כוונתם לילד שאין בו דעת וכדו' מאחר וחובה גדולה לרחמו ולהיטיב לו, אלא אסור לרחם על מי שאין בו דעת ורגש להכיר טובה למיטיבים עמו,

ומאריך לבאר כיצד "התוצאות מהרחמנות על איש שכזה... הם צרות רבות ורעות... וענש הכתוב ביותר לכפויי טובה, מפני שהוא כעין כפירה בעיקר שהרי היום כופר בטובתו של חבירו ולמחר כופר בטובתו של קונו, הרי שכפיית טובה הוקשה לכפירה בעיקר". שהרי אצל פרעה נראה שבתחילה לא השגיח בטובה הגדולה שעשה יוסף שהכירו בה כל יושבי מצרים, ולכסוף כפר בעיקר עד שאמר) ה, ב) "מי ה' אשר אשמע בקולו... לא ידעתי את ה'". ומנגד חובת הלבבות מסדר את עבודת האדם ומביא את שער 'עבודת האלוקים' רק לאחר שער 'הבחינה' בו מרחיב בהתבוננות בטובות הבורא עם בראויו, משום שבלא שמכירים בטובות הבורא אי אפשר לעובדו כלל ועיקר.

למעשה מאמרים על פסח

ובמשנת רבי אליעזר ז, נ כתב "אין לך קשה לפני הקב"ה יותר מכפיות טובה, ולא נטרד אדם הראשון מגן עדן אלא משום שכפר בטובה) עבודה זרה ה, ב) שאמר" האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל" בראשית ג, יב) ותלה קלקלתו במתנת הקב"ה. ואף במדבר וכן כשהיו בארץ ישראל לא כעס הקב"ה עליהם אלא על כפיית טובה".

חומרתה של כפיות טובה

"והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה" (יא, ד)

הנה להלן (פסוק לג) כתוב: "הבשר עודנו בין שיניהם, טרם יכרת, ואף ה' חרה בעם ויך ה' בעם מכה רבה מאד". והדבר מפליא מה כל החרדה הזאת, האם בשביל שביקשו בשר וכו' חייבים מיתה?

והענין יובן על פי משל לאדם שנסע לאמריקה מחמת עוניו ודוחקו, והשאיר את בנו בבית איש כפרי ששיעבד אותו והאכיל אותו שומים ובצלים, והילד גדל אצל הכפרי בצער רב. לימים חזר אביו עם עושר רב ומצא את בנו במצב קשה, מיד לקח אותו מהכפרי בכח וקנה לו בית גדול עם גינה ופרדסים והשיאו אשה מכובדת. והנה הבן במקום להודות לאביו שפדאו מצרות והשפיע עליו כל טוב, החל לבכות. שאל אותו אביו מפני מה אתה בוכה? ענה הבן: זכרתי את השומים והבצלים שהאכלני הכפרי... כמוכן שבן זה ראוי לעונשים כבדים.

והנמשל, עם ישראל נוצר לגדולות לעם רוחני, וכמאמר הכתוב: "עם זה יצרתי לי תהלתי יספרו", והקדוש ברוך הוא הוציאם ופדאם מעוני מצרים מכור הברזל, והוציאם ברכוש גדול והכניסם לחופה במעמד הר סיני, וקיבלו את התורה על מנת שיהיו אור לגוים. והנה עם ישראל לא זו בלבד שלא הודו על זה, אלא עדיין מזכירים את האבטיחים והשומים והבצלים, כלומר, שהם חושבים שלזה נוצרו, ונמצא שהם מועלים בתפקידם הרב, שנאמר עליהם: "תהלתי יספרו", ואם כן מעלו הם בתפקידם ולכן נענשו. (קול יהודה)

מלמעשה בהעלותך

פרק ד

השורש לכפיות טובה הסירוב להיות אסיר תודה

השורש לכפיות טובה הסירוב להיות אסיר תודה

הסיבה לכך שאדם אינו רוצה להכיר בטובה וכופר בה, מפני שהכרת הטוב משעבדת את המקבל לנותן להחזיר לו טובה, ולפחות להיות "אסיר תודה" ולהודות למיטיבו ולו במילים בעלמא, וכל עוד לא השיב טובה, הוא במאסר. היות ונפש רעה אינה רוצה בכך, הדרך הפשוטה להשתחרר מכבלים אלו היא למעט בערך הטובה שקיבל - כפיית הטובה - עד לכפירה גמורה בטובה, וזאת בדרכים שונות ומשונות, כגון: טוען שלא קיבל מחבירו אלא לקח לעצמו משל חבירו וחבירו לא מוחה, ובוזה רוצה למעט מערך הנתנה; או באופן של כפירה בטובה בכלל בטענה שהטובה היתה פעוטה אם בכלל ואף בלעדיה לא חסר למקבל דבר; או גרוע

למעשה מאמרים על פסח

מכך, הנותן היה "חייב" מתוקף תפקידו להיטיב, כמו הזבן בחנות, או בעל המלאכה המקבל תשלום עבור מלאכתו וכדומה, לכן אין צורך להכיר לו טובה. וזו תופעה מצויה, כמעשה בבעל מלאכה שעשה תיקונים בבית אחד ולאחר שסיים מלאכתו הודה לו בעל הבית על הטובה, נענה על ידו: "אני לא אודה לך על התשלום ואתה אל תודה לך על התיקון", וזאת מפני שאינו רוצה להיות "אסיר תודה". ובאמת חיוב הכרת הטוב אינו נגרע אף אם "הנתנה" היתה מתוקף התפקיד וכדו', מפני שהמקבל "קיבל" לכן עליו להודות.

כפיית טובה מונעת קבלת עול מלכות שמים

לכן מי שכופר בטובה כדי להשתחרר מהשיעבוד למטיב, לא יכיר טובה קב"ה על חסדיו, כדי שלא להיות משועבד להשי"ת. נמצא, שהכרת הטוב היא תנאי הכרחי לקבלת עול מלכות שמים, וכל יצי"מ והניסים שנתלוו אליה היו כדי להגיע לקבלת עומ"ש מתוך הכרת הטוב.

הדברים מבוארים בהמשך (משנת ר"א, שם): "וכן הקב"ה אומר להן לישראל אנוכי ה' אלוקיך, מה ת"ל אשר הוצאתיך? אמר להן הזהירו שלא תכפו טובה, שכפוי טובה אינו יכול לקבל מלכות שמים, וכן יהושע אומר לישראל, אם כפיתם הטובה הזאת לא תוכלו לעבוד את ה', והן משיבין אותו, כי ה' אלוקינו הוא המעלה אותנו ואת אבותינו מארץ מצרים מבית עבדים ואשר עשה לעינינו את האותות הגדולות האלה וישמרנו בכל הדרך אשר הלכנו בה... ויגרש ה' את כל העמים... גם אנחנו נעבוד את ה' כי הוא אלוקינו (יהושע כד, יז-יח) אין אנו כופין טובתו".

המתבאר בזה שכפיית טובה אינה יכולה לדור יחד עם אמונת יצי"מ. תכלית יצי"מ היא קבלת עול מלכות שמים, ומי שהוא כפוי טובה ואינו מכיר ומודה על הניסים והנפלאות שנעשו ביצי"מ, ממילא אינו מסוגל לקבל עליו עול מלכות שמים. ולעומת זאת, כפי שלימות מידת הכרת הטוב, באותה מידה מקבל עליו עול מלכות שמים. ודרגות רבות בדבר, ככל שהאדם מתעלה ומוסיף בהכרת הטוב למיטיבו, כך הוא מתעלה בדרגת קבלת עול מלכות שמים, שכן קבלת עומ"ש קשורה בדרגת ההכרה של האדם בטובתו של מקום. וכדי להדגיש ענין זה, עלינו לדעת כי כאשר אנו מכירים טובה לשני, אזי כמעשה זה הרינו כאומרים וקוראים יישמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד", שכן המכיר בטובתו של חברו ודאי גם מכיר בטובתו של מקום. א"כ הכרת הטוב לחברו מהווה את היסוד לקבלת עול מלכות שמים.

זמן יצי"מ הוא הזמן לציווי הכרת הטוב

אשר על כן יובן מאוד מה שציותה התורה על פדיון פטר חמוד ועל מצות "לכלב תשליכון אותו" והקשרן עם יציאת מצרים, וזאת משום שכאמור תכלית יצי"מ היא חיזוק האמונה וקבלת עול מלכותו, ומצוות אלו שיוסדו הוא הכרת הטוב אפילו לחמודים ואפילו לכלבים, יש בהן כדי לעודד את האדם להגברת הכרת הטוב. ודרגה גבוהה בהכרת הטוב היא בהכרח דרגה גבוהה בקבלת עומ"ש.

למעשה מאמרים על פסח

כיבוד אב ואם - הכרת הטוב

הכרת הטוב היא תכונה יסודית הנדרשת מכל אדם בבואו לכבד אב ואם. כשאדם מכיר טובה להוריו ואינו דואה כל טובה שהם עושים עמו כדבר המובן מאליו, ממילא הוא מכבדם. וזהו מה שאמרו חז"ל (קידושין לא.): "בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו אמר הקב"ה מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני. ובזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו, אמר הקב"ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם, שאלמלא דרתי ביניהם ציערוני". המצער את הוריו - סימן הוא שאינו חש שחייב להכיר להם טובה, כיון שטוען בליבו שהדי להנאתם הם מכוונים. והורונו חז"ל בעומק בינתם שמתוך השקפה זו ח"ו עלול הוא לחשוב כמו כן שאינו חייב לכבד ולאהוב את הקב"ה. עלול הוא לטעון: כיון שהקב"ה ברא את העולם, את הבדיות, את חסרונותיהם ומאווייהם, מהראוי שיטיב ויחמול על מעשי ידיו, ויספק את כל צרכיהם; גם הדי לא שייך אצל הקב"ה טורח ועמל, ולא חיסר מעצמו כלום; וא"כ, למה מחוייב להכיר לו טובה? לידי השקפה משובשת זו עלול לבוא צד העין שדחוק ממידת החסד, ורחוק ממידת הכרת הטוב, לכן אינו מדגיש שקיבל אלא מזה שעמל וטרח עבורו, ואינו מסוגל לתפוס את גדולת חסדי השי"ת, וממילא דחוק הוא מלהודות לו ולעובדו. לכן מי שאינו חש בחיוב הכרת טובה להוריו, עליו אמר הקב"ה: "יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם", כי לא יכיר גם את חסדי השי"ת.

מעשה יובן מדוע מצוה זו של כיבוד אב ואם מנויה בחמשת הדברות שבימין לוחות הברית, יחד עם די דברות שענינם הוא בין אדם למקום. והדבר פשוט, שהדי הכרת הטוב לאב ואם, היא בעצם יסוד להכרת הטוב להקב"ה ולקבלת עול מלכותו, כי כשאדם מכיר טובה לאביו ולאמו, ממילא הוא בא לידי הכרת טובתו של הקב"ה וכיבודו. ומי שלוקח כל דבר מהוריו כדבר מובן ורגיל, כך גם הוא רואה כל הטבה שהקב"ה מעניק לו.

הכרת הטוב - רווח והפסד

במבט שטחי נדמה כאילו אדם מפסיד ע"י הכרת הטוב, כי בכך שמכיר שקיבל טובה ומודה למטיב ומחזיק לו טובה על כך, משפיל את עצמו בפניו, ונותן למטיב הדגשת עליונות על המקבל, ויש למקבל לחשוש שמא בגין כך יתגאה עליו ויתבע ממנו תביעות כתגמול על מה שהיטיב לו. אך המציאות היא שבדרך כלל ההיפך הוא הנכון, המכיר טובה מרוויח יותר ממקבל התודה, כי הוא הודה במיילים ובהסברת פנים, והתוצאה היא שהמטיב חפץ להוסיף ולהיטיב עמו במעשים, כי הנותן מכיר במעלת המקבל המודה בטובה, ובטבע האדם שמתענג להיטיב למי שמכיר בטובה. נמצא שהבעת התודה מדרבנת את המטיב להוסיף לו טובות.

הכרת הטוב - חיצונית ופנימית

לכן משתמשים בהכרת הטוב החיצונית הזו במסחר, כי ע"י שמודים לקונה ואף למתעניין במחיר ובטיב הסחורה, ומסבירים לו פנים, קונים את ליבו שיעדיף לקנות בבית מסחר זה. אך באמת כל מהלך החשיבה הזו של דווח והפסד בהכרת הטוב, הוא בחיצוניות הדברים, שכל מטרת הכרת הטוב היא "נתנה" כדי "ליטול"

למעשה מאמרים על פסח

ולקבל. אך "הכרת הטוב" הפנימית והרצויה היא מותך הרצון לתת למטיב ולא ע"מ לקבל. אמנם כבוד מבואר ב"מסילות ישרים" שבחלקים רבים בעבודת ה' החיצוניות מביאה לפנימיות, כן הוא גם במידה זו של הכרת הטוב, עלינו להשתמש בחיצוניות, דהיינו בחישובי הכדאיות - שלא לשמה - ולהכיר טובה, ועיי"כ נגיע למידת הכרת הטוב השלימה, שהיא הרצון לתת ולהיטיב למיטיבים לנו, שכאמור הכרת הטוב היא היסוד לקבלת עול מלכות שמים. (עי' עוד מש"כ רבינו ז"ל בקוני' "וידעת כי שלום אהלך" פ"ג אות ב)

א"ר חנינא בר פפא חבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים. [לה:] מפני מה הגמרא השוותה את מי שאינו מברך דווקא לירבעם בןנבט?

מסביר הגאון רבי בנימין יהושע זילבר זצוק"ל עפ"י המסופר בנביא [מלכים א' כ"ו - כ"ח] ששלמה מינה את ירבעם להיות אחראי "ויפקד אתו לכל סבל בית יוסף". ולא די שלא נהג בהכרת הטוב כלפי שלמה, אלא אדרבא ההטבה גרמה לו להתגאות ולמרוד בשלמה, וע"י מידת הכפיות טובה ירד מטה מטה, עד שנאבד מהעולם.

והנקודה הזו מוכחת יותר בגמרא בסנהדרין [ק"ב]. ששם המימרא של ר' חנינא בר פפא מובאת אחרי מימרא נוספת שלו "אמר ר' חנינא בר פפא יצאה בת קול ואמרה להן מי שהרג את הפלשתי והוריש אתכם גת תתנו שילוחים לבניו?", ומשמע שבשני המימראות היתה תביעה על כלל ישראל של העדר הכרת הטוב לדוד. וא"כ לפני כל ברכה, מלבד הכוונה הרגילה כדאי להוסיף מחשבה נוספת אני לא כפוי טובה, "אני מכיר טובה"! [בהסכמה לזאת הברכה]

הגאון רבי ישראל בונים שריבר שליט"א עומד על נקודה נוספת בהשוואה הזו, שלכאורה תמוה וכי מי שעובר עבירות אחרות לא משפיע על אחרים לנהוג כמותו? ומבאר שהרי הטעות שבה החלו עובדי הע"ז לטעות היתה בכך שחשבו שאחר שה' ברא את העולם, הוא עזב אותנו להתנהל לבד, [ראה ברמב"ם תחילת הלכות ע"ז, ורמב"ן סוף פרשת בא] וזו היתה הע"ז שבה החטיא ירבעם את ישראל. א"כ אדם שמזלזל בברכות מונח בעומק הדבר שהוא חי עם תחושת בעלות על העולם, ויש לו חיסרון בהרגשה ש'לה' הארץ ומלואה, ולכן אינו מרגיש צורך לבקש ולהודות על כל דבר. בזלזול הזה נוצר סביבו אורה של רכושנות, שמשכיחה את ההכרה שרק אחרי הברכה, 'הארץ נתן לבני אדם'. [נתיב בינה - הקדמה לברכות].

פרק ה

סיפור יצי"מ מביא להכרת הטוב ולקבלת מלכותו

הכרת הטוב - מחייבת קבלת עול מלכות שמים

היסוד של קבלת עול מלכות שמים ועול תורה נעוץ בהכרת הטוב להשי"ת, ובמיוחד הניסים שעשה עם ישראל. ניסי יציאת מצרים הם אשר הביאו את ישראל לידי קבלת עול תורה ועול מלכות שמים. ואכן זו היתה

למעשה מאמרים על פסח

תכלית יצי"מ, להביא את ישראל לידי הכרת הטוב, ועי"כ לקבלת עול תורה ומצוות בסיני. וכן הוא מאמר הכתוב, וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על ההר הזה" (שמות ג, יב), תכלית היציאה - קבלת התורה בהר סיני.

כתב בעל חובות הלבבות (ראש השער השלישי, שער עבודת האלוקים):, מפני שביארנו במה שעבר חיוב יחוד האלוקים בלב שלם ואופני בחינת טובותיו על האדם, התחייבנו לזכור אח"כ מה שהאדם חייב לנהוג בו כשיתבררו אצלו, והוא קבול עבודת האלוקים כפי אשר יחייבהו השכל למטיב על מי שהטיב לו, וראוי להקדים בפתחת השער הזה ביאור אופני הטובות וחיובי ההודאה עליהן... אל מה שאנו חייבין בו לבורא יתעלה מן השבח וההודאה על רוב חסדו וגודל טובו עלינו". הטובות שהאדם מושפע בהן מאת הקב"ה, הן המחייבות ע"פ השכל להכיר טובה להקב"ה ולהתחייב בעבודתו.

הכרת הטוב על מה שנברא מספקת למצוות השכליות, אבל למצוות שאין השכל מבינם צריך הכרת הטוב

של יצי"מ

וממשיך החובות הלבבות: "והענין השני - טובות הבורא על עם מן העמים ואומה מן האומות, כמו שהיטיב לבני ישראל בהוציאם מארץ מצרים, והביאם אל ארץ כנען, וחייבם בזה עבודה יתירה על העבודה הראשונה והיא התורות השמעיות". מבואר בדבריו שהמצוות השכליות הן מצוות אשר בכח כל אדם להבין את חיובן ולקיימן, שהרי מחויבות השכל הן, ולזה מספיק מחייב הכרת הטוב הרגילה של כל נברא, אולם המצוות השמעיות אשר השכל אינו מבין את הצורך לקיימן, בהכרח קשה יותר על האדם לקבלן. לכן הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים והיטיב להם יותר מלשאר העמים, כדי שיהיו מחויבין לו בהכרת הטוב נוספת על שאר הנבראים, ומתוך חיוב זה יבואו לקבל מלכותו ולקיים המצוות השמעיות ברצון, והיינו עבדות לו יתברך. כלומר, כח הכרת הטוב הוא כח אשר בא להקל על האדם את קבלת מלכותו יתב' ברצון, ואת קיום המצוות השמעיות אשר השכל אינו מחייב לקיימן, אלא העבדות להשי"ת הבאה מתוך הכרת הטוב.

וכן ביאר אבן עזרא כי יצי"מ והכרת הטוב הבאה ממנה היא שמחייבת את קיום המצוות

וכן ביאר אבן עזרא כי יצי"מ והכרת הטוב הבאה ממנה היא שמחייבת את קיום המצוות. וכך פירש את הפסוק "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים" (שמות כ, ב): "כי אתה חייב בעבור שהוצאתיך מבית עבדים להיות לי לעבד שתעבדני... כי טעם השאלה למה אנו חייבין לעשות מצוות ה' יותר מכל האדם, והלא בורא אחד לכלולנו? - ... עבדים היינו לפרעה, והוא עשה לנו זאת הטובה הגדולה, ע"כ אנו חייבין לשמור כל מה שיצוינו, אפי' לא היינו יודעים טעם מצוותיו". מפורש בדבריו כיסודו של החוה"ל כי המצוות השמעיות, דהיינו אלו שאין אנו יודעים טעמן, במצוות אלו התחייבו ישראל כהכרת הטוב להקב"ה, על שהוציאם ממצרים. וא"כ המענה לשאלת הבנים (דברים ו, כ) "מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלוקיננו אתכם" הוא "עבדים היינו" (שם, שם כא), כלומר, בגלל היות ישראל עבדים שיצאו לחירות ע"י

למעשה מאמרים על פסח

השי"ת, מכירים הם טובה לה' ומקיימים גם את המצוות השמיעות, את החוקים. א"כ אף שודאי היה כח בידי הקב"ה כבורא העולם להטיל על ישראל את המצוות השמיעות, מ"מ אילולי שניתן להם הכלי המחייב של הכרת הטוב, היה זה נטל כבד מדי בקיום אלו המצוות. אולם משקיבלו עליהם מצוות אלו בתורת הכרת הטוב, שוב יש כאן קבלת מצוות ברצון, ולא מתוך קושי.

וכ"כ הרמב"ן

גם הרמב"ן (שמות כ, ב) כתב כי "אשר הוצאתיך מארץ מצרים" מלמד יסודות האמונה, "כי הוצאתם משם תורה על המציאות (מציאות השי"ת) ועל החפץ (שהכל תלוי ברצונו ית') כי בדיעה והשגחה ממנו יצאו... ועל היכולת. והיכולת תודה על היחוד", וה"מב:ת עבדים" מוטיף חיוב קבלת עול מצוות - "שהם חייבין שיהיה ה' הגדול והנכבד והנורא הזה להם לאלוקים שיעבדוהו, כי הוא פדה אותם מעבדות מצרים כטעם כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים",

כותב רבינו ירוחם הלוי ממיר: "וטעות הוא במי שחושב שתכלית יצי"מ הוא שתצא מזה 'אמונה'

על דברי הרמב"ן הללו כותב רבינו ירוחם הלוי ממיר: "וטעות הוא במי שחושב שתכלית יצי"מ הוא שתצא מזה 'אמונה' לכד... וראיה לדבר מבעל ההגדה עצמו" [שאמר "שחייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא עתה (ג' הרמב"ם) ממצרים"]. שאילו היה כל היסוד שיתאמתו אצלנו הניטים של יצי"מ שהיו אז. "ועי"כ תתברר לנו האמונה במציאות ה' וכו', למה לו שיראה את עצמו כאילו הוא עצמו הוא מיוצאי מצרים" שהרי לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים תלוי בהרגשת הלב ואילו בירור יסודות האמונה הוא ענין שכלי, אלא המטרה היא קבלת עול מצוות ועבדות להשי"ת מתוך הכרת הטוב.

וזה אפשרי רק מתוך הרגשת הכרת הטוב. ע"י שמצייר ומחדש בליבו כאילו הוא יצא ממצרים, וכך ביאר (שם): "שענין יצי"מ הוא קבלת עול מלכות שמים שהוא ענין להיות לו לעבדים. שכיון שמכירים טובו וחסדו הבלתי גבול ותכלית של השי"ת ושהוא שליט ואדון כל. מחייב זה שתצא מזה עבדות.. שמההוצאה צריך לצאת הכרת הטוב. והביאור האמיתי של הכרת הטוב הוא - עבדות והשתעבדות לבעל הטובה" (דעת חכמה ומוטר חלק א עמ' קכד),

סיפור יצי"מ - מחדש את הכרת הטוב

וכיצד יבוא האדם לידי הרגשת הכרת הטוב? - ע"י ידיעת כל פרטי הטובה שנעשתה עימו, ועל כן נצטוינו במצוות סיפור יצי"מ, כי ע"י הסיפור על כל פרטיו מחיה האדם מחדש את טובות השי"ת עמו בהוציאו אותנו ממצרים - "כאילו הוא יצא" - ומרגיש את חיוב העבדות מתוך הרגשת הכרת הטוב. כי זוהי סגולת הסיפור והציור לחיות את העבר בהווה. כאשר אדם מספר אירוע מרגש שקרה בעבר הוא מתרגש מחדש עד לדמעות כאילו הדבר קורה עכשיו, כך באותה מידה שאדם מרבה לספר ולפרט בניסי יצי"מ מתרבות בליבו הרגשות הכרת הטוב להשי"ת וגדולת מעלתו. כפי שהביא רבינו ירוחם הלוי ממיר זצ"ל בשם הסבא מקלם זצ"ל ש"כל

למעשה מאמרים על פסח

המרבה לספר ביצי"מ הרי זה משובח", היינו שהוא מלשון משביח. שנעשה בעצמו משובח יותר ויותר (דעת חכמה ומוסר. ח"א עמ' קטז). ולכן בסיפור ההגדה "מתחיל בגנות ומסיים בשבח" (פסחים קטז). לא מספיק לספר רק בניסי יציאת מצרים אלא צריכים לספר ולבאר מהגנות של "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו", ו"לבן ביקש לעקור את הכל", סיפור יצי"מ מביא להכרת הטוב ולקבלת מלכותו ו"עבדים היינו לפרעה". ורק אח"כ על השבח של "ויוציאנו ה' ממצרים" - "ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו", כי אם היתה מטרת הסיפור רק לברר ולאמת האמונה במציאות ויכולתה ה', לזה היה מספיק בסיפור השבח בלבד, אך מכיוון שעיקר מטרת סיפור יצי"מ היא. כאמור. קבלת עול מלכות שמים מתוך הכרת הטוב, לנו מתחיל בגנות. כי כפי גודל הגנות כן גדולה הכרת הטוב על הגאולה וההצלה, וכתוצאה מכך מתעלה האדם בעבודת ה', והרי זה משובח, כדי לחיות את יצי"מ בהרגשת הלב בהווה, עשו לכך חז"ל הדגמה מוחשית, כמי שאמרו (פסחים קטז): "א"ל רב נחמן דדרו עבדיה, עבדא דמפיק ליה מריה לחירות, ויהיב ליה כספא ודהבא, מאי בעי למימר ליה ? א"ל בעי לאודוי ולשביחי... פתח ואמר עבדים היינו". ופירש רשב"ם "פתח ואמר... התחיל לומר עבדים היינו וגימור הגדה בשבח והודאה, כלומר כן [כמו שהמחשנו ע"י דרו העבד] עשה לנו הקב"ה שהיינו עבדים והוציאנו משם". כדי לחזק את הבנת השכל לא היה צריך רב נחמן להמחשת תחושת השחרור של דרו עבדי, אולם כדי שהלב יהיה את הדברים, המחיש רב נחמן ע"י דרו תחושת עבדות ושחרור. וכך פסק הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ז הל' ב): "מצווה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו... כיצד אם היה קטן או טיפש אומר לי בני כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כטו ונכד זה במצרים, ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה" הוציאנו לחירות".

סיפור יצי"מ הנאת ביכורים - הכרת הטוב

לפי יסוד זה שמצוות סיפור יציאת מצרים מטרתה היא הכרת הטוב, יתבאר לנו מדוע בעל ההגדה שם לאבן בנין עיקרית את דרשת חז"ל בהבאת ביכורים, ולא את הפרשיות בחומש שמות שעיקרו סיפור השיעבוד והיציאה.

כי לשתי המצוות הללו מטרה אחת - הכרת הטוב להשי"ת, כמו שביאר רבינו ירוחם הלוי ממיר זצ"ל (דעת חכמה ומוסר ח"א עמ' קכה): "והנה כל סדר ההגדה הוא על פרשת 'ארמי אובד אבי'... שענין קריאת הפרשה של ביכורים כמו שכתב רש"י (דברים כו, ג) לומר שאינו כפוי טובה, וסמכו בעל ההגדה כאן, הרי שתכלית שניהם... אחד הוא, והוא שלא להיות כפוי טובה ולהכיר טובה לבעל הטובה", וכך נא' שם (דברים כו, ג) "ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו, הגדתי היום לה' אלוקיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו", וכי היום הוא בא אל א"י. והלא אפשר שכבר דורות הוא בו א"י, וא"כ מהו "....הגדתי היום... כי באתי - כתב שם בתרגום ירושלמי "....ותימרוו לי", אודינו ושבחינו יומא הדין ארום עלינו לארעא" [לשון רבים] ולא תרגם "ארי עלית" בלשון יחיד כאונקלוס, נמצא שבאמירת "כי באתי" הוא אינו מציין את

למעשה מאמרים על פסח

בואו הוא, אלא את ביאת עם ישראל לארץ ישראל, ומאחר והוא אומר אמירה זו מתור הכרת הטוב, "אודינן ושבחינן", ממילא הוא חי את הדברים כמו שהוא עצמו היה מבאי הארץ.

בפרשת ביכורים נמצאנו למדים עד כמה מביא הביכורים חי את סיפור יצי"מ, ועל כן דווקא פרשה זו מהווה את היסוד לדרשות חז"ל על סיפור יצי"מ, כי עיקר ותכלית הסיפור הוא שהאדם יחיה את הדברים מחדש, שהרי רק כך יוכל לבוא לידי הכרת הטוב. ולא די להבהיר ולהודיע שכל זה ניתן ע"י הקב"ה, כפי שבכל אכילה מקדימין ברכה להודיע ולהודות שהמזון הוא מהקב"ה, אלא צריך האדם להפליג בהודאתו וסיפורו עד הירידה למצרים והגלות שבה היו ישראל לעם, וכמ"ש (שם, ה) "ויהי שם לגוי גדול" וכו', כנגד כל הכללים ההיסטוריים שלפיהם עם מתגבש דוקא במולדתו, הנה היו הם לעם דוקא "שם" – בגלות, וכל זה כדי להוציא מליבו כל שמץ של תחושת "כוחי ועוצם ידי" אשר מסוגלת להתעורר בליבו של מי שנתן עמלו באילן והוציא פירות. ורק כאשר מופקע האדם מ"כוחי ועוצם ידי", וממילא הרגשת הכרת הטוב ממלאה את ישותו, או אז הוא מגיע להתבטלות גמורה להשי"ת מתור הכרת הטובה באה לידי ביטוי בהשתחואה בפישוט ידים ורגלים לפני ה' (מגילה כב:). ומאחר וזהו תוכן הבאת הביכורים על כן נתקנה ההגדה על אותם מקראות של הבאת ביכורים שבפר' כי תבוא, כי פרשה זו כולה עבדות ה' מתור הכרת הטוב, וכדאיתא בזוה"ק (שמות מ:): שה' אומר למלאכים בשעת אמירת ההגדה "זילו ושמעו סיפורה דשבחא דילי", לא "זילו ושמעו סיפור יצי"מ" אלא "סיפורה דשבחא דילי" – סיפור של שבח שהוא תוצאה של הכרת הטוב.

יציאת מצרים - הכרת הטוב לה' לבדו

למה באמת הבטיחו משה על שלשה ימים

ובזה יבוארו כמה פרשיות שביצי"מ. הנה כשמשנה ביקש מפרעה את יציאת ישראל מארצו, א"ל "דרך שלשת ימים נלך במדבר" וכו' (שמות ח, כג) ומחמת זה איתא ברש"י עה"פ "ויוגד למלך מצרים כי ברח העם" (שמות יד, ה) וז"ל: "איסטורין שלח עמקו וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום הרביעי". ולכאורה, למה באמת הבטיחו משה על שלשה ימים, וכי אר תחבולה היתה בזה? אלא מבואר בזה, שרצון היה מלפני הקב"ה שיהיו ישראל משועבדים בהכרת הטוב אך אליו בלבד, וא"כ הראה להם שאין להם לזקוף כלל את יציאתם לפרעה, כי הוא מצידו הסכים ליציאתם אך לשלשה ימים, אלא רק ה' לבדו הוא שגאלם, ומחויבים הם אר ורק לו בהכרת הטוב.

למה הזקיקם הקב"ה לשאול הכלים והרי ה' נתן את חן העם בעיני מצרים וא"כ יכלו לקחת במתנה?

ובדרך זו נבין מה שציווה הקב"ה "וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב" (שמות יא, ב). ולכאורה, למה הזקיקם הקב"ה לשאול הכלים והלא כתיב "ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים" (שם ג) וא"כ יכלו לקחת במתנה? אלא שאם היו מקבלים במתנה מאת המצרים, היתה מקנת בליבם איזו תחושה של הכרת הטוב למצרים. לכר ציווה הקב"ה שיקחו בהשאלה, ואז אין מקום להכיר טובה למצרים שהרי לא

למעשה מאמרים על פסח

נתנו מאומה, ואזי יבין כל איש ישראל שהכרת הטוב היא להקב"ה לבדו. זהו מה שנאמר בהגדש"פ "ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים", דהיינו, אם לא שהקב"ה הוא שהוציא את אבותינו, אלא אפשר היה לייחס גם לפרעה חלק ביציאת ישראל, אז היינו משועבדים לדורות בשעבוד של הכרת הטיב לפרעה, וכשם שנצטוונו "לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו" (דברים כג, ח), ואע"פ שזרקו זכורכם ליאור - שיא של אכזריות - וכל זאת משום "שהיו לכם אכסניה בשעת הדחק", (רש"י שם), דהיינו מכח חיוב הכרת הטוב. א"כ כ"ש שאם פרעה היה מוציאנו היינו משועבדים בהכרת הטוב לפרעה. לפיכך ההדגשה היא על "הוציא הקב"ה" ולכן אנו משועבדים בהכרת הטוב רק להקב"ה. מטרה עיקרית זו של קבלת עול מלכות שמים ע"י הכרת טובה עמוקה הבאה כתוצאה מסיפור וחייית יציאת מצרים בליל הסדר עלולה להישכח מאתנו מרוב טרדות ההכנה לפסח. לכן עלינו להתכונן לכר כראוי כדי להגיע למדרגה נעלה זו מתור עבודת ליל הסדר, ולעוררה שוב בכל יום ויום במשך השנה ע"י זכירת יציאת מצרים.

וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם (בראשית יא, ו) וברש"י בני האדם. אלא בני מי, שמא בני חמורים וגמלים, אלא בני אדם הראשון, שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתתה עמדי, אף אלו כפו בטובה למרוד כמי שהשפיעם טובה ומלטם מן המבול רואים שהמידה של כפיות טובה מושרשת בנו כבר מאדם הראשון.

איך מודים באמת ע"י כל המרבה לספר

והנה מי שמכיר טובה באמת ובלב שלם, אינו מקמץ במלים ואינו מקצר בדברים. אלא מאריך ומרחיב בדיבורו בהזכירו, בפרטי פרטים, את מצבו הקשה כשהי' זקוק לעזרתו ולטובתו של זולתו. וממשיך לספר כמה טובה גדולה עשה עמו זולתו, ומרבה בדברים כפי צחות לשונו. ומודה לו בכל לשון של הודאה על כל מה שגמלו. ככה נוהג בעל נשמה טהורה, וכמש"כ לעיל. משל למה הדבר דומה. לאדם אחד שנשאר אחד ממשפחה לאחר חורבן יהדות אירופה. אדם זה נמצא חלש מאד והי' חולה בכמה מחלות, ועני ואביון בחוסר כל. ונודע לדודו באמריקא, שקרובו זה נשאר בחיים. מיד סידר, בכסף רב, להביאו לארצו וקבל פניו בשמחה רבה ובחביבה יתרה. הביאו לביתו והאכילו והשקהו וקנה לו כמה חליפות בגדים מכף רגלו ועד קוקדו. הלך עמו לרופאים מומחים גדולים עד שריפאוהו, והכל בהוצאות עצומות. למדו שפת המדינה ואיך לנהל עסק מסחרי גדול. קנה לו בית מסחר, חיתן אותו עם זיווג טוב והגון, וקנה לו בית ורהיטים וכל צרכי הבית ונולדו לזוג הזה בנים ובנות. בהגיע יום חתונתו של בנו הבכור, וכמובן שהדוד היקר הזה הוזמן לחתונה, עם עוד ידידים רבים. ובאמצע אחד מהריקודים סביבות החתן, לחש אבי החתן לתוך אזנו של הדוד - דודי היקר, אני מודה לך על כל מה שהטבת לעשות עמדי. תפס בו דודו בכוח והוציאו ממעגל הריקודים והוליכו לאחת מפילות האולם, ואמר לו האם זו היא הבעת הכרת הטוב שהנך חייב לי בעד המון טובות שעשיתי עמך. נבהל בעל השמחה

למעשה מאמרים על פסח

ושאל, דודי היקר ואיך אביע תודתי. א"ל הדוד, ככה תגיד, דודי היקר, נשארתי אחד, ממשפחה, גלמוד, חלש, חולה, עני, ערום ויחף ובלי קורת גג. ואתה, ברחמיך הרבים, הבאתני לכאן בכסף מלא, האכלתני והשקתני, הלבשתני מכף רגל ועד ראש. לקחת אותי לרופאים מומחים גדולים וכו' וכו' וכל מה שיש לי נתת לי, עד היום הזה. אילו אחי אלף שנים לא אוכל להספיק להודות לך וכו' וכו'. ככה מביעים באמת הכרת הטובה. ולכן אמר בעל ההגדה, וכל המרבה לספר הרי זה משובה. ולשון הרמב"ם, וכל מי שיוסיף במאמר ויאריך בדברים בהגדלת מה שעשה לנו ד' וכו' יהי יותר טוב. (קטע זה מליל שימורים פרק כו)

אכילת מצה - זכר לעבדות וזכר לחרות

מצד אחד זכר לעבדות ולעוני

במצות מצה יש להתבונן, שמצד אחד המצה היא זכר לעבדות ולעוני כמו שאומרים בהגדה הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, ולכן חוצים אותה כדדרשינן בגמ' (פסחים קט"ו, ב) לחם עני כתיב, מה עני דרכו בפרוסה אף כאן בפרוסה, ולכן גם אינו יוצא ידי חובה במצה עשירה [שנילושה במי פירות] וכמו שדרשו בגמרא (פסחים ל"א, א) לחם עני פרט למצה עשירה, ומצינו באבודרהם (סדר ההגדה ופירושה) שהביא בשם אבן עזרא שהיה שבוי בהודו והיו מאכילין אותו לחם מצה ולא נתנו לו לעולם חמץ. והטעם מפני שהוא קשה ואינו מתעכל במהרה כחמץ ויספיק ממנו מעט וכך היו עושים המצרים לישראל, ומבואר מכל זה שאכילת מצה היא זכר לעבדות.

מצד שני זכר לחרות

אולם מאידך אנו אומרים בהגדה, מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם, שנאמר זיאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגת מצות כי לא חמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה, ומבואר א"כ אדרבה שהמצה היא זכרון ליציאתם לחרות. וכן חזינן שמצה צריכה הסיבה ומרור א"צ הסיבה (פסחים קח, א) ופירש"י דמצה היא זכר לגאולה משא"כ מרור הוא זכר לעבדות.

וכבר הרגישו בזה התוס' (קח, א דייה מאי) וז"ל ואע"ג דהויא לחם עוני יש לאוכלה דרך חירות עכ"ל, ומבואר שיש שני צדדים למטבע באכילת מצה, וצ"ב.

והגר"א בפ"י להגדה (ד"ה הא לחמא עניא) כתב שיש שני טעמים לאכילת מצה, חדא כנגד לחם עוני שאכלו אבותינו במצרים כי מצה היא לחם עבדים, ולכן היה ציווי לאכול מצה עוד במצרים זכרון ללחם עוני שאכלו אצל פרעה, וטעם נוסף לאכילת מצה שלא היה במצרים הוא משום שלא הספיק בצקם להחמיץ, וחייב זה אינו מחמת לחם עוני שהרי דבר זה בא להם בשמחה של חירות יעו"ש.

למעשה מאמרים על פסח

איך כלולים באכילת מצה שני טעמים, אשר נראים כהפוכים זה מזה,

אכן הא גופא צריך ביאור, איך כלולים באכילת מצה לדורות שני טעמים, אשר נראים כהפוכים וסותרים זה את זה, האחד לחם עבדים זיכרון ללחם עוני, והשני שלא הספיק בצקם וכו' אשר מסמל חירות, ואיך יתכן שאותה מצה שבאה לסמל עבדות מחד גיסא, מסמלת גם חירות מאידך גיסא, וצ"ב רב.

[ועיין במהר"ל (גבורות ה', סימן נא) שביאר דאין המצה כלל זכר לשיעבוד אלא לחירות והכוונה בלחם עוני רק מה שאין בה דברים נוספים אלא קמח ומים שעיי"ז ראוי האדם לגאולה כיון שאין נצרך לדבר אחר, וזהו הבן חורין האמיתי, וזהו שאמרו אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה, דאף שהוא מסתפק במועט בלחם עוני, מ"מ הוא בן חורין בזה שאי"צ לכלום].

כל צרות הגלות הזה הם טובה לישראל להושיעם תשועת עולמים

ונראה ביאור הענין, בהקדם לשונו הזהב של רבינו מנוח (פ"ז מחמין ומצה ה"י) "שכאשר האדם יזכר יציאת מצרים בליל הסדר, ובראותו השגחת השם שהיתה בישראל, לא יסור לבו ממנו יתברך לעולם, ואם יצר לו זמנו מאד יבטח בד' מקווה ישראל ומושיעו בעת צרה, וכמו צרת גלות מצרים היתה סיבה להטיב להם באחריתם, כן כל צרות הגלות הזה הם טובה לישראל להושיעם תשועת עולמים". ולמדנו מזה דבר נפלא, שכל עניני הצרות והגלות לא זו בלבד שאינם סתירה לגאולה, אלא אדרבה עומק הצרה זה גופא הגורם להטיב להם באחריתם, שאין הטובה באה אלא מכח הצרה והגלות. ומשמע שאי"ז רק מצד הענין שיל קושיי השיעבוד השילים את המנין, אלא שהקושי והשיעבוד הוא עצמו סיבת כל הטוב באחריתו. וזהו מבואר הטעם שכל ימי הצרות והצומות של גלותינו היום, יהיו לעת"ל "לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים" (זכריה ה,ט), כי ימים אלו בעצמם הם סיבת הגאולה לעת"ל. וראה לשון רבינו יונה (שערי תשובה ב, ה) שיש על הבוטח בד' להוחיל ממועוף צוקתו כי יהיה החושך סיבת האורה.

מעתה מבואר עומק ענין המצה, שמצד אחד בתחילת ההגדה אנו אומרים שהיא לחם עוני דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים, ולכך אינה מצה עשירה, ונאכלת בפרוטה כדרכו שיל עני וכו' וכו', אבל ע"י עבודת הלילה בסיפור יצי"מ והגאולה, כאשר כל אחד ואחד חי ומרגיש בחוש ורואה השגחת השי"ת שהיתה בישראל, בבחינת כאילו הוא יצא עתה ממצרים, ממילא אנו מגיעים להכרה שאדרבה כל הגלות היתה הטיבה להטיב לנו, ואז אנו לוקחים את אותה המצה עצמה, את אותה לחם עוני, את אותה פרוטה, ואוכלים אותה בהטיבה זכר לגאולה, ואין כאן סתירה כלל, והדברים נפלאים.

[א"ה. ובהגדת "ויגד אברהם" (ממגייד בפרשברוג לפני מאה שבה) הוסיף בזה, שהמצריים לא הניחו לישראל במצרים להמתין בלחמם להחמיין אלא מהרו אותם למלאכתם בחיפזון, ולכן עתה בגאולה במדה כנגד מדה היה ג"כ בחפזון שיל מצרים למהר לשלחם ולא הניחו אותם עד שהחמיין בצקם, והוא ענין פלאי מהגאולה בדבר אשרי וזו המצריים בדבר זו עצמו תקנו על כרחם וזה ממש מאפילה לאור גדול ומשעיבוד

למעשה מאמרים על פסח

לגאולה, ובבחינה זו נתרבה סימן השיעבוד והחירות וגודל הנס בזכרנו כי כן אכלנו פת מצה בלי חימוץ בעניותינו בגלות ונתהפך הרעה לטובה שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם וכו' ע"ש. ונפלא מאד שכל ענין המצה גופא נתייסד על זה ש"הלחם עוני" היה סיבת החירות].

ולכן הסיום שיל' הא לחמא עניא' הוא 'השתא הכא לשנה הבאה בירושלים, השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין', שהרי 'הא לחמא עניא' בא להראות איך נהפך לנו הלחם עוני עצמו לסיבת הגאולה והחירות, וכן יתברר גם לעת'ל דמה ד'השתא הכא' ו'השתא עבדי' זה גופא גורם 'לשנה הבאה בירושלים' ו'לשנה הבאה בני חורין'. וכלשון רבינו מנוח, "וכמו צרת גלות מצרים היתה סיבה להטיב להם באחריתם, כן כל צרת הגלות הזה הם סיבה לישראל להושיעם תשועת עולמים"¹¹.

איך ראו בעשרת המכות שה' שליט ומושל על הכל

איך ראו בעשרת המכות שה' שליט ומושל על הכל. לפיכך בא על פרעה מכות רבות ושונות, אף על פי שהיה ניתן להכניע אותו במכה אחת שתתמיד עד בלי נשוא. והרי כמה דוגמאות: **במכת דם** ראו שה' יתברך שליט על המים. וכן גם בקריעת ים סוף, כאשר מי הים נצבו כמו נד והמים היו להם חומה מימינם ומשמאלם. **במכת צפרדע** ראו שה' יתברך שליט על הבריות שבמים. **במכת ערוב** ראו שה' שליט על חיות הארץ. **במכת ארבה** ראו שה' יתברך שליט על הבריות המעופפות, שכולם עושים את רצונו יתברך ונשמעים לגזירותיו. כך למושל, כאשר גזר ה' שיבואו בהמוניהם להשחית מצרים, באו. ולא רץ גושן מקום מושב בני ישראל לא העיז אף ארבה אחד לבא. כולם הקפידו לשמור על הגבול, כי כן פקד בורא עולם יתברך שמו. **במכת ארבה** ראו גם שהבורא ברוך הוא שליט על הרוח. כי הארבה בא ברוח קדים זה, וכאשר העתיר משה רבינו להסירו, נעתק והלך על ידי רוח ים חזק מאד כמבואר בחומש. **במכת דבר** ראו שה' יתברך שליט על חיי בעלי החיים. נגזר על מקנה מצרים שימותו, ומתו. ולעומת זאת ממוקנה ישראל לא מת אחד. **במכת בכורות** ראו שה' יתברך שליט על חיי האדם. בכורות מצרים מתו כולם בשעה אחת, כאשר התרה משה רבינו בשם ה', ובכורי ישראל חיו. **במכת כנים** ראו שה' יתברך שליט על האדמה, כי עפר הארץ נהפך והיה לכנים, ופגעו רק במצרים ולא בבני ישראל. **במכת שחין** ראו שבריאות האדם ותחלואיו, הכל ביד ה' יתברך. נגזר שילקו בשחין מצרים ולקו, ובבני ישראל לא פגע השחין. כי הכל בגזרתו יתברך שמו. **במכת חושך** ראו שהבורא ברוך הוא הוא המאיר לארץ בגזרתו יתברך שמו. המאורות מאירים, ובגזרתו יתברך שמו לא יאירו, וימש חושך. **במכת ברד** שהיו

¹¹ וע"כ אמנו במשנה פסחים קט"ז מתחיל בגנות ומסיים בשבח ובגמרא שם מאי בגנות רב אמר מתחלה עובדי עבודת גלולים היו אבותינו ושמאל אמר עבדים היינו ובפי' הגר"א להגדה ש"פ ב' מתחלה עובדי עבודת כוכבים כו' פירוש שהי' ב' עניני גלות גלות הנפש וגלות הגוף כו' עכ"ל והיינו מפני שהמביע הכרת הטוב באמת ובלב שלם צריך להתחיל בסיפור מצבו כשהי' בצער ובצרה ובעוני כו' זקוק לעזרה ולישועה ואח"כ מסיים ברוב הטובות והחסדים שנעשו לו למלאות חסרונו ולהושיעו ולשמחו וזו היא שלמות הכרת הטובה וכמו שנתבאר לעיל במשל האדם ודודו וז"ל המאירי שם מתחיל בגנות ר"ל עבדים היינו כדי שיפרסם את העבדות להגיע ממנו לכבוד שחרורו עכ"ל ופי' הריטב"א בהגדה ש"פ מתחיל בגנות כו' לתת שבח והודאה לד' אשר מאשפות ירים אביון ע"כ רלפ"ז זכינו לטעם פשוט ונפלא לזה שעניות ועשירות משמשין כאחד בסדר ליל פסח כשהלחם מזכיר העוני שנתענינו במצרים ויש בו כל מיני עניות ובה בשעה אנו נוהגים כבני חורין שנתעשרו ברוב כסף וזהב וכו' והיינו מפני שהאדם צריך להזכיר ולהרגיש בכל היליה הזה כי מכוח עצמו הי' עני נגמור במצרים בתכלית העוני והענינו עד כדי כך שאפילו כשנתבשרו ממנו יתב' ע"י ליל שימורים עמו קיט

למעשה מאמרים על פסח

בה ג' דברים, מטר, ברד ואש מותלקחת ותהלך אש ארצה, ראו שה' יתברך הוא השולח עננים להמטיר על הארץ, ובגזרתו נהפכים מי הגשם לברד. כמו כן ראו שהאש והמים עשו שלום כדי לקיים את גזירתו יתברך.

הקדמה לאמירת ההגדה - ליל ההודאה

א. ¹²הנה בליל הסדר אנו מקיימים הרבה מצוות, דאורייתא ודרבנן, אבל המצוה המרכזית של הלילה שזמנה כל הלילה עד שתחטפנו שינה, הלא היא מצות עשה דאורייתא של סיפור יציאת מצרים, וראוי להתבונן לפני אמירת ההגדה מה יסוד המצוה וענינה. והנה כבר עמדו גדולי האחרונים בשאלה מה נתחדש במצות סיפור יציאת מצרים בליל ט"ו בניסן, יותר ממצות זכירת יציאת מצרים של כל השנה. והגר"ח זיע"א (נדפס בכתביו לפסחים קטז, א) העמיד דאיכא ג' הלכות שנתחדשו במצות סיפור יציאת מצרים בליל פסח יותר מבכל השנה,

א. דסיפור הוא לאחרים ובדרך שאלה ותשובה, דכתיב והיה כי ישאלך בנך, והגדת לבנך,

ב. בספור יציאת מצרים צריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח ולספר מתחילת הענין ועד הסוף,

ג. צריך לבאר את טעמי המצות, כמו"ש רבן גמליאל אומר כל שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו וכו'. כל אלו נתחדשו רק בליל ט"ו, ואילו בזכירה דכל השנה יוצא בינו לבין עצמו, וכן אין דין מתחיל בגנות, וגם אין דין לומר טעמי המצוה. ודבר זה היה חוזר הגר"ח לבני ביתו לפני אמירת ההגדה באומרו דקי"ל מצות צריכות כונה, ועל כן צריך להתכוין בכל ג' חלקים אלו לקיום מצות סיפור יציאת מצרים.

דבכל השנה המצוה היא מצוה של "זכירה" בעלמא, ובליל הסדר המצוה היא "סיפור",

ונראה דיסוד אחד לכל הני ג' החילוקים, דשתי מצוות חלוקות הן בעיקר מעשה מצותן, דבכל השנה המצוה היא מצוה של "זכירה" בעלמא, ובליל הסדר המצוה היא "סיפור", יעיין במשנ"ב (תעג, סד) דסיפור העשר מכות במצרים הוא ג"כ מכלל סיפור היציאה. והגר"ז הוסיף עוד חילוק דבמצות סיפור דליל פסח נכלל ג"כ לימוד הלכות הפסח כמבואר בתוספתא (פ"י פסחים ה"ח).

עוד חילוק שבכל השנה מזכירים כדי לחזק האמונה ובליל פסח מזכירים כדי להודות

אולם נראה דיש חילוק נוסף ויסודי בין מצות זכירה למצות סיפור, והוא לימוד גדול על כל אופן מצות הלילה. מצות זכירת יציאת מצרים של כל השנה ביסודה היא מצוה של אמונה, כמבואר ברמב"ן (סו"פ בא) שיציאת מצרים היא היסוד לאמונה בבורא עולם, שהדעות נשתבשו ורבו המופרים בעולם וע"י הניסים הגלויים שהיו ביציאת מצרים ראו כולם בחוש כי יש מנהיג לבירה וגם הטבע הוא נס בבחינת בא זה ולימד על

¹² נלקח מהספר משולחן ר' אליהו ברוך עם הוספות

למעשה מאמרים על פסח

זה, עיי"ש. משא"כ סיפור יציאת מצרים בליל הסדר ענינו שבח והודאה, שעיי שאנו מספרים הניסים והנפלאות אנו באים לשבח את הקב"ה ולהודות לו, וכמו שכתב הרמב"ן שם שהתכלית של יצי"מ שנאמן בד' אלוקינו ונודה לשמו, והחלק של ההודאה אנו מקיימים ביותר בליל ט"ו בניסן מפני שהוא ליל יציאת מצרים.

ומקור לזה מהגמרא בפסחים שבליל הסדר העיקר זה ההודאה

ומקור לזה בגמרא פסחים (קטז, א), אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה, עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא מאי בעי למימר ליה, א"ל בעי לאודויי ולשבוחי, א"ל פטרתי מלומר מה נשתנה פתח ואמר עבדים היינו, ופי' רשב"ם התחיל לומר עבדים היינו וגומר הגדה בשבח והודאה עכ"ל, הרי מבואר שעיקר ענין ההגדה הוא השבח וההודאה. וכ"כ הרמב"ם בסה"מ במצות סיפור יצי"מ (מ"ע קנ"ז), וז"ל, וכל מי שיוסף במאמר ויאריך הדברים בהגדלת מה שעשה לנו השם וכו' ואיך לקח השם נקמתנו מהם ולהודות לו יתעלה על כל טוב שגמלנו מחסדיו יהיה יותר טוב וכו', וכ"כ בספר החינוך (מצוה כא) וז"ל, מצוה לספר בענין יצי"מ בליל ט"ו בניסן כל אחד לפי צחות לשונו ולהלל ולשבח לשי"ת על כל הניסים שעשה לנו, הרי מבואר להדיא שהשבח וההודאה הוא מעיקר מצות סיפור יצי"מ.

ומצאנו בהגדה של פסח לאבודרהם (סדר ההגדה, ד"ה ומתחיל) וז"ל הגדה הוא לשון הודאה ושבח להקב"ה על שהוציאנו מארץ מצרים כמו שמתרגם בירושלמי הגדתי היום לה' אלוקיך (דכ"ר כו, ג) שבחית יומא דין. וכן תרגמו רבינו סעדיה, עכ"ל, ונפלא מאד שהלשון "והגדת לבנך" גופא פירושו להלווי ולשבוחי.

ויסוד לכל זה למדנו מדברי רש"י בפסחים (לו, א) על הא דאמר שמואל ילחם עוני שעונין עליו דברים הרבה, ופרש"י וז"ל שגומרים עליו את ההלל ואומרים עליו הגדה עכ"ל, הרי מבואר דאמירת ההלל בכלל מצות סיפור יצי"מ שהרי זהו כל ענין לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה לספר ביצי"מ על המצה, וכ"כ במאירי בפסחים (קטז, כ) דעונין עליו דברים הרבה ר"ל הגדה והתחלת ההלל עכ"ל, [אלא דבמאירי משמע שרק החלק הראשון של ההלל שאנו אומרים בהגדה לפני הסעודה הוא בכלל סיפור יצי"מ, שבחלק זה אומרים המזמור בצאת ישראל ממצרים וגוי שכל מזמור זה סובב והולך מענין יצי"מ]. עכ"פ מבואר דאמירת ההלל היא חלק מעיקר מצות סיפור יצי"מ, והוא כפי שנתבאר שישוד מצות הסיפור הוא להודות ולהכיר טובה לקוב"ה, ולכן ההלל הוא חלק ממצות סיפור יצי"מ, משא"כ במצות זכירת יצי"מ של כל השנה שענינה אמונה ולא פתיך בה ענין הודאה והכרת הטוב, א"כ בודאי שאין להלל שייכות למצות הזכירה.

הודאה על כל דבר קטן כגדול

למה סיפור יצי"מ כל יום לא נוהגת לדודות ואילו הסיפור של יצי"מ בליל הסדר נוהג לדודות

ב. והנה הרמב"ם בספר המצוות השמיט מצות זכירת יציאת מצרים של כל השנה, וכבר עמדו בזה האחרונים למה לא מנה הרמב"ם מצוה זו, ומטו בשם הגר"ח שתירץ דהרי הרמב"ם (פ"א מק"ש ה"ג) פסק

למעשה מאמרים על פסח

בבן זומא שמצוות זכירת יצי"מ נוהגת בלילות, וא"כ אין מקור להביא ימות המשיח כשיטת חכמים (ברכות יב, ב), וכבר יסד הרמב"ם בסה"מ (בשורש השלישי) שאין ראוי למנות מצוה שאינה נוהגת לדורות, ע"כ. ויש לעיין א"כ למה מנה הרמב"ם בסה"מ (מ"ע קנ"ז) למצוות סיפור יצי"מ בליל ט"ו בניסן, ובהכרח שמצוה זו נוהגת גם לעתיד לבא, וצריך ביאור מאי שנא מזכירת יצי"מ שבכל יום שאינה נוהגת לעת"ל.

כי לעתיד לבא יהיו ניסים ונפלאות גדולים הרבה יותר מיציאת מצרים לכן נלמד משם אמונה משא"כ להכיר טובה גם על נס קטן מכירים

אכן להאמור ההבדל ברור מאד, דבגמ' ברכות (יב, ב) מבואר דהטעם שזכירת יצי"מ אינה נוהגת לימות המשיח, כי לעתיד לבא יהיו ניסים ונפלאות גדולים הרבה יותר מיציאת מצרים, ולכן לא יזכירו יותר את הניסים של יצי"מ אלא רק את הניסים הגדולים העתידיים. ונראה, דכל זה שייך רק לגבי מצוות זכירת יצי"מ שבכל יום שיסודה הוא אמונה, דלעת"ל יהפכו הניסים העתידיים ליסוד האמונה, משא"כ לגבי מצוות סיפור יצי"מ בליל הסדר שענינה הוא הלל והודאה והכרת טובה, א"כ פשיטא דאפילו שנס יצי"מ יהיה נחשב כקטן לעומת הניסים העתידיים לבא, מ"מ אין טעם שלא נכיר טובה גם על הנס של יציאת מצרים, דאטו מי שקיבל טובה מחבירו ואח"כ חבירו הטיב עמו טובה גדולה יותר, וכי יעלה על הדעת שכבר אינו חייב להכיר לו טובה גם על הטובה הקודמת הפחותה, הרי בהכרת הטוב ודאי אין לשכוח אפילו את הפרט הקטן ביותר.

שבהכרת הטוב אין לשכוח להודות אפילו על הפרט הפעוט ביותר

ויסוד זה היה אומר הראש ישיבה הגר"ח שמואלביץ וצ"ל על דברי רש"י בפ' ויצא (בראשית ל, כג) שרחל קראה ליוסף על שם אסף ד' את חרפתי, ופרש"י שהייתי לחרפה שכל זמן שאין לאשה בן, אין לה במי לתלות סרחונה, משיש לה בן תולה בו, מי שבר כלי זה, בנך, מי אכל תאנים אלו, בנך, עכ"ל, ותמוה דאטו זה היה סיבת השאיפה של האמהות להעמיד שבטים, שעל זה באה להודות, אלא דמכאן למדנו יסוד זה שבהכרת הטוב אין לשכוח להודות אפילו על הפרט הפעוט ביותר, ולכן בהגדה של פסח אנו מאריכים "אילו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דינו, ואילו עשה בהם שפטים ולא עשה באלוקיהם דינו" וכו', כי בהכרת הטוב צריך להודות על כל פרט ופרט בפ"ע, וא"כ מבואר היטב שגם לעת"ל שיהיו ניסים גדולים יותר מיצי"מ, ותבטל מצוות זכירת יצי"מ בכל יום, אבל עדיין לא תבטל המצוה של ההודאה וההלל על יציאת מצרים בליל הסדר.

אמירת ההגדה בפרשת הביכורים ולמה לא הביא מפרשיות מפורשות שבחומש שמות

ג, ובזה נתגלה לנו הסוד שבעל ההגדה ייסד את כל ההגדה על פרשת כי תבא, מ"ארמי אובד אבי" עד סוף פרשת קריאת הבכורים, וטרח לדרוש שם כל פסוק וכל מילה, וללמוד סיפור יציאת מצרים ע"י תלי תלים של דרשות על כל קוץ וקוץ ועל כל תג ותג, בשעה שמקרא מלא דיבר הכתוב בספר שמות, ופרשיות שלימות בתורה - שמות, וארא, בא, בשלח - ערוכות בענין, ולמה מלא בעל ההגדה בזה ויצא לדרוש דוקא בפרשת כי

למעשה מאמרים על פסח

תבוא, וביותר, שבעל ההגדה אמנם דקדק מפרשת כי תבא כל הדקדוקים, אבל רובא דדרשותיו תמך מהפסוקים של ספר שמות, דוק ותשכת, וא"כ לכאורה היה לו לייסד לכתחלה את ההגדה על פרשיות ספר שמות, ופרשת כי תבוא למה לי, אתמהא,

מפני שהפרשה היחידה בתורה שמעשה יציאת מצרים מובא שם בתורת הודאה

אלא הדבר מתבאר היטב ע"פ היסוד הזה, שהרי פרשת כי תבא זו הפרשה היחידה בתורה שמעשה יציאת מצרים מובא שם בתורת הודאה, שזה ענינה של הכרת הטובה בעת הבאת הבכורים, ולכן דרש בעל ההגדה בפרשת בכורים דייקא, ועדיפא ליה מכל המקראות המפורשים בתחילת ספר שמות, וזהו שכתב הרמב"ם (פ"ז מחמין ומצה ה"ד) וכל המוסיף ומאריך בדרש "פרשה זו" ה"ז משובח עכ"ל, כי יש קפיידא לדרוש דוקא בפרשה זו של הבכורים שבה יציאת מצרים באה בתורת הודאה, [ועי' ריטב"א בהגש"פ שכתב דכל דין מתחיל בגנות ומסיים בשבח הוא מדין הודאה, דבכה"ג ההודאה גדולה],

וההודאה נובעת מחמת ההכרה שאף דבר טבעי כגון פרי שגדל על העץ הוא מאת הקב"ה

ויש להוסיף עוד עומק בזה, דהנה הענין שבקריאת הביכורים מודים על יציאת מצרים, הוא מבואר עפ"י ד הרמב"ן בסו"פ בא שתכלית הבריאה היתה שנאמין באלוקינו ונודה אליו, ויציאת מצרים היא היסוד לאמונה כי הכל מהשגחה פרטית ואין כלל מקרים בעולם, וע"י הניסים הגדולים והמפורסמים אדם מודה בניסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה, עי"ש, והנה ענין הבאת הבכורים היא הכרת הטוב והודאה להקב"ה, וההודאה נובעת מחמת ההכרה שאף דבר טבעי כגון פרי שגדל על העץ הוא מאת הקב"ה, ויסוד להכרה זו הלא היא יציאת מצרים, ולכן פותחים בקריאת הבכורים ביציאת מצרים. ובזה יבואר המדרש ריש בראשית (בר"ר א, ד) שלא נברא העולם אלא בשביל הבכורים שנקראו ראשית, ויש לעיין דבשלמא למ"ד (הובא ברש"י שם) שאין ראשית אלא תורה ניהא, שעל התורה נאמר "אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי" מובן שלולי התורה אין טעם לבריאת העולם, אבל מצות בכורים מה ענינה עד שנאמר שבגללה הוא קיום העולם. ועיין ברמב"ן ריש פי בראשית שביאר ע"פ סוד. אך לפי הפשט הוא מבואר עפ"י ד הרמב"ן בפרשת בא שם וז"ל, וכוננת כל המצוות שנאמין באלוקינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כונת היצירה, ואין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין קל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלוקיו שבראו עכ"ל, ואם כי כל ענין המצוות לתכלית ההודאה, הרי שבבכורים זה כל מהות המצוה עצמה, ולכן בכורים נקראו ראשית, כי זה תכלית כל היצירה, שנאמין בדי שהכל מאתו יתי ונודה לשמו [וכן בתרו"מ וחלה שנקראו ראשית שייך ענין זה ואכ"מ]. ולכן מאידך גם בסיפור יציאת מצרים, אנו דורשים הפרשה של הביכורים, כי שם יש את כל הלימוד והלקח מיציאת מצרים, עד היכן עלינו להכיר טובה על החסדים שקבלנו מאת הקב"ה, על כל פרט ופרט, ולו אנו מחויבים להודות על הכל.

למעשה מאמרים על פסח

היות וביכורים נעשה בהידור לכן למדים מהם

עוד נראה לבאר למה לומדים במיוחד מפרשת הביכורים בהקדים מה שכתוב בתורה השקיפה ממעון קודשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו ופרש"י עשינו מה שגזרת עשה מה שהבטחתנו שאמרת אם בחוקותי תלכו וכו' ונתתי גשמיכם בעתם וצ"ב למה דווקא כאן מזכירים את שעשינו מה שציותנו הרי ההבטחה נאמרה על שמירת כל מצוות התורה ולא רק על המצווה הזו (ובהם נהגה)

ונראה לבאר עפ"י מש"כ המס"י (פי"ט) וז"ל וסדר העלאת הביכורים יהיה לנו לעינים לראות מהו הידורם של מצות שכן שנינו (ביכורים ג,ג) השור הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב ועטרה של זית בראשו וכו'. עוד שם (משנה ח) העשירים מביאים ביכוריהם בקלתות של זהב והעניים בסלי נצרים וכו'. עוד שם (משנה ח) שלוש מצוות בבכורים, בכורים, תוספת בכורים, עיטור בכורים. הרי לנו להדיא כמה ראוי לנו להוסיף על גופה של מצווה כדי להדרה ומכאן נלמד לשאר מצוות שבתורה" עכ"ל

ולפי"ז מובן נפלא היות וזה המצווה שמהדרים בה מאוד שזה מראה עבדות אמיתית לה' יתברך לכן אנו מבקשים שהקב"ה יעשה מה שצויה עלינו (קטע זה מלמעשה פרשת כי תבוא)

לשון המסילת ישרים לגבי הכרת הטוב

מסילת ישרים (פ"ח) כתב וז"ל 'וכאשר יתאמת אצל האדם גודל ערך המצות ורוב חובתו בהם, ודאי שיתעורר לבו אל העבודה ולא יתרפה ממנה. ואמנם, מה שיוכל להגביר ההתעוררות הזו הוא ההסתכלות ברוב הטובות, שהקדוש ברוך הוא עושה עם האדם בכל עת ובכל שעה, והנפלאות הגדולות שעושה עמו מעת הלידה עד היום האחרון, כי כל מה שירבה להסתכל ולהתבונן בדברים אלה, הנה ירבה להכיר לעצמו חובה רבה אל האל המטיב לו, ויהיו אלה אמצעים לשלא יתעצל ויתרפה מעבודתו. כי הרי הואיל ואינו יכול ודאי לגמול לו טובתו יתברך, לפחות יודה לשמו ויקיים מצותיו. והנה אין לך אדם באיזה מצב שימצא, אם עני ואם עשיר, אם בריא ואם חולה, שלא יראה נפלאות וטובות רבות במצבו. כי העשיר והבריא כבר הוא חייב לו יתברך על עושרו ועל בריאותו. העני חייב לו שאפילו בעוניו ממציא לו פרנסתו דרך נס ופלא ואינו מניחו למוט ברעב. החולה על שמחזיקו בכובד חוליו ומכותיו ואינו מניחו לרדת שחת, וכן כל כיוצא בזה, עד שאין לך אדם שלא יכיר עצמו חייב לבוראו. ובהסתכלו בטובות אלה שהוא מקבל ממנו, ודאי שיתעורר להזדרז לעבודתו, כמו שכתבתי למעלה, כל שכן אם יתבונן היות כל טובו תלוי בידו יתברך, ומה שמצטרך לו ומה שמוכרח אליו, ממנו יתברך הוא, ולא מאחר, אשר על כן ודאי שלא יתעצל מעבודתו יתברך ולא יחסר לו מה שהוא מוכרח אליו. והנך רואה, שכללתי פה בדברי שלשת המדרגות אשר חלקתים בזהירות, כי כבר ענינם אחד. והדבר למד מענינו, שלשלימי הדעת תהיה ההערה מצד החובה ומצד ערך המעשים וחשיבותם, לפחותים מהם מצד העולם הבא וכבודו, שלא תשיגהו בושח ליום הגמול בראותו הטובה שהיה יכול להשיג ואבדה. ולהמון מצד העולם הזה וצרכיו, כענין שפרשתי שם למעלה. עכ"ל.

למעשה מאמרים על פסח

שלא נהיה כפויי טובה למה רש"י לא כתב שנהיה מכירי טובה

ועיין בפירש"י בפרשת ביכורים (דברים כו, ג) ואמרת אליו, שאיני כפוי טובה עכ"ל, ויש לדקדק דרש"י כתב בלשון שלילה ולא כתב שנהיה מכירי טובה. ונראה משום דלהכיר טובה אין אנו מספיקים להודות ולהכיר טובה על הכל, וכלשון שאומרים בהמשך ההגדה בנשמת כל חי: אילו פינו מלא שירה כים וכו' אין אנו מספיקים להודות על אחת מאלף וכו', אבל לכל הפחות קצת להודות שלא נהיה בגדר כפויי טובה.

איך מותר לספר תהילות השם בליל ט"ו בניסן, הא אסור לספר שבחו של הקב"ה

והראוני במהר"ל בספרו גבורות ה' (פ"א) שהעיר איך מותר לספר תהילות השם בליל ט"ו בניסן, הא אסור לספר שבחו של הקב"ה, כדמצינו בגמ' (ברכות לג, ב, מגילה כה, א) שהוא דנחית קמיי דר"ח אמר הא-ל הגדול הגבור יהנורא האדיר והאמיץ וכו' א"ל סיימתינהו לכולי שבתא דמרי, ובמגילה (יח, א) אמר רבי אלעזר, מאי דכתיב מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו, למי נאה למלל גבורות ד' למי שייכול להשמיע כל תהילתו. ותירץ המהר"ל דשאני ליל ט"ו שאין ענינו רק להזכיר את הקב"ה, אלא להכיר לו טובה שלא נהיה כפויי טובה, וכל שהוא משום הכרת טובה אין בזה משום סיימתינהו לכוליה שבתא דמרי ע"ש, ועכ"פ שפתי המהר"ל ברור מללו דמצות סיפור יצי"מ הוא הודאה. סוף דבר הכל נשמע שהמצוה המרכזית של הלילה שהיא סיפור יציאת מצרים ענינה הודאה והלל להקב"ה בזמן הנס, כאילו עתה יצא ממצרים, ונפק"מ לדינא שיש לכוון באמירת ההלל [עכ"פ בחציו הראשון] לקיים מצות סיפור יציאת מצרים, רכו להפקיד לומר את כל ההגדה בלב מלא שמחה והודאה להשי"ת בתורת אומר שירה. ועיין בשבלי הלקט (סי' ריח) שכתב דצריך לומר הגדה וסיפור יצי"מ על הכוס מדין ישירה על הכוס. וזה בבחינת קרייתה היא הליאל. וכבר מובא מהזוה"ק (נדפס בתחילת ההגדות) מגודל מעלת עריכת שבת להקב"ה בליל פסח דקוב"ה אומר לפמליא דיליה שירדו לראות איך כנסת ישראל מהללים ומשבחים את הקב"ה בליל הסדר, הרי להדיא שיסוד מצרת הלילה הוא שבת והודאה, ועכ"פ שלא נהיה כפויי טובה, ואי"ה שנוכח לקיים המצוה כהלכתה.

סיפור שממחיש את האמונה שנוצרה ע"י ניסי יצי"מ

ביטוי מוחשי לדברי הרמב"ן ניתן למצוא בסיפור הג"ר ישראל מסלנט זצ"ל (מובא בספר "תנועת המוסר", חלק א עמ' 318): בהגיע רבי ישראל, באחת מנסיעותיו, למלון שהיה רגיל בו, מצא שבעל האכסניא שינה את טעמו ליהדות והחל לזלזל בעניני תורה ומצוות. כששאלהו ר' ישראל לסיבת הדבר, סיפר לו שלפני ימים אחדים התאכסן אצלו כופר אחד שהכחיש בפניו ענין שכר ועונש. ולאות שדבריו כנים, שלח לקנות נקניק של טריפה, והכריז שאם יש השגחה ושכר ועונש יכנס האיסור לגרונו ויחנק. הכופר אכל את הטריפה לעיניו ולא אירע לו כלום. והוא הריע בחוצפה כי אין השגחה וכפר בכל. מאז נכנסה ערבוביא במוחו וכל אמונתו נתרופפה. ר' ישראל לא השיב לדבריו ונכנס לחדרו. אחרי שעות מספר חזרה בתו של בעל האכסניא מבית הספר, וסיפרה בעליצות שקבלה תעודת גמור עם שתי הצטייניות, בחשבון וביזמורה. ר' ישראל קרא את

למעשה מאמרים על פסח

הילדה לחדרו וביקשה לנגן לפניו, כדי להוכיח לו שהיא באמת יודעת לנגן וראויה להצטיינות. הילדה סירבה, ר' ישראל שלח לקרוא לאב, ואמר לו שבתו אינה מחוננת במידות טובות ואינה מציינת לו. כששאל האיש את בתו בתמהון כיצד היא ממרה את פי ר' ישראל, השיבה שהיא חושבת לבלתי נימוסי והגיזיני לעמוד פתאום ולנגן לפני בני אדם, לא בזמן המיועד ולא במקום המתאים, כדי להוכיח את כשרונה. והוסיפה ושאלה: האם מתקבל על הדעת שבפני כל איש שלא יאמינה תהיה נאלצת לעמוד ולהראות לו את כחה בנגינה? הרי לשם כך הגישו לה את תעודת ההצטיינות! תשובה זו מצאה חן בעיני אביה שנתן צדק מלא לדבריה. ר' ישראל שלח את הילדה מהחדר ופנה אל האב ואמר לו - תשובת בתך יכולה לשמש גם תשובה לתמהונך בעניני השגחה. הלא ה' כבר הוכיח לעיני כל העמים את השגחתו הפרטית, על ידי הניסים הגלויים ביציאת מצרים. ויש לנו תעודה המעידה על כד - התורה הקדושה שניתנה לנו. כמו-כן ראינו את ההשגחה על ידי אליהו הנביא בפגישתו עם נביאי הבעל, וכן בימי מרדכי ואסתר, בנס החשמונאים ובעוד כמה מאורעות היסטוריים שבהם ראו את יד ה'. האם זה נראה לך הגיוני שבגלל כל שומה שיבוא ויגיד שאינו מאמין, ישנה ה' את סדרי בראשית או תהלכות הטבע, כדי להוכיח לו שיש דין ויש דיין?! מי שרוצה לדעת את ה', סיים ר' ישראל את דבריו ואמר, יכול להוכיח מהתעודה הנצחית שלנו, אשר אושרה לעיני כל העולם ואין צורך בהוכחות נוספות. בליל הסדר מסבים יחד אבות ובנים ומתבוננים ב"תעודה", דהיינו ההגדה ושאר המקורות לסיפור יציאת מצרים, ולנגד עיניהם מתגלים הניסים והנפלאות, האותות והמופתים שעשה ה' במצרים. שהרי לשם כד נעשו, כמו שנאמר, "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אותתי אשר שמתי בס", כשהמטרה היא: "וידעתם" - אבות ובנים - "כי אני ה'" (שמות י'). (ילקוט לקח טוב עמ' לח)

התבוננות בניסי יציאת מצרים - הכרחית

"החינוך" כותב בהקדמתו שרצה הקב"ה לחזק בקרבנו האמונה בהתגלותו אלינו במתן תורה, ולכן התגלה לעיני כל ישראל. הדנה בעדות מאמינים לשני עדים, אבל עדיין יתכן פקפוק על זה. אבל בהיות יתר עדים, ודאי שהאמונה והבטחון רבים יותר. וכיון שרצה הקב"ה להשריש אמונתו בלבבותינו, לכן הראה נפלאותיו ואותותיו על ידי ששים בוא אנשים גדולים, שעל ידי זה לא יתעורר פקפוק כלל בלב כל אחד. ועוד הוסיף הקב"ה, והנה קיימא לן אין אבות מנחילין לבניהם שקרים, כי בטבע מציאות הבריאה שאדם! אמין ביותר לדברים ששמע מפי אבותיו, כי אין האדם משקר לבניו. ולכן אמרה תורה: והגדת לבנך" - שתבוא האמונה מאבות לבנים, שבכהאי גוונא תתחזק ברור האמונה. עוד הוסיף ליתן לישראל שבאותו הדור מדרגת הנבואה, שראו בעיניהם וראו באצבע "זה אלי ואנוהו". וגם זה אופן לתוספת האמונה בקרבנו. הגר"י לוינשטיין זצ"ל, שמביא את דברי החינוך בספרו "אור יחזקאל - אמונה" עמ' רלז) מוסיף ואומר שרק בדרכים אלה יוכל האדם להתגבר על היצר הרע, כי תקיף הוא מאד במה שנוגע לאמונה. ובמיוחד לאחר שהאמונה הנדרשת מן האדם חייבת להיות חזקה עד כדי שתוכל להביאו למסירות נפש. לפיכך ללא השרשת אמונה מוחשית בקריעת ים סוף ובשאר האותות והמופתים, לא יגיע לכך.

למעשה מאמרים על פסח

תכלית הנס – להודות ולהלל

רש"י מפרש: "בעבור זה - בעבור שאקיים מצוותיו, כגון פסח מצה ומרור הללו".

מדבריו אנו למדים שמצוות אכילת פסח מצה ומרור אינן תוצאה מיציאת מצרים, כפי שמקובל להבין, אלא אדרבה - היציאה ממצרים היתה כדי שנקיים מצוות אלו. המשגיח דמיר הג"ר ירוחם זצ"ל מוסיף בספרו "דעת תורה" על דברי רש"י ואומר שבהבנת עניני הניסים בכלל, ישנה הבנה מוטעית. לבני אדם נדמה שהנט נועד מלכתחילה לתשועה ופורקן וכדומה, ורק אחרי שזכינו לנס מתחדשת עלינו טיבה להודות ולהלל לשמו הגדול. אך תפיסה זו בטעות יסודה. ההיפך הוא הנכון! תכלית הנס הוא ההלל. מלכתחילה עושה הקב"ה את הנט כדי שנקיים את מצוות ההלל. עכ"ד. דברים אלה מאירים באור נוטף ונפלא את מצות סיפור יציאת מצרים. באשר לאורם אנו מבינים שעצם תכלית הניסים והנפלאות שהיו במצרים נועדו מלכתחילה, כדי שנשב ליד שלחן הסדר ונרבה לספר ולשבח, להודות ולהלל.

קיום המצוות - הסיבה בריאת האדם וקיומו בעולם

יסוד גדול וחשוב למד הג"ר ירוחם ממיר זצ"ל (הדברים מובאים בספר "שי לתורה") מפירוש רש"י על פסוק זה, וזה לשונו: "בעבור זה, בעבור שאקיים מצוותיו כגון: פסח מצה ומרור הללו". בהסתכלות הפשוטה והטבעית מקובל להבין שמציאות האדם בעולם היא עובדה קיימת בפני עצמה. לפי תפיסה זו האדם אמנם מחויב במצוות וחייבים, אך אין שום טיבה לכרוך את בריאת האדם ומציאותו בעולם הזה עם המצוות המוטלות עליו. אלא אחרי שנולד וגדל והגיע למצוות, חלים עליו כל החיובים. אכן האמת אינה כן. אלא, כל עצם בריאתו וקיומו בעולם, הינם אך ורק כדי שנקיים את המצוות. את זאת למדנו מדברי רש"י הנ"ל, בדוגמא של יציאת מצרים. אין זה נכון לומר שאחרי שיצאו ממצרים התחייבו בני ישראל ב"פסח מצה ומרור", אלא כל יציאת מצרים היתה במטרה ברורה - "בעבור שאקיים מצוותיו כגון פסח מצה ומרור הללו". ומצוות אלו מלמדות על כל תרי"ג מצוות.

מדוע אנחנו כל כך מתפעלים מקריעת הים, הרי פשוט וברור הוא שהקב"ה שברא את הים יכול גם לקרוע

אותו לחצאים!?

הגאון רבי אשר וייס, בהקדמה לספרו על מסכת פסחים, כותב דבר נאה מאוד. ישב לו פעם ילד יהודי בליד הסדר, ואביו סיפר לו ניסים ונפלאות על קריעת ים סוף, תוך שהוא מתאר את חמשים הניסים שנעשו שם לאבותינו, כפי שמוכח במעם לועזי". והנה לפתע הקשה הילד החכם שאלה: אמור נא לי אבי, מדוע אנחנו כל כך מתפעלים מקריעת הים, הרי פשוט וברור הוא שהקב"ה שברא את הים יכול גם לקרוע אותו לחצאים! מה ההתפעלות הגדולה שלך?

למעשה מאמרים על פסח

יבואר עפ"י משל

האב לא אבד את עשתונותיו למושע השאלה, והמשיל לבנו משל. אמן שהתמחה בפסול אמנותי, פסל פעם דמות של סוס, ובשל האמנות היתרה שהיתה באותו פסל, הצליח לעשות את הסוס בצורה כזו שאף אחד לא ראה הבדל בינו ובין סוס אמיתי. הוציא האומן את סוסו לחוצות קריה על מנת שיתבוננו בני האדם ביצירתו המופלאה. יושב הפסל יום ויומים, ואיש אינו ניגש להביט במראה המופלא, ואף לא טופחים לו על השכם ומשבחים אותו על עבודתו. עד שנגש הוא עצמו לאחד העוברים והשבים, ושאל אותו: "אמור נא לי. מדוע אינך מתבונן בסוס היצירתי המיוחד הזה, הלא הוא נראה כסוס אמיתי לכל דבר?" השיב האיש מניח וביד: 'הוא אשר דברת. משום שיצירתך נראית כסוס אמיתי, אין היא מעניינת אף אחד, שהרי כמה סוסי איכא בשוקא'... החל הפסל להרהר בקול: 'נו, אם כן לשם מה הקדשתי שעות על גבי שעות ליצירה זו? הרי אם רוצים שאצור סוס שיהיה נראה כלא אמיתי, אין צורך לשם כך להתשלם בכל התמחויות והקורסים שעברתי. עד שהגעתי לרמה של פסל בינלאומי?' השיב לו חכם אחד: "אני איעץ לך מה לעשות. חתוך את הסוס שלך לשני חלקים, והעמד האחד ליד השני. המראה הלז ימשוך לבטח המוני אנשים שיבואו להתבונן במראה הנדיר של סוס אמיתי החצוי לשני חלקים. 'כן. ממשיך הגר"א וייס, השיב גם האבא לבנו החכם, אם היינו זוכים להתפעל מעצם יצירתו של הים, ומכל הניסים היומיומיים המתרחשים לנגד עינינו מדי יום ביומו, בזריחת השמש ובשקיעתה, ובכל יתר יצירותיו המופלאות של הבורא יתברך, לא היה צריך הקב"ה לקרוע את הים, אבל כיון שבני האדם לוקים במחלת ה'מלומדה' ואין הם מתרגשים כבר מהניסים הרגילים, לכן יש צורך לקרוע את הים על מנת שנתעורר ונלמד מהניסים הגדולים על הניסים הקטנים, כפי שכותב הרמב"ן בסוף פרשת בא: 'שאין באף אחד מהם טבע ומנהגו של עולם כלל, אלא הכל בגזירת עליון'. זה גם פרושה של ההבטחה על ימי הגאולה: "ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים". שהרי בתקופה ההיא נזכה לראות עין בעין את השגחת ה' על ברואיו, וכל ההנהגה תהיה בנגלה, וממילא לא נזדקק לנס המיוחד של קריעת ים סוף, כדי לעורר את הרגשותינו, במצב של 'כמים לים מכסים', גם ללא קריעת הים, נגיע לתכלית האמיתית. (רל"י מברדיצ'ב)

לשון הרמב"ן סוף פרשת בא

ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות. הנה מעת היות ע"ג בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון, כחשו בה' ויאמרו לא הוא, ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון (תהלים עג יא), ומהם שיוודו בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר, יאמרו עזב ה' את הארץ. וכאשר ירצה האלוקים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו, וידוע ומשגיח ויכול. וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר

למעשה מאמרים על פסח

תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה, כי ידבר האלוקים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים, ותתקיים עם זה התורה כלה:

ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ (לעיל ח יח), להורות על ההשגחה, כי לא עזב אותה למקרים כדעתם. ואמר (שם ט כט) למען תדע כי לה' הארץ, להורות על החידוש, כי הם שלו שבראם מאין ואמר (שם ט יד) בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. להורות על היכולת, שהוא שליט בכל, אין מעכב בידו, כי בכל זה היו המוצרים מכחישים או מסתפקים. אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה:

ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו, ובניהם לבניהם, ובניהם לדור אחרון. והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ (לעיל יב טו) ובעזיבת הפסח (במדבר ט יג), והצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באותות ובמופתים על דינו ועל בין עינינו, ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות, ושזכיר זה בפנינו בבקר ובערב, כמו שאמרו (ברכות כא.) אמת ויציב דאורייתא, ממה שכתוב (דברים טז ג) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך, ושנעשה סכה בכל שנה:

וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים. והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו, ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלוקים. כי הקונה מזוזה בזו אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בענינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו, וגם בנבואה, והאמין בכל פנות התורה, מלבד שהודה שחסד הבורא גדול מאד על עושי רצונו, שהוציאנו מאותו עבדות לחירות וכבוד גדול לזכות אבותיהם החפצים ביראת שמו:

ולפיכך אמרו (אבות פ"ב מ"א) הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שכולן חמודות וחביבות מאד, שבכל שעה אדם מודה בהן לאלוקיו. וכוונת כל המצות שנאמין באלוקינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין אל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלוקיו שבראו, וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים, זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאים ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו, וזו כוונתם במה שאמרו ז"ל (ירושלמי תענית פ"ב ה"א) ויקראו אל אלוקים בחזקה (יונה ג ח), מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול, חציפא נצח לבישה (עי' ערוך ערך חצף):

ומן הניסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בניסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם ניסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו, הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר (בראשית יז א, ולעיל ו ב). ויתפרסמו הניסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה

למעשה מאמרים על פסח

בענין הברכות והקללות, כמו שאמר הכתוב (דברים כט יג כד) ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת, ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלוקי אבותם, שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה' בעונשם. ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. ועוד אפשר זה בעזרת השם (ויקרא כו יא):

צריך להבין למה עושים שביעי של פסח חג מיוחד וכי על כל תוספת שבנס ישנו חג מיוחד

למה פרעה שהוציא את ישראל וקיבל עשר מכות רדף אחריהם ונכנס לים סוף וכי הוא לא מבין שה' איתם

והם ינצחו

המכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים האלשיך הקדוש, הערוך השולחן ורבי חיים ויטאל זצ"ל מבארים את הרעיון הבא: ישנן שתי אפשרויות להסביר מדוע הקב"ה הביא את המכות על המצרים: האפשרות הראשונה היא משום חיבתו לעם ישראל, הקב"ה ראה כיצד המצרים פוגעים לרעה בבניו אהוביו - "בני בכורי ישראל", לכן הביא על המצרים מכות, עליהם 'לשלם ביוקר' על שפגעו בבניו אהוביו של הבורא. האפשרות השנייה היא, לא משום אהבת ה' לעמו, אלא משום חוצפתו הגדולה של פרעה, ברוב חוצפתו הוא אומר: "מי ה' אשר אשמע בקולו", ומוסיף ואומר: "לא ידעתי את ה'". על כזו חוצפה, על כזו רשעות - מגיעות לו מכות, מבארים רבותינו כי ספק זה התעורר גם בליבו של פרעה: מי אומר שהמכות שקיבלתי נובעות מאהבת ה' לבני ישראל? אולי הן כתוצאה מכך ש-לי הן מגיעות? כאשר פרעה שמע על כך שבני ישראל היוצאים ממצרים "נבוכים בארץ", הוא הגיע למסקנה: הקב"ה לא הביא את המכות מאהבתו לישראל, כי אם אכן הוא אוהב אותם, הוא לא היה נותן להם להיות "נבוכים בארץ", להסתובב מבלי לדעת אנה ללכת, ברור איפוא, כי המכות באו עלי רק משום שחיללתי כבוד שמו יתברך, אמרתי: "מי ה' אשר אשמע בקולו", ועל כך מגיעות לי מכות, אבל אין בכך גילוי חיבה של הקב"ה לעם ישראל, "אם כך הם פני הדברים", החליט פרעה, אצא להילחם נגדם, אולם כאשר הגיע לים סוף, וראה איך הים נקרע רק עבור בני ישראל, ורק הם עוברים בו ביבשה ואילו המצרים עומדים לטבוע, אמר פרעה: "אנוסה מפני בני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים", והיינו: עתה התאמת בליבו כי בעשר המכות נילחם בו הקב"ה לא רק מחמת שאמר: "מי ה' אשר אשמע בקולו", אלא מחמת אהבת ה' לעם ישראל [א"ה, ותואמים הדברים למה שהובא במדרש שפרעה עשה תשובה וזכה למלוך על נינוה וכו'], (יחי ראובן - הגדה של פסח) ולפי"ז מובן שהנס של שביעי של פסח הוא מראה בעצם שעמ"י הם בדרגה אחרת מאומות העולם ועל זה עושים נס ולא מפני שפגעו שה' הוא נענש אלא מפני שפגעו בהם הוא נענש

וכן מבואר בפחד יצחק

ונראה להוסיף דברים בזה, בהקדם דברי הגר"י הוטנר זצ"ל בספרו פחד יצחק (חנוכה מאמר ב פרק ב), בבנין המילים של לשון קודש, נדמנו לפונדק אחד שני מושגים, הבעת החזקת טובה, והסכמה לדעת הצד השני, לשני המושגים הללו יש בלשון קודש ביטוי משותף 'הודאה', הודאת בע"ד פירושה הסכמה לדבריו

למעשה מאמרים על פסח

של הצד השני, הודאה על העבר פירושה הבעת החזקת טובה על מעשה חסד, הסברת השיתוף הזה היא כי בתכונת נפשו של האדם טמונה היא השאיפה להיות סמוכה על שולחן עצמה מבלי להזדקק לעזרתו של הזולת, ובשעה שאדם מביע את הכרת טובתו להבירו ונותן לו תודה, באותה שעה יש כאן הודאת בע"ד, כי בפעם הזאת אמנם לא עלתה בידו והיה עליו להשתמש בטובתו של הבירו, באופן שהשורש הנפשי העמוק של כל הבעת תודה הוא מעשה הודאה, ועל אחת כמה וכמה שכך הוא הענין בין אדם למקום, 'עיר פרא יולד' ובטבע הפרא של כל אדם גנוזה היא ההנחה של כוחי ועוצם ידי עשה לי את כל החיל הזה, ובשעה שהוא מקריב את תודתו למקום, הרי זו הודאה כי לית ליה מגרמיה כלום.

והוסיף על זה הגר"ד כהן שליט"א בספרו זמן שמחתנו (עמוד תכא-ב) שהדברים מפורשים בילקוט שמעוני (בראשית רמז קכו) א"ר לוי לא יגרע מצדיק עיניו, דוגמא ידידה לאה תפשה פלך הודיה ועמדו כל בניה בעלי הודיה, יהודה זיכר יהודה ויאמר צדקה ממני. דוד 'הודו לה' כי טוב. דניאל 'לך אלקא דאהבתני מהודה ומשבח אנא'.

וצ"ב שיש כאן ערבוב בין שני סוגים של הודאה, דבלאה וברוד ובדניאל ההודאה היא במהלך של הלל והודאה שבא מתוך הבעת טובה, וביהודה ההודאה היא ענין אחר לגמרי, שהיא הודאה במהלך של הודאת בע"ד והסכמה לדעת הצד השני.

ולפי דברי הפחד יצחק, הדברים מבוארים היטב, דהכל ענין אחד, וגם ההודאה של הבעת טובה היא הודאה של הודאת בע"ד, רתוכן ההודאה הוא ההכרה שכל מה שקבלתי הוא מטובתו של הקב"ה, ולפיכך ענין ההודאה של לאה, שבאה להביע תודה להקב"ה על לידת יהודה, הוא בשורש אותה ההודאה של הודאת בע"ד שהודה יהודה ואמר צדקה ממני, שההכרה וההסכמה לצד השני היא עצמה הודאה של הבעת

וכן יש מקור לדברים אלו בדברי הגאון בעל עונג יו"ט בהקדמה וז"ל 'וע"כ אמר לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא' שעל ענין זה אזבח זבח תודה, שקרבן תודה הוא לשון הודאה, ואין ענין הודאה נופל אלא על מה שאדם יכול לכפור בו ומודה בו, זה מיקרי הודאה, אבל מה שאינו יכול לכפור בו, לא מיקרי הודאה, כמבואר בחו"מ לענין מודה במקצת, ולזה אמר אחרי שפתחת למוסרי לעשות נגד רצונך, לכן לא כן אנכי, רק אזבח לך זבח תודה ובשם ה' אקרא, להודות כי הכל ממך עילת כל העלות וסיבת כל הסיבות. ע"כ דברי מהרי"ט'

ומבואר, שדימה הא דבעינן מודה בדבר שיכול לכפור בו במודה מקצת הטענה לומר דגם בהודאה שבאה במהלך של תודה והלל צריכים שתהיה בדבר שיכול לכפור בו ובע"כ דתרויהו ענין אחד בשורש ענינם (ע"כ דברי הגר"ד כהן)

עוד מעיני הודאה

כתוב בתורה 'ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לה' (בראשית כד טז) וברש"י מכאן שמודים על בשורה טובה. וצ"ב שאצלינו רואים שאליעזר היה הראשון שהודה וצ"ב שהרי בגמ' מבואר

❦ למעשה מאמרים על פסח ❦

שמיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה מי שיודעו עד שבאה לאה והודתה ומשמע שלאה היתה הראשונה שהודתה.

אלא ביאר האבן ישראל (ביאורי אגדה א עמוד קכו) בהקדים מה שקשה עוד, וכי האבות לא הודו לה: ובפרט שהרי קימ"ל שעל לידת בן צריך לומר הטוב והמטיב ובודאי שאברהם אבינו שקים את כל התורה כולה ואפי' עירובי תבשילין (קידושין פב). בירכה. ואיך אמרו שלא היה אדם שהודה עד שבאה לאה והודתה. ועוד למה לאה לא הודתה על הבן הראשון.

אלא תירץ שכל ההודאות היו על הטובה אבל לאה היתה הראשונה שהודתה על הרעה שהתברר שהיא טובה שהרי בתחילה היתה שנואה ליעקב ובזכות זה היא נטלה יותר מחלקה בבן הרביעי ולכן הודתה על עצם זה שהיתה שנואה ובזכות זה זכתה ליטול יותר מחלקה וזה היתה ההודאה הראשונה בעולם על הרעה ולכן היא הוזכרה ולא אליעזר עבד אברהם שהודה על הטובה וכן לא אברהם אבינו.

ורבינו הבן איש חי בבן יהודיע תירץ בזה שאין זה חכמה להודות בדבר שאדם אחר הוא זה שחייב את ההכרת הטוב וכל החכמה היא כאשר אתה הוא זה שחייב את ההכרת הטוב

ושמעתי מהרב יעקב אקוקה שליט"א עוד תירץ שרק העקרה זה חכמה מה שהיא מודת ומפני שזה הודאה אמיתית שבדרך הטבע לא יכל להינצל, אבל בשאר אדם מה שהוא מודה זה לא באמת ומפני שסומך על עצמו וכיו"ב. (מלמעשה פרשת חיי שרה).

	הקשר בין חטא "מכירת יוסף ל"חטא העגל"..... 5	תוכן עניינים
משה רבינו בדווקא הוא הגואל כי היה מושלם בבן אדם להבירו..... 12	מצוות שבין אדם להבירו, הינם הכשרה לקבל עול מלכות שמים..... 6	הקדמה..... 0
משה אמת וצדק בכל מחיר למען שני..... 13	כשעם ישראל באחדות מוחלטת הוא תריס למנוע חטאים..... 7	ברכת הרב עובדיה דהן שליט"א יו"ר המועצה הדתית אשדוד..... 2
הגאולה היתה ע"י שתיקנו את החסרון באמונה ובבין אדם להבירו..... 16	יעקב אבינו מגלה לבניו ששורש הגלות היא בגלל חוסר אחדות..... 7	מאמר פתיחה מהרב עובדיה דהן שליט"א..... 2
סודו של קרבן פסח - האחדות..... 16	פרעה גרם למהלוקתם ע"י ששם עליהם שרי מיסים..... 8	חשיבות רגע של אמונה... 2
שה לבית אבות..... 17	אחדותנו - סוד גאולתנו..... 9	בשביל זה כדאי לחיות!... 3
שלא יהא מניח אוהביו ושכניו..... 17	כתף אחת..... 10	גלות נוצרה מחוסר אחדות והגאולה הגיעה ע"י האחדות..... 4
תחילת תיקון הגאולה ריבוי אהבת חינם..... 18		למה גלו חסרון באמונה ובן אדם להבירו..... 4

❖ למעשה מאמרים על פסח ❖

	החשבון הוא אף לטובה על	מנין היו עמ"י המושבים
	כל פרט ופרט 34	במצוות ומעשים טובים 18
כל צרות הגלות הזה הם טובה לישראל להושיעים	ה'מצוה' של 'עגלון' שזכה שיצא ממנו זרע	הקשר בין הצגת לחם העוני להזמנת האורחים 20
תשועת עולמים 42	המלוכה..... 35	הפסח נאכל בחבורה – להראות שכל אחד ישמור על מנהגיו 22
לכן המצה הגם זכר לעבדות וגם זכר לחירות 43	מעשה על שכרה של התגברות..... 37	פסיפס מושלם..... 23
הלימוד מזה למעשה... 44	מאמר על פסח 38	לקחי יצי"מ כוחה של התגברות קטנה..... 25
על מצות ומורורים יאכלוהו..... 44	כל צרות הגלות הזה הם טובה לישראל להושיעים עולמים כי יהיה החושך סיבת האורה... 38	מלמד שהיו ישראל מצוינים שם..... 25
כל דעביד רחמנא לטב עביד..... 46	איך דווקא מבקבוק התרופה השבור צמחה הישועה?..... 39	מה המעלה שהיו נבדלים בזמן שהיו משוקעים במ"ט שערי טומאה..... 25
תכלית יצי"מ ללמד שמידות טובות הם רק לפי התורה..... 51	הטעם שהייב אדם לברך על הרעה, כשם שמברך על הטובה..... 40	מעשה על כוחה של ההתגברות..... 26
האם פרעה השתעבד בעמ"י מלחץ עמו או מעצמו..... 51	"כל דעביד רחמנא, לטב עביד"..... 40	עשה ככל יכולתך! 28
למה גלו ישראל כי הוסיפו דברים שאינם עיקר.... 55	ככל רע מסתתר טוב, ולבסוף יתברר שתכלית הרבר היתה לטוב. והבוטח יוכה לראות את הטוב המתגלה בסוף..... 40	תפילה בציבור במסירות נפש..... 29
מתי משה רבינו חשש שמא יטעו אצטגניני פרעה... 59	אם הרע הוא טוב ולכן צריך לברך בשמחה, למה הנוסח "ברוך דיין האמת" ולא "הטוב והמיטיב"..... 41	הרב הולך לתלמידו... 29
מעשה ברב מבריסק.. 61	ובטחון אין פירושו לענות את המציאות ולמרר שעבשיו טוב רק לבטוח ולקוות לטוב..... 41	פרעה שב בתשובה..... 29
מהות ההג הודאה והכרת הטוב פרק א..... 64	המצה מצד אחד זכר לעבדות ולעוני 41	לפעמים גם לרשע מוגיע שכר..... 30
חשיבותם של המידות הטובות פגם במידות יותר המורר ממועשה עבירות..... 64	ההמצה מצד שני זכר לחירות..... 41	שכרו של הגורם לקידוש שם שמים!..... 30
יש מידות שהתורה אינה צריכה לצוות עליהן..... 64	אך כלולים באכילת מצה שני טעמים, שנראים כהפוכים זה מזה..... 42	גם מפרעה נדרש רק דבר קטן..... 31
למה לא הצטווינו בתורה על המידות הרעות..... 65		חזוק לבו וקושי עורפו... 31
חשיבות הכרת הטוב בפרט חוספת חיים למיטיב כדי שהמקבל יוכל להכיר טובה על הכרת הטוב צריך להוציא יותר מחומש מממנו..... 65		לדתן ואבירים נקרע הים בגלל ההתגברות..... 32
כל אדם נמדד לפי מידת ההכרת הטוב שבו..... 65		החשיבות של כל רגע של התגברות גם אם לבסוף נכשל..... 33
		לשיטות שיתרו חזר לסורו א"כ מה שבחו הגדול... 33
		על הכל יבוא בחשבון... 34

❦ למעשה מאמרים על פסח ❦

כיצד משכנע יוסף את אשת פוטיפר	יציאת מצרים - קבלת עומ"ש מתוך הכרת הטוב.....	פרק ב..... 66
88	76	עד היכן מגיע חיוב הכרת הטוב 66
יוסף לא משך את בגדו - משום הכרת הטוב.....	מידת הזריזות יסוד בעבודת ה' - מטרת יציאת מצרים	גודל חיוב הכרת הטוב - עד מסירות נפש ואף במצב של פיקוח נפש.....
88	77	68
מה השורש לכל שיעבוד מצרים - חוסר הכרת הטוב של פרעה ...	הכרת הטוב נחוצה לקבלת השכר.....	משה רבינו לא הולך לגאול את עם ישראל משום שהייב ליטול רשות מיתרו
90	77	69
מאיך גודל מעלתו של יוסף שמכיר טובה למרות שלא עשו לו טובה מושלמת	הכרת הטוב אף לבעלי חיים ולדורותיהם.....	אליהו הנביא מוסר נפש על בן הצרפית.....
91	78	69
אם היו מכירים טובה לה' ומקבלים הגזירה היו משתעבדים פחות	הכרת הטוב אף למי שלא קלקל	אלישע מסר נפש על מי שעשה לו טובה.....
91	79	69
למה מי שמכיר טובה לאשתו זוכה לעושר.....	הכרת הטוב אף לדומם	קיום המצוות מתוך שלימות המידות.....
92	79	69
מי שמכיר טובה לאשתו מכיר טובה גם לה'.....	חיבה בנכרי	משה רבינו הכיר טובה למרות שהוא עצמו עשה להם ג"כ טובה.....
92	81	69
עמלק היה כפוי טובה.....	פרק ג.....	חומרה של כפיות טובה.....
93	81	81
המרחם על כפוי טובה	גדר האדם להיות מכיר טובה.....	ולמרות שכונתם היתה לעצמם.....
93	81	70
חומרתה של כפיות טובה ...	מידת הכרת הטוב - יסוד בבנין האדם.....	לא לרמוס איוושהי מידה טובה כדי לקיים מצויה.....
94	81	70
פרק ד	חסרון הכרת הטוב הינו חטא הגרוע אף מעוון שכירת בלעם לקלל את ישראל	אמת וצדק בכל מחיר
94	82	70
השורש לכפיות טובה הסירוב להיות אסיר תודה	הכרת הטוב - באומות העולם	הכרת הטוב לאדם המטיב - אע"פ שהטובה היא מה' ...
94	82	73
השורש לכפיות טובה הסירוב להיות אסיר תודה	כפיות טובה - תהליך המביא לכפירה בקב"ה.....	קיום המצוה בתנאי שלא לפגום בהכרת הטוב.....
94	83	74
כפיית טובה מונעת קבלת עול מלכות שמים	כופה טובתו של קונו	חיוב הכרת הטוב גם למי שמצער אותך.....
95	83	74
זמן יצי"מ הוא הזמן לציווי הכרת הטוב.....	פרעה כפר בטובת יוסף ולכסוף כפר בקב"ה.....	בנות יתרו חייבות להכיר טובה למצרי הרשע שהרגו משה ועי"ז הוציף לברוח למדין ושם ראה אותן נתונות בסכנה והצילן. 75
95	84	75
כיבוד אב ואם - הכרת הטוב	פרעה נדרש להכיר טובה למורת שאיבד את מלכותו	למרות שעוג לא נתכוין כלל להיטיב ולעשות חסד, אלא להיפך, להרע לאברהם ולגרום לו שימות, מ"מ כיון שבפועל היה בזה חסד לאברהם, היה לו לעוג "זכות אברהם".....
96	84	76
הכרת הטוב - רווח והפסד. הכרת הטוב - היצוגית ופנימית.....	הקושי לרדת מהרבנות	
96	86	
פרק ה	חסרון הכרת הטוב הינו חטא הגרוע אף מעוון שכירת בלעם לקלל את ישראל	
97	87	
סיפור יצי"מ מביא להכרת הטוב ולקבלת מלכותו.....		
97		

למעשה מאמרים על פסח

<p>לשון המסילת ישרים לגבי הכרת הטוב..... 110</p> <p>שלא נהיה כפויי טובה למה רש"י לא כתב שנהיה מכירי טובה..... 111</p> <p>איך מותר לספר תהילות השם בליל ט"ו בניסן, הא אסור לספר שבחו של הקב"ה..... 111</p> <p>סיפור שממחיש את האמונה שנוצרה ע"י ניסי יצי"מ .. 111</p> <p>התבוננות בניסי יציאת מצרים - הכרחית..... 112</p> <p>תכלית הנס - להודות ולהלל..... 113</p> <p>קיום המצוות - הסיבה בריאת האדם וקיומו בעולם'..... 113</p> <p>מדוע אנהנו כל כך מתפעלים מקריעת הים, הרי פשוט וברור הוא שהקב"ה שברא את הים יכול גם לקרוע אותו להצאים!..... 113</p> <p>יבואר עפ"י משל'..... 114</p> <p>לשון הרמב"ן סוף פרשת בא..... 114</p> <p>צריך להבין למה עושים שביעי של פסח חג מיוחד וכי על כל תוספת שבנס יעשו חג מיוחד..... 116</p> <p>למה פרעה שהוציא את ישראל וקיבל עשר מכות רדף אחריהם ונכנס לים סוף וכי הוא לא מבין שה' איתם והם ינצחו..... 116</p> <p>וכן מבואר בפחד יצחק..... 116</p> <p>עוד מעיני הודאה..... 117</p>	<p>איך ראו בעשרת המכות שה' שליט ומושל על הכל 105</p> <p>הקדמה לאמירת ההגדה - ליל ההודאה..... 106</p> <p>דבכל השנה המצוה היא מצוה של "זכירה" בעלמא, ובליל הסדר המצוה היא "סיפור",..... 106</p> <p>עוד חילוק שבכל השנה מוזכרים כדי לחזק האמונה ובליל פסח מוזכרים כדי להודות..... 106</p> <p>ומקור לזה מהגמרא בפסחים שביליל הסדר העיקר זה ההודאה..... 107</p> <p>הודאה על כל דבר קטן מגדול' 107</p> <p>למה סיפור יצי"מ כל יום לא נוהגת לדורות ואילו הסיפור של יצי"מ בליל הסדר נוהג לדורות..... 107</p> <p>כי לעתיד לבא יהיו ניסים ונפלאות גדולים הרבה יותר מיציאת מצרים לכן נלמד משם אמונה משא"כ להכיר טובה גם על נס קטן מכירים..... 108</p> <p>שבהכרת הטוב אין לשכוח להודות אפילו על הפרט הפעוט ביותר..... 108</p> <p>אמירת ההגדה בפרשת הביכורים ולמה לא הביא מפרשיות מפורשות שבחומש שמות..... 108</p> <p>מפני שהפרשה היחידה בתורה שמעשה יציאת מצרים מובא שם בתורת הודאה..... 109</p> <p>וההודאה נובעת מחמת ההכרה שאף דבר טבעי מגון פרי שגדל על העץ הוא מאת הקב"ה..... 109</p> <p>היות וביכורים נעשה בהידור לכן למדים מהם..... 110</p>	<p>הכרת הטוב - מהייבת קבלת עול מלכות שמים..... 97</p> <p>הכרת הטוב על מה שנברא מספקת למצוות השכליות, אבל למצוות שאין השכל מבינם צריך הכרת הטוב של יצי"מ..... 98</p> <p>וכן ביאר אבן עזרא כי יצי"מ והכרת הטוב הבאה ממנה היא שמחייבת את קיום המצוות וכ"כ הרמב"ן..... 99</p> <p>כותב רבינו ירוחם הלוי ממיר: "וטעות הוא במי שהושב שתכלית יצי"מ הוא שתצא מזה אמונה'..... 99</p> <p>סיפור יצי"מ - מהחדש את הכרת הטוב..... 99</p> <p>סיפור יצי"מ הבאת ביכורים - הכרת הטוב..... 100</p> <p>יציאת מצרים - הכרת הטוב לה' לברו..... 101</p> <p>למה באמת הבטיחו משה על שלושה ימים..... 101</p> <p>למה הזקיקם הקב"ה לשאול הכלים והרי ה' נתן את הן העם בעיני מצרים וא"כ יכלו לקחת במתנה?..... 101</p> <p>איך מודים באמת ע"י כל המרבח לספר..... 102</p> <p>אכילת מצה - זכר לעבדות וזכר החרות..... 103</p> <p>מצד אחד זכר לעבדות ולעוני..... 103</p> <p>מצד שני זכר לחירות..... 103</p> <p>איך כלולים באכילת מצה שני טעמים, אשר נראים כהפוכים זה מזה,..... 104</p> <p>כל צרות הגלות הזה הם טובה לישראל להושיעם תשועת עולמים..... 104</p>
--	---	--

~ 0 ~